

Методичні рекомендації

щодо організації навчально-виховного процесу
з коментарем провідних фахівців

Початкова школа. 4 клас

Нормативні документи

Міністерства освіти і науки України

- Про вивчення базових дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах
- Навчальні програми (зі змінами)
- Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів

УДК 373.3.016(073)

ББК 74.202.5

П65

Автори - укладачі:

Топузов О. М., директор Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Бібік Н. М., головний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України;

Савченко О. Я., головний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України;

Цимбалару А. Д., завідувач відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Скворцова С. О., професор кафедри математики і методики її навчання Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського, доктор педагогічних наук;

Курач Л. І., завідувач відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Ланінський В. В., провідний науковий співробітник відділу математичної та інформативної освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат фізико-математичних наук, доцент;

Пономарьова К. І., провідний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Мартиненко В. О., провідний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Прищепа О. Ю., старший науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, доцент;

Фідкевич О. Л., старший науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Лапшина І. М., доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського, кандидат педагогічних наук;

Онопrienko О. В., докторантка Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Листопад Н. П., науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України;

Андрусенко І. В., аспірантка Інституту педагогіки НАПН України.

© Інститут педагогіки НАПН України, 2015

© ТОВ Видавництво «Ранок», 2015

ISBN 978-617-09-2591-6

Починаючи з 2000-го року у вітчизняній освіті накопичено значний досвід реалізації ідей компетентнісного підходу. Компетентнісні результати навчання визначено в Державних стандартах загальної середньої освіти, вимогах до засвоєння програмового змісту з кожного навчального предмета. Однак, як зазначає президент НАПН України В. Кремень, «перехід на компетентнісні засади навчання поки що не належним чином відбитий у навчальних програмах та підручниках, де домінує знаннева компонента змісту»*. Тому подальша реалізація компетентнісного підходу вимагає виявлення й аналізу здобутків розвитку шкільної освіти, пошуку резервів підвищення її якості та відповідних змін чинних навчальних програм.

З цією метою 2014 року вченими Інституту педагогіки, Інституту психології ім. Г. С. Костюка, Інституту проблем виховання НАПН України, а також ученими Інституту гігієни та медичної екології ім. О. М. Марзєєва НАМН України здійснено психолого-педагогічний аналіз змісту загальної середньої освіти**, який дав можливість виокремити основні недоліки змісту шкільної освіти й окреслити напрями його вдосконалення. У процесі аналізу, зокрема, виявлено, що за останні 20 років кількість навчальних предметів у першому класі зросла на 50 %, у другому — на 30 %, у третьому — на 60 %. Загальний обсяг навчального навантаження в початковій школі на 15 % перевищує гранично допустимі показники. Зміст навчальних предметів місяцями надмірно ускладнений і не відповідає віковим особливостям учнів.

Усе це спричиняє посилення негативних тенденцій у динаміці стану здоров'я молодших школярів. Зокрема, частка першокласників з хронічними захворюваннями сягає нині 30–35%. Зазначені чинники спричиняють зниження інтересу до навчання, а також негативно впливають на його результативність.

За результатами здійсненого аналізу переглянуто зміст навчальних програм і підготовлено оновлені навчальні програми з таких предметів: «Українська мова» (1–4 кл.), «Літературне читання» (2–4 кл.), «Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання» (1–4 кл.), «Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання» (1–4 кл.), «Математика» (1–4 кл.), «Природознавство» (1–4 кл.), «Я у світі» (3–4 кл.) та «Інформатика» (2–4 кл.).

Зміни у програмах переважно стосувались:

— перерозподілу тем між класами з метою приведення процесу навчання у відповідність до вікових можливостей молодших школярів та дотримання принципу збереження здоров'я;

* Кремень В. Г. У змісті шкільної освіти мають відбутися зміни / Василь Кремень // Дзеркало тижня. Україна. — 2015. — № 9 від 14 березня.

** Про зміст загальної середньої освіти : Науково-аналітична доповідь / за заг. ред. В. Г. Кременя. — К. : НАПН України, 2015. — 118 с.

- перерозподілу між класами навчальних результатів, що підлягають обов'язковій контрольній перевірці;
- змін у послідовності розташування розділів з метою дотримання логіки викладу матеріалу й поступовості в нарощуванні складності;
- уніфікації термінології, якою мають послуговуватися вчителі та автори підручників, і наближення її до вікових особливостей молодших школярів;
- узгодження змісту та назв розділів.

Провідною метою удосконалення навчальних програм було розвантаження змісту, забезпечення його відповідності віковим особливостям учнів.

Громадське обговорення оновлених програм показало, що їх розвантаження підтримує переважна більшість батьків і вчителів. Зокрема, батьки зазначали, що «в сучасній школі учні перебувають під непомірним тиском навчальних перевантажень, що завдає непоправної шкоди якості шкільної освіти та вкрай небезпечно впливає на розумову працездатність і здоров'я школярів». Педагоги, які працюють у початковій школі, звертали увагу на те, що «перенасичення програм сучасної початкової школи другорядним матеріалом майже повністю позбавляє вчителя можливості зосередити увагу на засвоєнні учнями найважливіших компонентів змісту навчального предмета», і підкреслювали, що «розвантаження шкільних програм і підручників від зайвої інформації є найактуальнішим завданням сьогодні».

З огляду на зазначене під час розвантаження навчальних програм для початкової школи не лише змінювався обсяг змісту освіти, а й здійснювалось його структурне удосконалення (наприклад, з природознавства) з метою сприяння збереженню здоров'я школярів та забезпеченню достатнього рівня сформованості в кожного учня предметних і ключових компетентностей.

Провідним завданням унесення змін до програм було створення сприятливих умов для розвитку молодших школярів з урахуванням принципу природовідповідності та запобігання прояву фрустрації в стані учнів, викликаній перевантаженням.

Зауважимо, що розвантаження програм для початкової школи відбувалось в умовах ряду обмежень, що не дало змогу реалізувати системний підхід повною мірою. Спочатку розвантажувались програми для четвертого класу з огляду на можливість урахування внесених змін у підручниках. Наступним етапом роботи було розвантаження навчальних програм для 1–3 класів, підручники для яких були вже надруковані. Тому зазначені зміни у чинних підручниках не відображені.

З огляду на це підготовлено даний збірник. У ньому крім оновлених навчальних програм для 4 класу подано методичний коментар фахівців щодо врахування зазначених змін у процесі підготовки календарного планування, планів-конспектів уроків у новому навчальному році та організації навчально-виховного процесу.

Збірник призначено для вчителів, які працюють у школі I ступеня, директорів загальноосвітніх навчальних закладів, їхніх заступників, методистів, викладачів, студентів і магістрантів вищих педагогічних навчальних закладів, науковців, а також слухачів курсів підвищення кваліфікації.

ВИТЯГ ІЗ ДОДАТКА ДО ЛИСТА МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ВІД 26.06.2015 р. № 1/9-305

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ БАЗОВИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У 2015/2016 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Особливості вивчення базових навчальних дисциплін у 2015/ 2016 навчальному році пов'язані, першою чергою, зі змінами, внесеними до навчальних програм.

На виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 05.11.2014 № 1275 «Про проведення експертизи та громадського обговорення типових навчальних планів та навчальних програм для початкової школи» до навчальних програм внесено зміни, спрямовані на їх розвантаження, врахування вікових особливостей розвитку дитини, відповідність сучасному розвитку науки та технологій.

Після громадського обговорення та розгляду Колегією Міністерства зміни до програм були затверджені наказами МОН:

1) № 1495 від 22.12.2014 «Про затвердження змін до навчальних програм для 4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» з української мови, літературного читання, математики, природознавства, «Я у світі», інформатики, російської мови для шкіл з російською мовою навчання, української мови для шкіл з навчанням російською мовою;

2) № 584 від 29.05.2015 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1–3-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» з української мови, літературного читання, математики, природознавства, «Я у світі», інформатики, російської мови для шкіл з російською мовою навчання, української мови для шкіл з навчанням російською мовою; <...>

Програми позбавлені жорсткого поурочного поділу, вчителі можуть обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу.

Обласні, районні та міські методичні кабінети (об'єднання) не можуть втручатися в такі питання, оскільки це винятково компетенція вчителя.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційному веб-сайті Міністерства (www.mon.gov.ua).

Дозволяється використовувати підручники з відповідним грифом Міністерства, що видані в попередні роки, враховуючи при цьому зміни у програмах.

Щодо додаткової навчально-методичної літератури, то вчитель вільний у її виборі й може застосовувати таку, що найкраще реалізовує його методичку навчання.

Також залишаються актуальними методичні рекомендації Міністерства щодо організації навчально-виховного процесу і вивчення базових дисциплін

попередніх років. Тексти методичних рекомендацій розміщені на сайті МОН (<http://old.mon.gov.ua/ua/often-requested/methodical-recommendations>) та в Інформаційних збірниках Міністерства освіти і науки відповідних років. <...>

На відміну від підходів до укладання методичних рекомендацій про вивчення предметів, що практикувалися упродовж багатьох років і в яких нерідко з року в рік переповідалися добре відомі вчителям-практикам і методистам загальнодидактичні концепції та підходи до навчання дітей, у цьогорічних рекомендаціях переважно йдеться про нововведення.

Початкова школа

З метою розвантаження навчальних програм для учнів початкової школи наказами Міністерства освіти і науки України від 22.12.2014 № 1495 «Про затвердження змін до навчальних програм для 4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» та від 29.05.2015 № 584 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1–3-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» затверджено зміни до таких програм: «Українська мова», «Літературне читання», «Математика», «Природознавство», «Я у світі», «Інформатика», «Українська мова для шкіл з навчанням російською мовою», «Російська мова для шкіл з російською мовою навчання». Рекомендації щодо використання навчальних програм уміщено в пояснювальних записках до них. Зміни, внесені до програм, оприлюднено на сайті МОН: <http://www.mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>.

У навчальних програмах для 1–4 класів з метою запобігання надмірного контролю уточнено і конкретизовано державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Такі поняття, як «знає», «пояснює», «досліджує» змінено на «має уявлення», «розуміє», «застосовує». На відміну від попередньої редакції програм, у змінених програмах резервні години не передбачено. Завдяки цьому збільшиться кількість годин на вивчення складних тем; вчитель матиме більше можливостей викладати матеріал ритмічно, маючи час на закріплення і повторення учнями засвоєного ними матеріалу.

<...>

У навчальній програмі з української мови збільшено тривалість букварного періоду з 76 до 89 годин за рахунок скорочення післябукварного періоду з 29 до 16 годин. Також удосконалено соціокультурну змістову лінію, яка представлена такими розділами: «Сім'я», «Школа», «Громадські місця», «Рідний край», «Батьківщина». Розвантаження змісту навчального матеріалу відбулось за рахунок вилучення таких складних для засвоєння молодшими школярами тем, як «Складне речення», «Відміни іменників», «Дієвідміни дієслів».

<...>

З метою набуття комунікативного досвіду школярам на матеріалі лінгвістичних понять або життєвих реалій пропонується розв'язання типових для дітей цього віку життєвих мовленнєвих ситуацій на групову та парну взаємодію (дати відповідь на запитання або пропозицію, перепитати й повторно пояснити без роздратування, довести без категоричності, з повагою до іншої позиції, дібрати власні аргументи). Урізноманітнюється й узагальнений зміст діалогів: запитання — уточнювальне запитання — уточнення запи-

тання — відповідь; пропозиція — уточнювальне запитання — відповідь — відмова — аргументація власної позиції — відповідь.

Зміст навчального матеріалу розвантажено за рахунок вилучення окремих тем, що виявились складними для засвоєння молодшими школярами (наприклад, «Складне речення»).

У пояснювальній записці до програми з **літературного читання** уточнено, що перелік творів, визначених змістовою лінією «Коло читання» щодо кожного класу, є рекомендованим.

<...>

Для формування навички читання мовчки та розуміння прочитаного у програмі пропонується виконувати спеціальні завдання.

<...>

У програмі з **математики** перерозподілено теми між класами, уніфіковано термінологію, якою мають послуговуватися вчителі задля наближення навчального матеріалу до вікових особливостей молодших школярів (наприклад, поняття «множина» замінено на більш доступне: «група предметів»; «корінь рівняння» — на «розв'язок рівняння»; змінено назви деяких законів дій («розподільний закон» на «множення суми на число»; вилучено поняття «математична модель» і т. ін.); узгоджено зміст і назви розділів (наприклад, у розділі «Аналіз і систематизація вивченого» не передбачається вивчення нового матеріалу).

Також частково змінено структуру і зміст навчальної програми з **природознавства** для 1–3 класів. Суттєво змінено і систематизовано програму для 4 класу. Розділи структуровано за принципами концентричності та змістового узагальнення. Змінено окремі форми організації навчально-пізнавальної діяльності школярів (наприклад, дослідницький практикум на навчальний проект; змістове наповнення Темі 5 «Запитання до природи» інтегровано в інші теми).

<...>

Під час вивчення теми «Безпека дітей в Інтернеті» необхідно передбачити детальне ознайомлення учнів із правилами безпечної роботи в Інтернеті в процесі пошуку інформації, а також під час різноманітних Інтернет-спілкувань. Під час вивчення цієї теми доцільно проводити обговорення ситуацій, що можуть виникнути під час роботи в Інтернеті, використовувати різноманітні рольові ігри та ін. Водночас у програмі передбачено ознайомлення учнів з Інтернет-ресурсами, які вони можуть використати в своїй навчальній діяльності у процесі вивчення різних предметів, під час проведення міні-досліджень тощо.

Тема «Висловлювання. Алгоритми з розгалуженням і повторенням» продовжує алгоритмічну лінію курсу. У процесі вивчення цієї теми потрібно періодично звертатися до життєвого досвіду учнів, добирати разом з ними і аналізувати алгоритми, які вони використовували під час вивчення інших предметів, у їхній повсякденній діяльності, у діяльності їхніх батьків, друзів, знайомих тощо.

<...>

До програм з **трудового навчання, музичного мистецтва, образотворчого мистецтва та фізичного виховання** також зміни не вносились.

Для задоволення фізіологічних потреб учнів під час проведення уроків рекомендуємо використовувати на уроках фізкультурні хвилинки, пересаджувати дітей, об'єднуючи їх у групи, пропонувати активні види діяльності тощо.

МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР ЩОДО ВИВЧЕННЯ БАЗОВИХ ПРЕДМЕТІВ У 4-МУ КЛАСІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У 2015/2016 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ З УРАХУВАННЯМ ЗМІН У НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМАХ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Пономарьова К. І., Прищепя О. Ю.

Навчання української мови в 2015/2016 навчальному році здійснюється за оновленою навчальною програмою для 4-го класу.

У 4-му класі завершується вивчення початкового курсу української мови, основним завданням якого є підготовка випускників початкової школи до опанування предмета «Української мова» в основній ланці освіти. Щоб забезпечити цю підготовку в четвертокласників продовжується формування складників комунікативної компетентності, зокрема: здатності сприймати й розуміти почуту й прочитану інформацію, будувати діалог, грамотно списувати текст, писати диктанти зі словами на вивчені орфограми, знати й застосовувати передбачений програмою теоретичний матеріал з мови, будувати усні й письмові перекази текстів, розповіді, описи, міркування, спілкуватися з людьми різного віку та статусу, грамотно й правильно висловлювати та доводити власні думки в усній і письмовій формах.

Реалізація зазначених завдань здійснюється за змістовими лініями — *мовленнєвою, мовною, соціокультурною і діяльнісною*.

Мовленнєва лінія спрямована на вдосконалення аудіативних умінь, розвиток діалогічного та усного і писемного монологічного мовлення.

У процесі вдосконалення аудіативних умінь слід концентрувати увагу на розумінні учнями теми й мети прослуханого тексту, на здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розуміти значення образних висловів, висловлювати власні думки з приводу почутого.

Під час розвитку діалогічного мовлення необхідно формувати такі якості, як толерантність, доброзичливість, повагу до співрозмовника, вміння переконувати його, доводити свою думку.

Особливу увагу в 4-му класі слід приділяти розвитку писемного мовлення школярів, оскільки випускники початкової школи повинні вміти писати переказ тексту обсягом 70–100 слів і тексти різних типів (розповіді, описи, міркування) обсягом 60–80 слів. Для формування цих умінь призначені уроки розвитку зв'язного мовлення. Відповідно до вимог програми на зазначених уроках необхідно формувати вміння будувати в письмовій формі зв'язні тексти на основі своїх спостережень, вражень від екскурсії, з обґрунтуванням власної думки, аргументацією свого вибору, власною оцінкою персонажів прочитаного тексту чи переглянутого фільму тощо. Значну частину уроків розвитку мовлення слід присвячувати написанню переказів. Звертаємо

увагу на те, що складання плану та написання творчої роботи кожний учень повинен здійснювати самостійно. Колективною має бути робота лише на підготовчому етапі уроку.

Випускники початкової школи також повинні вміти писати записку, за прошення, привітання, лист, замітку до стінгазети. Тому на уроках української мови варто відводити час для формування цих умінь.

Реалізація мовної лінії передбачає формування орфографічних і пунктуаційних умінь на основі засвоєних теоретичних знань із мови. Зокрема, у 4-му класі учні повинні поглибити знання про текст, речення, іменник, прикметник, дієслово, одержати уявлення про числівник, займенник, прислівник, засвоїти такі правила правопису, як відмінкові закінчення іменників і прикметників; правопис іменників, у яких при змінюванні відбувається чергування приголосних [г], [к], [х] із [з´], [ц´], [с´] та голосних [і] з [е], [о]; особові закінчення дієслів; правопис найуживаніших числівників, прислівників.

Звертаємо увагу, що в оновленій програмі з української мови *вилучено такі теми*, як: складне речення, правопис іменників жіночого роду з основою на приголосний в орудному відмінку однини, I і II дієвідміни дієслова, особові закінчення дієслів I і II дієвідмін.

У 4-му класі приділяється особлива увага вдосконаленню графічних навичок, техніки письма та розвитку культури оформлення письмових робіт. У цьому віці в школярів починає вироблятися індивідуальний почерк, з'являється фізична можливість і потреба в швидкому темпі записати свою думку, виконати письмове завдання. Тому робота на уроці мови має бути спрямована на розвиток швидкості письма в поєднанні з його розбірливістю, щоб в основній школі не виникало проблем з читабельністю почерку, оцінюванням письмової роботи.

Зважаючи на те, що в учнів 4-го класу часто недостатньо відпрацьоване вміння правильно пересувати руку вздовж рядка у процесі письма — саме йому доцільно приділяти увагу. Ефективним є відпрацювання руху руки вздовж рядка разом із виконанням графічних розчерків, у складі яких є петельні елементи (горизонтальні, вертикальні, подовжені, короткі), букви (частіше ті, які викривляються під час письма), буквосполучення (з різними типами поєднань), невеликі слова. Це розвиває перспективне бачення, вміння зображувати складові елементи букв під одним нахилом, закріплює чіткість форми букв, їх поєднання, а також наростання швидкості письма, що є важливим для навчання в основній школі.

Матеріал для роботи переважно береться з переліку слів, які пропонуються в програмі з української мови для запам'ятовування та із вправ, що опрацьовуються на уроці. Набуті вміння обов'язково контролюються в процесі виконання письмових робіт як на уроці мови, так і на інших.

Більше індивідуальної уваги слід приділяти учням, у яких письмо букв уподібнюється, почерк стає нерозбірливим.

Головним орієнтиром у формуванні графічних навичок, техніки письма та розвитку культури оформлення письмових робіт у 4-му класі є програмові вимоги та методичні рекомендації щодо оцінювання письмових робіт.

Вивчення мовних знань і розвиток мовленнєвих умінь здійснюється на матеріалі текстів, зміст яких повинен мати пізнавальний, розвивальний і виховний потенціал. Тематику цих текстів визначено соціокультурною змістовою лінією, представленою такими розділами: «Сім'я», «Школа», «Громадські місця», «Рідний край», «Батьківщина».

У процесі реалізації діяльнійсної змістової лінії продовжується формування в четвертокласників ключової компетентності вміння вчитися. Особливу увагу слід приділяти розвитку в учнів умінь взаємодіяти з іншими учасниками навчального процесу, користуватися довідниковою літературою, узагальнювати, робити висновки, творчо застосовувати знання й уміння в нових ситуаціях, здійснювати самоперевірку, оцінювання результатів навчання і рефлексію.

Формування комунікативної компетентності неможливе без використання компетентнісно орієнтованих організаційних форм навчання. Провідною в умовах класно-урочної системи навчання залишається урок, який на сучасному етапі розвитку освіти набуває компетентнісних ознак. Основними з них є висока мотивація навчання, активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів, суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників навчального процесу, особистісна спрямованість навчання, диференційований підхід, рефлексія.

Поряд із традиційними уроками актуальним є використання нестандартних форм організації навчальної діяльності. У 4 класі ефективними є урок-конкурс, урок-презентація (портфоліо, проекту), а також урок-дослідження, урок розвитку творчих здібностей тощо. Однак із таких занять неможливо будувати весь процес навчання. Надмірне їх використання може призвести до втрати інтересу до навчального предмета. Нетрадиційні уроки варто проводити на етапі узагальнення та закріплення знань, умінь і навичок з метою застосування їх у нестандартних ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Савченко О. Я., Мартиненко В. О.

Навчання літературного читання здійснюється відповідно до базової навчальної програми, затвердженої МОНмолодьспорту України (наказ № 1050 від 12.09. 2011 р.).

Її інноваційним результатом є набуття учнями ключових і предметних компетентностей, серед яких домінують в контексті курсу літературного читання є вміння вчитися, комунікативна, інформаційна, читацька, відображення в повному обсязі когнітивного, операційно-діяльнійсного, емоційно-ціннісного компонентів читацької діяльності.

Моделюючи урок чи систему уроків, важливо взаємоузгоджувати мету і результат. Мету вчитель визначає для себе, а в очікуваному результаті прогнозує, що мають бути учні.

У сучасних умовах підручник не є самодостатнім для повноцінного забезпечення програмових вимог. У зв'язку з цим радимо орієнтуватися на використання навчально-методичного комплексу: робочого зошита, навчальних посібників для читання та ін.

Визначені навчальною програмою завдання взаємопов'язані й реалізуються комплексно протягом навчання у початковій школі, що відображено у таких змістових лініях: *Коло читання. Формування і розвиток навички читання. Літературознавча пропедевтика. Досвід читацької діяльності. Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією. Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного.*

Робота за змістовими лініями «Формування й розвиток навички читання», «Досвід читацької діяльності» передбачає систематичне виконання учнями індивідуальних завдань.

У кожному класі змістові лінії є однаковими і постійними. Водночас обсяг змісту, його характер і результативна складники відрізняються. Від класу до класу він ускладнюється, нарощується, розширюється відповідно до вікових можливостей учнів.

У програмі до кожної змістової лінії визначено державні вимоги до навчальних досягнень учнів.

Основа основ під час навчання у кожному класі — формування у школярів повноцінної навички читання вголос і мовчки.

Навчання літературного читання в 4-му класі ґрунтується на базових знаннях, уміннях, навичках, компонентах читацької компетентності, якими учні оволоділи у 3-му класі. Продовжується цілеспрямована робота з підготовки четвертокласників до вивчення систематичного курсу літератури в основній школі за всіма змістовими лініями навчальної програми.

Зауважимо, що відповідно до наказу МОН України від 5.11.2014 р. проведено розвантаження навчальної програми з літературного читання і внесено відповідні зміни. Так, із *кола читання* в 4-му класі вилучено ті твори історично віддалених епох, зміст яких суперечить (не відповідає) актуальному фоновим знанням учнів. Натомість, зміст дитячого читання оновлено літературним матеріалом, тематика і жанрова специфіка якого різнобічно охоплює сферу читацьких інтересів молодших школярів і утверджує демократичні цінності, толерантність, плюралізм, формує уявлення про книжку і читання як важливе джерело поповнення і розширення знань, пізнання світу, культури інших народів, задоволення пізнавальних потреб, яке не може замінити ніякий інший засіб масової культури.

У Державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки за змістовою лінією «Коло читання» у 2–4 класах зменшено на дві позиції кількість творів, які треба знати *напам'ять*.

Читацька діяльність у 4-му класі організується таким чином, щоб досягти цілісного сприймання і розуміння учнями змісту вивчених творів.

Як і в попередніх класах, учитель чільне місце відводить роботі з удосконалення й розвитку повноцінної навички читання вголос і мовчки як загальнопредметного вміння. Працюючи над удосконаленням якостей навички читання вголос, педагог тримає в полі зору питання формування в учнів умінь самостійного добору та правильного застосування під час читання не лише мовних, а й позамовних засобів інтонаційної виразності.

В умовах варіативності підручників для учнів 4-го класу важливо, щоб цілеспрямоване формування базового вміння читання мовчки було предметом спеціальної уваги укладачів. Адже недостатня увага до цього надзвичайно важливого питання в початковій школі негативно впливатиме на досягнення учнями освітніх результатів з інших шкільних предметів в основній і старшій ланках школи, де істотно збільшується обсяг навчального матеріалу. Як засвідчує практичний досвід, значна частина вчителів основної школи пов'язує низький рівень навчальних досягнень учнів саме з недостатнім рівнем сформованості у них таких характеристик навички читання мовчки, як темп і розуміння змісту. Продуктивними в цьому сенсі є вправи й завдання, які сприяють розвитку різних видів уваги, оперативного поля читання, формуванню різних видів читання: вибіркового, переглядового.

Під час навчання в 4-му класі діти удосконалюють уміння самостійно визначати жанрові ознаки художніх творів, що вивчалися в попередніх класах, а також соціально-побутової казки, легенди, історичного оповідання, орієнтуватися у структурі повісті, усвідомлювати особливості науково-художніх текстів: виділяти в них наукові факти, поняття, історично підтверджені дати, називати спільні і відмінні ознаки фактів, понять, об'єктів, узагальнювати такий матеріал у таблиці і т. ін., розуміти засоби художньої виразності відповідно до їх функцій у художньому творі, застосовувати їх у власному мовленні під час різних видів переказу тощо.

Важливими складниками досвіду читацької діяльності четвертокласників є також уміння користуватися загальнонавчальними вміннями: розпізнавати загальну тему та ідею твору, порівнювати і протиставляти інформацію в тексті, формулювати запитання до тексту, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між фактами, подіями у творі, порівнювати тексти різних жанрів, робити узагальнення інформації, що міститься в різних частинах тексту, прогнозувати можливий розвиток подій, застосовувати здобутий читацький досвід у стандартних і нестандартних навчальних і життєвих ситуаціях.

Посилена увага приділяється удосконаленню в учнів прийомів самостійного пошуку потрібної інформації, користуючись видами бібліотечно-бібліографічної допомоги, різними видами друкованої продукції, у т. ч. на електронних носіях (науково-пізнавальні книжки з різних галузей знань, словники, довідники, енциклопедії, періодичні видання для дітей).

У цей період важливого значення набуває зміст роботи з формування рефлексивного досвіду випускників початкової школи, який утворюється під час взаємодії учня з текстами різних видів. Він передбачає розвиток компонентів ціннісно-сислової, емоційно-вольової сфер особистості дитини: усвідомлення учнем результатів своєї читацької діяльності; оцінювальні судження, ставлення до змісту прочитаного.

У контексті компетентнісного підходу четвертокласники працюють над удосконаленням досвіду усного й письмового спілкування. Зміст цієї діяльності реалізується під час застосування технологій кооперативного навчання, створення спеціальних навчальних ситуацій (робота в парах, малих групах, колективне обговорення змісту прочитаного, прослуханого, участь у літературній бесіді, рольових літературних іграх, декламація, драматизація тощо), а також комунікації учнів із джерелом інформації (досягається діалоговою взаємодією читача з текстом, автором твору, його героями).

Прокоментуємо особливості проведення семестрових письмових контрольних робіт, які проводяться у 4-му класі відповідно до оновлених «Методичних рекомендацій...» (2014 р.). Їх метою є перевірка розуміння учнями змісту тексту.

Такі письмові *контрольні роботи* проводяться наприкінці I і II семестрів. Вони оцінюються в балах.

Звертаємо увагу педагогів на те, що обсяги текстів, кількість, характер запитань і завдань до них у 3-му та 4-му класах різняться.

Для учнів 4-х класів обсяги текстів, кількість завдань у I і II семестрах становлять 350–420; 430–450 слів і 12 завдань відповідно. Характер завдань вирізняє пріоритет причинно-наслідкового, аналітичного підходу до роботи з текстом: збільшення питомої ваги завдань, які виявляють уміння учнів самостійно визначати тему, основну думку твору, аналізувати мовні засоби,

узагальнювати інформацію, вміщену в різних частинах тексту, аргументувати свої судження з опорою на зміст, застосовувати власний досвід під час аналізу характерів героїв, авторської позиції тощо.

МАТЕМАТИКА

Скворцова С. О., Онопрієнко О. В., Листопад Н. П.

У 2015/2016 навчальному році в 4-му класі вперше буде впроваджуватися нова навчальна програма. У зв'язку з цим зупинимось на деяких методичних особливостях її реалізації.

Навчальний рік розпочинається розділом «Узагальнення й систематизація навчального матеріалу за 3-й клас». Його метою є актуалізація знань та вмінь учнів, пов'язаних із нумерацією трицифрових чисел, арифметичними діями додавання і віднімання, множення та ділення з круглими трицифровими числами.

Окремим питанням цього розділу є узагальнення й систематизація знань учнів про ділення з остачею та відповідних умінь; їх потрібно довести до вищого рівня засвоєння (прикидати правильність виконання ділення з остачею, виконувати перевірку), оскільки цей випадок позатабличного ділення є безпосередньою підготовкою до ознайомлення учнів з новим прийомом обчислення — письмового ділення, яке являє собою ланцюжок ділень з остачею.

Після повторення й узагальнення матеріалу за 3-й клас передбачено ознайомлення учнів з алгоритмом письмового множення на одноцифрове число, його застосування з розгорнутим поясненням. Під час ознайомлення учнів з алгоритмом письмового ділення варто зважати, що ця дія є складною за своєю структурою і передбачає послідовне виконання низки окремих дій, тому не варто вимагати від учнів розгорнутого пояснення алгоритму письмового ділення на перших етапах роботи над цим прийомом. Лише після того, як всі складові письмового прийому ділення будуть засвоєні учнями, доцільно подати алгоритм письмового ділення і пропонувати учням пояснювати кожний з його кроків.

Прийоми письмового множення та письмового ділення на одноцифрове число є основою прийомів письмового множення та ділення на двоцифрове число. Важливо досягти вимоги програми щодо застосування учнями алгоритму письмового множення на двоцифрове число, оскільки сформоване вміння надасть можливість школярам перенести відомий спосіб дії на випадки множення багатоцифрових чисел на одноцифрове.

Одним з основних розділів курсу математики 4-го класу є «Нумерація багатоцифрових чисел». У межах розділу учнів ознайомлюють з поняттям класу одиниць і класу тисяч. Для їх засвоєння доцільно використовувати таблиці розрядів і класів. Учні вправляються у лічбі розрядними числами, записують їх, класифікують числа на одноцифрові, двоцифрові та трицифрові; за аналогією — на чотирицифрові, п'ятицифрові, шестицифрові. Учні мають визначати не лише розрядний склад числа, а й числа першого та другого класів, подавати число у вигляді суми чисел першого та другого класів.

Певну увагу слід приділити утворенню багатоцифрових чисел не лише з одиниць різних розрядів та різних класів, а й загальним способом — прилічуванням одиниці до попереднього числа та відлічуванням одиниці від наступного числа.

Ще одним питанням нумерації є визначення загальної кількості одиниць певного розряду. У концентрі «Тисяча» учні визначали кількість десятків у числі, «прикриваючи» справа в записі числа одну цифру, кількість сотень — «прикриваючи» дві цифри. За аналогією можна ознайомити учнів зі способом визначення загальної кількості тисяч, десятків тисяч, сотень тисяч в багатоцифровому числі.

Проведена робота є підґрунтям до усних обчислень на основі нумерації багатоцифрових чисел. Вправляючись у визначенні розрядного складу числа, подані числа у вигляді суми розрядних доданків або чисел першого та другого класів, учні підготуються до виконання оберненої дії — заміни суми розрядних доданків або суми чисел першого та другого класів багатоцифровим числом. Актуалізувавши знання про взаємозв'язок арифметичних дій додавання і віднімання, учнів ознайомлюють із випадками віднімання від багатоцифрового числа його першого або другого класу. Аналогічно виконуємо віднімання від багатоцифрового числа одиниць певного розряду. Міцні знання нумерації багатоцифрових чисел, вміння читати й записувати багатоцифрові числа, визначати їх розрядний склад є основою для виконання арифметичних дій на підставі нумерації. В концентрі «Багатоцифрові числа» передбачається розвиток уміння виконувати письмове додавання і віднімання багатоцифрових чисел до рівня навички. Для цього доцільно перенести відомий учням з 3-го класу спосіб дії на випадки обчислення з багатоцифровими числами.

На початку навчального року на матеріалі трицифрових чисел учнів ознайомлювали з письмовими прийомами множення та ділення, а протягом наступних тем вправи у письмовому множенні й діленні не мали перериватися. Ці прийоми на наступному етапі доцільно перенести в нову ситуацію — на випадки множення та ділення багатоцифрових чисел, спочатку на одноцифрове, а потім й на двоцифрове число.

Наступним розділом змістової лінії «Числа. Дії з числами» є «Дробі». Знання про частини і вміння, сформовані в 3-му класі, постають підґрунтям для вивчення дробів. Розділ вивчається на наочній основі, учням треба запропонувати достатню кількість вправ на поділ цілого на рівні частини і виділення однієї чи кількох рівних частин цілого з подальшим записом дробу та поясненням значення знаменника і чисельника. Порівняння дробів з рівними знаменниками відбувається спочатку на наочній основі, а потім — в результаті індуктивного узагальнення формулюється правило. З метою введення правил знаходження дробу від числа (числа за величиною його дробу) доцільно спочатку актуалізувати правило. Для засвоєння цих правил пропонується достатня кількість задач на знаходження дробу від числа або числа за величиною його дробу.

Змістова лінія «Математичні вирази. Рівності. Нерівності» зазнала найбільше змін у 2014 році. З програми вилучено рівняння, які в первинній редакції пропонувалися учням на рівні ознайомлення, — це рівняння, в яких один із компонентів поданий виразом зі змінною. Але вчитель початкової школи має усвідомлювати, що саме такий вид рівнянь широко пропонується в підручниках для 5-го класу, проте відповідні алгоритми розв'язування

в них відсутні. Також слід зазначити, що рівняння цього виду є у додаткових темах програми 3-го класу, тому вчитель може розглядати ці рівняння на уроках, але не вимагаючи від всіх учнів уміти їх розв'язувати.

Також із програми вилучено ознайомлення учнів з алгебраїчним методом розв'язування складених задач. Між тим, у 5-му класі цей метод розв'язування задач стає провідним, а випускникам початкової школи складно перейти від арифметичного методу до алгебраїчного без відповідної підготовки в 4-му класі. Тому для реалізації перспективності та наступності між початковою та основною школою вчитель може разом із учнями, які прагнуть працювати на високому щаблі складності, розглядати водночас із арифметичним ще й алгебраїчний метод розв'язування певної задачі, тим більш, що розв'язування складених задач алгебраїчним методом передбачено додатковими темами програми 3-го класу.

У 4-му класі учні ознайомлюються з новою величиною — швидкістю руху тіла при рівномірному прямолінійному русі, з одиницями швидкості, правилом і формулою знаходження швидкості. Увагу учнів звертають на те, що процес руху тіла описує трійка взаємопов'язаних величин: подоланий шлях, швидкість і час; подоланий шлях є загальною величиною, швидкість — це величина одиниці виміру. Загальна величина (подоланий шлях) являє собою добуток величини одиниці виміру (швидкості руху тіла) на час його руху. Швидкість руху тіла можна знайти за правилом знаходження невідомого першого множника; час руху — за правилом знаходження невідомого другого множника. Учні знайомляться з формулами знаходження шляху, швидкості руху та часу руху і вчать їх застосовувати, спочатку при розв'язуванні простих, а потім і складених задач. Під час розв'язування простих задач на підставі застосування залежності значення добутку від зміни одного з множників, можна дослідити залежність подоланого шляху від зміни швидкості руху при сталому часі або від зміни часу руху при сталій швидкості.

Новою величиною, з якою знайомляться учні 4-го класу, є площа фігури. Процес вимірювання площі фігур такий самий, як і будь-якої величини — обирається еталон — площа певної фігури, для зручності — квадрат, і підраховується, скільки таких еталонів уміщується в даній фігурі, таким чином робиться висновок про величину площі. Також зручно пов'язати одиниці площі з одиницями довжини, тому за одиниці площі обираються площі квадратів зі стороною 1 мм, 1 см, 1 дм, 1 м, 1 км. Виходячи з практичних потреб людини, використовуються ще й інші одиниці площі — 1 ар та 1 гектар. Зазначимо, що з програми вилучено матеріал, пов'язаний із співвідношеннями між одиницями вимірювання площі.

Важливим етапом вивчення цієї теми є засвоєння правила знаходження площі прямокутника та відповідної формули.

Реалізуючи змістову лінію програми «Сюжетні задачі», в 4-му класі, крім раніш вивчених, розв'язують прості задачі з величинами — швидкість руху тіла, час руху та подоланий шлях, прості задачі на знаходження площі прямокутника та обернені до них, прості задачі, що містять три компоненти: час початку події, тривалість події та час закінчення події. Серед складених задач учням пропонуються ті, що є комбінаціями вивчених видів простих задач, а також складені задачі з новими групами взаємопов'язаних величин, задачі на знаходження дробу від числа та числа за величиною його дробу.

Основний зміст задачного матеріалу розгортається навколо типових задач, що містять однакову величину (на знаходження четвертого пропорційного, на подвійне зведення до одиниці, на пропорційне ділення, на знаходження невідомих за двома різницями) та задач на процеси (на спільну роботу, на рух). Зазначимо, що всі ці види задач мають бути предметом спеціального опрацювання, з метою реалізації завдання програми, яке полягає у формуванні в учнів загального вміння розв'язувати задачі.

Певна увага приділяється задачам із буквеними даними. Вони можуть бути використані з метою залучення учнів до запису розв'язання задачі виразом з подальшим обчисленням його значення.

З метою формування в учнів уміння розв'язувати задачі вчитель має звернути увагу на підрозділ програми «Загальні прийоми розв'язування задач», у якому визнається порядок роботи над задачею: аналіз змісту задачі (виділення умови й запитання, числових даних й шуканого, встановлення зв'язків між ними), подання результатів аналізу тексту задачі у вигляді допоміжної моделі (схематичного рисунка, короткого запису в схематичному вигляді, у вигляді таблиці чи креслення для задач на рух), план розв'язування задачі, який може бути складений в результаті аналітичного або синтетичного пошуку розв'язування задачі, чи в результаті актуалізації учнем загального способу розв'язування типової задачі, запис розв'язання задачі й відповіді, перевірка розв'язання. Зауважимо, що запис розв'язання задачі по діях з поясненням та запис розв'язання задачі виразом, — це лише дві різні форми запису, а не два способи розв'язування задачі. Розв'язування задачі різними способами передбачає різні шляхи задоволення вимоги задачі; для відшукування різних способів розв'язування, якщо це можливо, можна переформулювати запитання задачі, по-іншому скласти допоміжну модель, поставити додаткове запитання тощо. Розв'язування задачі іншим способом є одним зі способів перевірки правильності розв'язання задачі (непряма перевірка). Також для перевірки можна скласти і розв'язати обернену задачу.

З огляду на зазначене вище варто зробити висновок, що зміст і процес навчання математики в 4-му класі підпорядкований двом провідним цілям: виконати вимоги Державного стандарту (вони подають своєрідну модель випускника початкової школи); сформувати в учнів готовність до навчання в 5-му класі наступної ланки освіти (забезпечити наступність). Від набутих у завершальному навчальному році результатів залежатиме успішність засвоєння чергового змісту предмета.

З метою формування в учнів українського патріотизму та громадянської відповідальності необхідно посилити виховний компонент математики. Найбільший потенціал для цього мають сюжетні задачі. Сюжети завдань, в яких описуються досягнення українців (світові й олімпійські рекорди українських спортсменів, здобутки дослідників і науковців, шедеври світового мистецтва, створені українцями), історичні й географічні пам'ятки, історичні події, які вплинули на розвиток держави, будуть сприятливими для формування патріотичних почуттів учнів, розвитку їхньої національної самосвідомості. Необхідно залучати і внутрішні резерви математики (вплив предмета на розвиток критичного мислення, уміння логічно доводити свою думку, обґрунтовувати свою позицію, вести полеміку) для становлення молодшого школяра як особистості, свободи його самовизначення, досягнення ним ситуації успіху, формування у нього громадянської позиції, що базується на системі гуманістичних цінностей.

Добираючи додаткові матеріали до уроків математики, учителям слід звернути особливу увагу на відповідність їх змісту програми, віковим особливостям і навчальним можливостям учнів.

Окрему увагу варто приділяти розвитку математичного мовлення учнів. Це має бути системною роботою, що спрямована на розвиток умінь та навичок в усній та писемній формі відповідати на запитання, усно обґрунтовувати правильність розв'язку, будувати логічні конструкції з використанням відповідних словосполучень.

З метою реалізації вимог до рівня засвоєння змісту Державного стандарту загальної початкової освіти, а також для удосконалення системи контролю та оцінювання рекомендується використовувати варіативні форми проміжного і підсумкового контролю, які дозволять об'єктивно визначити рівень досягнень кожного учня і підготувати його до виконання різних видів перевірок робіт (тестових та комбінованих) у випадку участі у моніторингових дослідженнях міжнародного, національного чи регіонального рівнів.

ПРИРОДОЗНАВСТВО

Андрусенко І. В.

Навчання природознавства в 2015/2016 навчальному році здійснюється за оновленою навчальною програмою для 1–4-х класів.

Зміст навчання природознавства як інтегрованого предмета утворюється системою уявлень і понять, відібраних з різних природничих наук на основі ідеї розкриття цілісності природи з урахуванням міжпредметних зв'язків у початковій ланці освіти і перспективних зв'язків із природознавчими курсами.

Природознавча компетентність учня початкових класів — це особистісне утворення, що характеризує його здатність розв'язувати доступні соціально і особистісно значущі практичні та пізнавальні проблемні задачі, пов'язані з реальними об'єктами природи у сфері відносин «людина — природа», що представлені змістовими лініями: «Об'єкти природи», «Взаємозв'язки у природі», «Земля — планета Сонячної системи», «Україна на планеті Земля», «Рідний край», «Охорона і збереження природи», «Методи пізнання природи».

Формування природознавчої компетентності учня відбувається шляхом засвоєння системи уявлень та понять про предмети і явища природи, взаємозв'язки й залежності між ними; вироблення предметних умінь та способів навчально-пізнавальної діяльності на основі засвоєних інтегрованих знань; розвитку ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності та природоохоронної практики.

Складники природознавчої компетентності реалізуються через:

- мотивування учнів до мисленнєвої та мовленнєвої діяльності, спостережливості, допитливості і творчих здібностей;
- способи навчальної й природознавчої діяльності, які засвоюються учнями у формі розумових і практичних умінь і навичок;
- емоційно-ціннісне ставлення до природознавчої діяльності.
- урізноманітнення типології уроків (комбінований урок; урок-екскурсія; урок-подорож; урок-дослідження тощо)

- застосування практичних методів навчання на різних етапах уроку (спостереження, ігрові вправи, практичні дії, практичні роботи), методів взаємодіючого навчання (рольові ігри, робота в малих групах, в парах тощо) в поєднанні зі словесними методами навчання;
- застосування системи завдань з метою формування природознавчої компетентності;
- забезпечення змістових та мотиваційних зв'язків природознавства з навчальним матеріалом інших предметів початкової школи;
- здійснення співпраці вчителя з батьками, батьків з дітьми.

Навчальною програмою з природознавства визначено загальний обсяг часу на вивчення предмета — 68 годин щороку (по 2 год на тиждень).

Концептуальну ідею змісту навчання природознавства у 4-му класі відображає тема «Взаємозв'язки в природі», яка забезпечить розкриття зв'язків і залежностей між об'єктами природи, відстеження екологічних впливів людини на природу, розуміння дитиною відповідальності за свої вчинки.

Вивчення розділу «Всесвіт і Сонячна система» передбачає формування уявлень і понять про предмети і явища природи (наприклад, Всесвіт, планета, зоря, комета, астероїд, метеорит тощо), про взаємозв'язки і залежності між ними; уявлень про спеціальні методи дослідження природи (наприклад, спостереження за планетами з космосу, про роботу штучних супутників Землі, телескопи тощо).

Особливість навчання полягає в тому, що вперше у своїй шкільній практиці учень початкових класів має опанувати астрономічний матеріал. Розширення уявлень дітей про Всесвіт, що є складником загальнокультурної компетентності, відбувається шляхом засвоєння астрономічних знань на пропедевтичному рівні. Водночас зміст астрономічного матеріалу спрямований на формування природознавчої компетентності як основної мети навчального предмета.

Під час вивчення розділу важливо пояснити учням, що у різний час доби на планету потрапляє різна кількість сонячного світла й тепла. Добове обертання Землі має суттєвий вплив на природні процеси, що відбуваються на планеті: добові температури, вологість повітря та зміну напрямків вітру. Зміна дня й ночі впливає також на всі живі організми, зумовлюючи ритмічність життєвих процесів.

Навчальний зміст розділу «План і карта» спрямований на формування власне предметних знань про план місцевості та фізичну карту України та світу, уміння застосовувати набуті знання у практичній діяльності: визначати сторони горизонту за місцевими ознаками, Сонцем, компасом.

Виконуючи практичні завдання, четвертокласник вчиться визначати сторони горизонту за допомогою компаса, читати умовні знаки на плані, карті; застосовувати знання про план місцевості, карту для орієнтації у навчальних і життєвих ситуаціях.

Зауважимо, що вміння працювати з картою певною мірою можна прирівняти до вміння читати й писати. Вивчення фізичної карти світу створює уявлення про особливості земної поверхні нашої планети. Робота з картою розкриває перед учнями нові можливості добувати інформацію, подану мовою знаків. Щоб отримати інформацію з карти варто розкрити поняття «умовні знаки». У процесі застосування умовних позначок у практичній діяльності учень зрозуміє, що за кожним знаком, лінією, кольорним відтінком існують справжні об'єкти та явища природи. Застосування різних практичних за-

вдань, спрямованих на читання карти, дасть можливість використовувати різні види планів і карт як джерело доступної інформації.

Засвоєння знань про форми земної поверхні, чисельність населення світу, причини, які вплинули на розселення людей сприятиме розвитку пізнавального інтересу учнів.

У процесі вивчення розділу «Материка та океани» в учнів формуються уявлення про цілісні природні утворення, представників рослинного і тваринного світу кожного материка, залежність господарської діяльності людей від природних умов. Пізнаючи природу материків, учні усвідомлюють окремі закономірності про теплові пояси, природні зони світу. Крім того, завданням вивчення розділу є формування практичного вміння користуватися фізичною картою півкуль, фізичною картою світу, контурною картою.

Іншим підрозділом «Природа України» передбачено формування уявлень і понять про Україну — Батьківщину, державу; про водойми України; Українські Карпати та Кримські гори, розкриття їх значення для природи і людини. Крім того, цей розділ передбачає формування в учнів уявлення про карту України, читання умовних позначок на фізичній карті України, глобусі. Кожна з тем розділу включає перелік назв рослин і тварин України, їхні істотні ознаки, розкриває зв'язки між об'єктами неживої і живої природи тощо.

У процесі вивчення розділу про тіла та речовини передбачається визначення властивостей простих і деяких складних речовин, з якими найчастіше зустрічаються учні в природі та побуті. Характер навчального змісту потребує достеменного його унаочнення. У зв'язку з цим доцільно супроводжувати процес засвоєння навчального матеріалу короткотривалими дослідженнями, надавати учням можливість спостерігати за явищами безпосередньо у природі.

Звертаємо увагу, що програмою передбачено виконання учнями навчальних проектів: «Мандрівка просторами всесвіту», «Цікавий світ океанів», «Водойми рідного краю, їх стан та охорона», «Чому ліси називають “легенями планети”?», «Що можна зробити для збереження природи у моєму краї?», «Дослідження властивостей твердих тіл та рідин».

Діяльність учнів у навчальному проекті розгортається за такими етапами:

- визначення проблеми і шляхи розв'язання завдань;
- висунення гіпотези;
- обговорення методів дослідження або вирішення проблеми;
- збір даних для дослідження;
- аналіз отриманих даних;
- оформлення результатів роботи;
- підведення підсумків, коригування, висновки.

У процесі створення проекту передбачається така організація навчального процесу, за якої учні працюють самостійно, свідомо обирають і застосовують різні методи пізнавальної, практичної і перетворювальної діяльності, беруть на себе відповідальність за результати власної роботи.

Зауважимо, що оскільки проектною діяльністю передбачено виявлення учнем свого досвіду, реалізацію творчих ідей, вираження ціннісних ставлень, важливо, щоб під час підведення підсумку роботи над навчальним проектом молодший школяр відчував позитив від здійсненого пошуку та реалізації задуму. Це дозволить учневі відчути його соціальну значущість, стимулюватиме до набуття актуальних для нього знань та вмінь.

Найважливішим виховним спрямуванням змісту названого предмета є формування в учнів найбільш значущих для українського народу цінностей: патріотизму, соціальної справедливості, первинності духовного щодо матеріального, гуманізму, працелюбства, взаємоповаги; виховання в дитини власного «Я», віри у свої сили, талант, здібності; виховання творчої, соціально активної особистості, здатної бережливо ставитися до природи, світу, речей, самої себе, інших людей, розуміти значення життя як найвищої цінності.

Україна, її державотворчі цінності, розвиток громадянських почуттів, поведінкових еталонів — ці елементи змісту є першорядними, що задають мету реалізації програми предмета «Я у світі».

Видатні постаті, успішні люди, патріотично спрямовані, що уміють переборювати життєві труднощі та йдуть до власної мети, стають зразком для вироблення в учнів власних життєвих стратегій.

У програмі значна питома вага етико-правової тематики, що дозволить формувати в учнів широту поглядів на світ людей, розуміння вчинків, поведінки оточуючих, розглядати їх як взаємозумовлені, у залежності одне від одного, створює умови для координації позицій, вияву соціально затребуваних почуттів. Це, передусім, патріотичні почуття, повага до людей, толерантність, правосвідомість, добро, товарицькість, дружба, поштивне ставлення, ввічливість, охайність та ін.

Для вчителя найбільш актуальною є проблема добору навчального матеріалу за певними критеріями: науковості, систематичності й частотності розгляду; ступеня необхідності й актуальності в певному віковому періоді; узгодження змісту, структури, обсягу з цілями предмета і з часом, що відводиться на вивчення; достатнього забезпечення повторюваності завдань з урахуванням складності.

Зміст програми предмета відображає такі **види знань**, які спрямовані на формування соціальної компетентності учня: результатом опрацювання яких є набуття громадянських цінностей:

- про навколишній світ у взаємозв'язку компонентів «Я — людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ»;
- про способи пізнавальної та практичної діяльності, встановлення необхідності знати державну мову, шанувати символи держави; засвоєння моделей поведінки, які відповідають законодавству України, враховують інтереси і потреби громадян, передбачають повагу і взаєморозуміння між людьми;
- оцінні знання про норми ставлення до явищ життя (учень розпізнає вчинки, оцінює їх з погляду їх відповідності інтересам суспільства; аргументує переваги суспільно значимих вчинків, наприклад, участь у волонтерських заходах тощо).

У змісті, методиці, мотиваційному забезпеченні предмета зберігається **наступність** між класами і рівнями освіти (дошкільною, основною школою). Водночас у кожній із зазначених ланок освіти є особливі аспекти реалізації. Адже мають враховуватись зростаючі інтелектуальні можливості учнів у засвоєнні й перетворенні інформації соціального спрямування, набуття емоційний досвід в оцінці фактів, подій, явищ навколишнього життя, стан

вольової регуляції поведінки як основи засвоєння учнями суспільних і морально-правових норм.

У молодшому шкільному віці важко передбачати можливі наслідки вчинків, тому виправдовують себе прогностичні задачі на зразок: «Що буде, якщо...»; проєктні завдання, які потребують планування спільних дій, розподілу ролей і досягнення бажаного результату. Так діяльність учнів спрямовується на спільне вироблення правил, створення власного життєпису, накопичення інформації про людей, які досягли успіхів у житті, були відданими своїй Батьківщині.

З цією метою ефективними є розгляд світу і подій у ньому з різних ролевих позицій: свідка події; учасника; того, хто сумнівається; того, хто не сумнівається; історика; учня; вчителя; директора та ін. Постійна зміна ролей зумовлює широту поглядів на світ, дозволяє розглядати вчинки, поведінку як взаємозумовлені, залежні одне від одного, створює умови для координації різних позицій. Важливо всіляко заохочувати звернення учня до власного «Я», до використання життєвого досвіду, подолання труднощів, творення нового знання, розвивати моральну стійкість до негативних і несприятливих умов, з якими він може зустрітись в життєвих обставинах.

Таким чином, досягнення цілей предмета передбачає:

- вклучення учнів в активну пізнавальну діяльність, оскільки об'єкти вивчення важливо сприймати безпосередньо;
- застосування практичних методів навчання, за яких дитина є суб'єктом соціальної практики;
- використання набутих дитиною знань про способи громадянської активності у знайомих, змінених, нових педагогічних ситуаціях, що впливатиме на розвиток досвіду індивідуальної творчої діяльності;
- створення умов для самовираження, організації комунікативного спілкування, застосування в навчальному процесі елементів дискусії, що є ефективними засобами розвитку особистості, її громадянських якостей.

З позиції компетентнісного підходу підручник має стати не лише носієм змісту, але й процесуальною і мотиваційною базою для формування закладеного в програмі досвіду предметної діяльності (мовної, математичної, у нашому випадку — соціальної). Це означає, що у підручнику має бути розгорнена модель навчання, спроектована не лише на діяльність учня, але й учителя.

Як свідчить практика, типовим недоліком у проведенні уроків «Я у світі» є зловживання словесними методами, коли ефект засвоєння змісту пов'язується з надмірним розтлумаченням матеріалу. Пріоритетним стає слово, а має бути «менше вчителя» — «більше учня!», діалог — звернення до іншого, жива взаємодія, яка породжує партнерські стосунки.

Для педагога важливим стає вміння розподіляти активність — свою власну і школярів шляхом розгортання різних видів діалогічних форм. Домінуюча ж позиція вчителя знижує навчально-виховний ефект, не залишаючи часу на обдумування, нав'язує учням свою точку зору, ігнорує їхню активність.

Пріоритетними є завдання такого типу:

Придумай іншу кінцівку історії...

Візьміть інтерв'ю в людини, яка...

Знайдіть докази «за» і «проти»...

Висуньте припущення про те, що могло б трапитись, якби...

Перелічіть причини, чому сподобалась і чому не сподобалась...

Організуйте аукціон добрих справ...

Чи достатньо для навчального процесу тільки підручника?

Підручник — цілком самодостатня одиниця навчального процесу. Водночас вагомість і складність педагогічно керованого процесу в нових умовах потребують доповнення складниками, зорієнтованими на диференціацію навчального процесу. Ці складники мають становити комплекс взаємопов'язаних між собою. У навчально-методичному комплекті до підручника «Я у світі» передбачено: **робочий зошит**, який дозволяє організовувати самостійну роботу учнів. Асортимент практичного матеріалу розвантажить учителя від необхідності добирати варіанти практичних завдань для учнів з різними навчальними можливостями і потребами, передбачати життєвий контекст, в якому вони можуть застосувати одержані уявлення, знання, уміння.

Посібник із промовистою назвою «**Експрес-контроль**», що являє собою систему тестових завдань, дозволить оперативно з'ясувати стан засвоєння кожним учнем програми, вчасно відкоригувати випадки неуспішності.

Орієнтовний конспект із розгорнутим методичним сценарієм уроку спрямує творчість учителя на результативну працю. Тут передбачено мету кожного уроку у системі розвитку смислів, можливу мотивацію навчальних зусиль учнів, її підкріплення протягом уроку, способи педагогічної взаємодії, варіанти завдань з поступовим підвищенням складності. У сценаріях уроків передбачено також ситуації емоційного розвантаження, задіяння засобів зворотного зв'язку, додатковий матеріал до кожного уроку для варіативного використання.

Таким чином, усі складники комплекту стають його значущими елементами на основі взаємодоповнення, і кожний із них спрямований на досягнення цілей у певній предметній сфері з орієнтацією на Державні вимоги до результатів навчальних досягнень учнів.

Отже, усі складники комплекту мають не рецептурну форму, а надають можливість вибору, диференціації, передбачають усунення можливих методичних утруднень.

ІНФОРМАТИКА

Лепінський В. В.

У початковій школі до 2014 року предмет «Інформатика» називався «Сходинки до інформатики», що підкреслювало пропедевтичну спрямованість навчання інформатики у 2–4-х класах (чинна нині назва предмету — «Інформатика» згідно з наказом МОН України від 16.04.2014 № 460).

Складниками мети навчання, визначеної Державним стандартом щодо галузі «Технології», які безпосередньо пов'язані з навчанням інформатики, є такі завдання:

- формування в учнів уявлень щодо предметно-перетворювальної діяльності людини, світу професій, шляхах отримання, зберігання інформації та способи її опрацювання; здатності до формулювання творчих задумів, усвідомленого дотримання безпечних прийомів роботи та користування інструментами і матеріалами;
- розвиток пізнавальної, художньої і технічної обдарованості, технічного мислення у процесі творчої діяльності, уміння користуватися технічною

термінологією, інформацією, поданою художньо та графічно, вміння працювати з комп'ютером;

- виховання готовності до вирішення побутових питань шляхом застосування алгоритмів виконання технологічних завдань та навичок технологічної діяльності у практичних ситуаціях.

Навчання інформатики в початковій школі є підготовчим, пропедевтичною більш широкого і глибшого навчання інформатики в основній школі. Цей курс являє собою спрощений, але систематичний, виклад основних питань науки інформатики та інформаційних технологій у максимально спрощеному вигляді та носить світоглядний характер.

Структура навчальної програми є радіально-концентричною. Радіусами процесу навчання є виокремлені в програмі змістові лінії:

- 1) комп'ютер та його складові;
- 2) інформація та інформаційні процеси;
- 3) використання інформаційних технологій;
- 4) алгоритми і виконавці;
- 5) комунікаційні технології.

Вибір концентрів процесу навчання і, відповідно, змістового наповнення, відображено в розподілі навчального матеріалу за роками навчання.

Характеристику змісту навчання подано у формі розкриття змістових ліній «Комп'ютер та його складові», «Інформація та інформаційні процеси», «Використання інформаційних технологій», «Комунікаційні технології».

У програмі предмету задекларовано його пропедевтичний характер. Але в цьому курсі вводиться значна кількість понять інформатики, деякі з яких уточнюватимуться в 5–9-х класах. Це, насамперед стосується понять: комп'ютер, програма, повідомлення, дані, інформація, інформаційні процеси, файл, папка та ін.

Тому дуже важливим є введення базових понять інформатики на доступному для учнів початкової школи рівні (здебільшого — ознайомлення) й поєднання принципів науковості і доступності.

Загалом навчання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у початковій школі повинно мати виразний розвивальний характер, пропедевтичність навчального предмету «Інформатика» має виявлятися в широкому ознайомленні учнів із застосуваннями ІКТ, без надмірної деталізації, але шляхом пояснення функціонування засобів ІКТ як програмно керованих автоматів.

Специфіка організації навчання в початковій школі: «кілька предметів — один учитель», надає унікальну можливість здійснювати практично неперервну пропедевтику інформатики.

Гармонізація змісту навчання різних предметів і синхронізація навчання в часі є дуже важливими для молодших школярів, оскільки таким чином досягається як міцність засвоєння навчального матеріалу, так і розвиваються навички застосування набутих знань, їх перенесення з однієї галузі в іншу, що сприяє формуванню ключових компетентностей.

Бажано застосовувати інформаційні технології на уроках з усіх без винятку предметів (дотримуючись вимог відповідних ДСанПіН щодо часу і форм використання учнями засобів ІКТ). На уроках інформатики навчальний матеріал треба максимально гармонізувати за змістом і терміном подання з іншими предметами.

Слід окремо наголосити на тому, що гармонізація змісту навчання має полягати і в уніфікованості означень понять, що належать до різних навчальних

предметів (зміст яких є підмножинами однієї наукової галузі або суміжних), особливо це слід урахувати у поданні навчального матеріалу математики, трудового навчання й мов (української, іноземної, мови навчання).

Учителеві слід уникати спроб давати чітке означення поняттю «інформація», яке є первинним і не означається, принаймні в широкому розумінні і на рівні початкового ознайомлення з ІКТ. Трамбування ланцюжка: «подія — дані — відомості — повідомлення — інформація» має бути максимально спрощеним, без намагання надавати чіткі означення й деталізування дій з опрацювання даних.

Разом з тим, слід застеретти від надмірного спрощення пояснень, особливо від персоніфікації засобів ІКТ. Слід уникати виразів на кшталт: «Комп'ютер зрозумів...»; «Комп'ютер пише музику (вірші, картини тощо)»; «Комп'ютер розмовляє з людиною...» тощо.

Краще показати і пояснити, як працюють найпростіші механічні автомати: як подається команда «дзвонити» у звичайному механічному будильнику; як працює «музична шкатулка», звичайний ткацький верстат і ткацький верстат Жаккарда, торгівельний автомат тощо (провести екскурсію до музею, на виробництво, подати для перегляду необхідні відеоматеріали тощо).

При плануванні навчання необхідно враховувати, що до програми з інформатики було внесено зміни. У процесі спрощення програми змінено деякі складники змісту і результатів навчання, розподіл часу на їх вивчення.

Так, у процесі розвантаження програми з інформатики для початкової школи, як і решти програм, деякі формулювання вимог до навчальних досягнень учнів змінено на «має уявлення», «розуміє», «застосовує». Щодо інформатики, така зміна формулювань має слугувати ще однією вказівкою на пропедевтичність курсу, необов'язковість заучування школярами точних означень понять, переважання застосування інформаційних технологій як засобів діяльності, зокрема — в процесі вивчення інших предметів: математики, мови, природознавства, трудового навчання та ін.

Кількість годин розділу «Повторення, узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 3-й клас» зменшено до 1 години.

Вилучено розділ «Електронне листування», (5 год), замість якого додано розділ «Безпека дітей в Інтернеті», (5 год), у якому передбачено ознайомлення суб'єктів навчання з електронним спілкуванням, виконанням пошуку відомостей, іншої діяльності в мережі Інтернет та її засобами.

Додано розділ «Робота з презентаціями» (4 год), зміст якого є логічним продовженням навчання діяльності з використанням засобів текстового і графічного редактора і презентаційних систем.

Робота зі створення презентацій на цьому етапі може бути виконана як навчальний проект, незважаючи на те, що відповідний розділ вилучено. У процесі створення презентацій як виконання навчальної задачі, доцільно використати такі формулювання, які б надали можливість здійснити систематизацію й узагальнення навчального матеріалу.

Елементи проектної діяльності в процесі навчання використовувати текстовий редактор, і, особливо, презентаційну систему, можна реалізувати у 4-му класі, виконуючи завдання, подібні до таких:

Мій шлях зі школи додому (створити презентацію, яка б містила: рисунок-план руху; алгоритм переходу вулиці; ілюстрації, можливо — світлини, зроблені мобільним телефоном; інші зображення).

Мої майбутні канікули (презентація може містити короткий план проведення майбутніх канікул з використанням текстового матеріалу; опис алгоритму проведення прогулянки з використанням умовної конструкції «якщо — то — інакше»; знайдені в Інтернеті світлини тих місць, які планується відвідати).

Проект, виконаний мовою програмування Скретч у відповідному середовищі, у якому було б проілюстровано одну з відомих українських казок («Про Лисицю й Журавля», «Рукавичка» тощо). У проекті можна використати підготовлені вчителем зображення героїв казок.

Підтримку навчання інформатики в четвертому класі можна забезпечити використанням програмного комплексу «Сходінки до інформатики», але за умов доповнення його засобами діяльності, які б надали можливість мінімізувати використання у навчанні складників офісного програмного забезпечення.

Навчання інформатики можна забезпечити використанням засобу GCompis — відкритого навчального програмного забезпечення для дітей віком від 2 до 10 років — <http://gcompris.net/index-ru.html>. Програмний засіб GCompis містить набір розвивальних і навчальних програм, більшість з яких повністю відповідає вимогам навчально-виховного процесу в початковій школі та має український інтерфейс.

Для використання на всіх етапах навчання кодування алгоритмів доцільно використовувати он-лайн середовище code.org, розташоване за адресою: <https://studio.code.org/> (курси 1–3 і, за потреби, наступні), середовище програмування мовою Скретч: <https://scratch.mit.edu> або інше.

На уроках математики, образотворчого мистецтва можна використовувати засоби інтерактивного малювання:

http://illuminations.nctm.org/tools/mlearner/phase%20two/content/patch_tool/index.html ;

http://illuminations.nctm.org/tools/mlearner/phase%20two/content/tessellation_creator/index.html ;

<http://www.mathlearningcenter.org/web-apps/geoboard/> та інші.

Нову версію розподілу годин можна отримати за адресою:

http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1418040818/.

РОСІЙСЬКА МОВА ТА МОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Курач Л. І., Фідкевич О. Л., Лапшина І. М.

Мови національних меншин є важливим засобом навчання й виховання, долучення школярів до культурних цінностей багатонаціонального народу України.

Ці навчальні предмети сприяють розвитку внутрішнього світу дитини, її світоглядних уявлень, національно-патріотичної свідомості. Саме тому навчання мов національних меншин має орієнтуватися не тільки на особливості національних культур, а й враховувати загальнолюдські цінності, те, що об'єднує представників різних етносів. Елементарне оволодіння російською мовою (іншою мовою національної меншини) дасть учням змогу

користуватися мовними засобами спілкування, пізнання, долучитися до багатств російської та інших культур, формуватиме навички толерантного міжетнічного спілкування з представниками інших національностей, носія-ми інших мов, представлених в Україні.

Основними засадами у навчанні мов національних меншин є принципи особистісно-зорієнтованого та компетентісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти. Ці підходи визначені вимогами Державного стандарту початкової загальної освіти та відповідних програм.

Основні зусилля в навчанні російської мови в початковій школі мають спрямовуватись на набуття комунікативної компетентності, що передбачає оволодіння основними видами мовленнєвої діяльності, елементарними вміннями і навичками використання мови в різних сферах і ситуаціях спілкування, основами культури усного та писемного мовлення.

Для досягнення поставленої протягом періоду навчання в початкових класах мети планується розв'язання таких завдань:

- забезпечення позитивної мотивації до вивчення російської чи іншої мови;
- формування умінь та навичок усіх видів мовленнєвої діяльності в усній і письмовій формах;
- засвоєння елементарних знань про важливі мовні одиниці, необхідних і достатніх для формування мовленнєвих умінь і навичок;
- збагачення та активізація словникового запасу учнів;
- засвоєння графіки та орфографії, формування фонетико-графічних графічних умінь і навичок;
- залучення до національних культур народів України;
- інтелектуальний, моральний, соціокультурний та естетичний розвиток особистості учнів.

Навчання учнів з мов національних меншин у початковій школі здійснюється за різними типами мовних курсів, для кожного з яких розроблено програму та підручники. Так, наприклад, для російської мови це такі типи:

I — для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням мовою національних меншин;

II — для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою.

Кожен з цих курсів має свої особливості цілей і завдань, відповідно до яких формуються цілі уроків та плануються види навчальної діяльності.

Відмінності між варіантами оцінювання навчальних досягнень учнів визначаються вимогами навчальних програм.

Навчання російської мови у 2015/2016 навчальному році здійснюється за оновленою програмою для 1–4-х класів. Поява нової редакції програми зумовлена метою розвантаження учнів. Зміни полягають у вилученні з програм складних для учнів початкової школи понять та тем (їх перелік подано на сайті Міністерства освіти та науки України та відображено в оновлених програмах). Суттєвих змін зазнала соціокультурна лінія змісту навчання російської мови, тому що вона відображає найбільш динамічний аспект навчання, пов'язаний зі змінами суспільного життя. Цей зміст формують культурно-ціннісні поняття, які розподілено за основними сферами спілкування: персональною, публічною та освітньою. Таким чином у новій редакції відмовились від надлишкової конкретизації у поняттях та тематиці.

Концептуальні підходи до навчання мов національних меншин залишилися без змін.

Навчання російської мови (іншої мови національних меншин) спрямоване на формування ключових і предметних компетентностей: мовленнєвої (аудіювання, говоріння, читання, письмо), мовної (знання з лексики, граматики, фонетики, орфографії сучасної літературної мови), соціокультурної (початкові знання особливостей суспільного життя і культурних традицій, уміння вибирати та використовувати мовленнєві форми у конкретній ситуації) та діяльнісної (розвиток загальнонавчальних навичок для розв'язання комунікативних завдань, застосовування набутих знань у реальних життєвих ситуаціях; формування навичок самооцінювання та взаємооцінювання навчальних досягнень; формування елементарних навичок роботи з виправлення власних помилок та недоліків у самостійній роботі на уроці й удома; забезпечення набуття і розвитку навичок читання, слухання, говоріння та письма, набуття за допомогою вчителя навичок елементарного планування власної навчальної діяльності).

У 4-му класі завершується вивчення початкового курсу російської мови, важливим завданням якого є підготовка випускників початкової школи до опанування предметів основної школи: «Російська мова», «Зарубіжна література». Для забезпечення цілеспрямованої підготовки четвертокласників до продовження мовно-літературної освіти навчальною програмою передбачено реалізацію трьох традиційних змістових ліній: *мовленнєву, мовну і соціокультурну*.

Мовленнєва лінія зорієнтована на подальший розвиток навичок усного і писемного мовлення, збагачення комунікативного досвіду дітей 9–10 років, удосконалення засобів пізнання оточуючого світу.

Розвиток аудіативних навичок (4 години протягом навчального року) має на меті розуміння учнями фактичного змісту, теми й основної думки прослуханого твору, а також його емоційної забарвленості; опанування зв'язку загального тону, темпу, гучності мовлення з його змістом й умовами спілкування; сприймання влучного, адекватного, образного слова. Допоміжним засобом при слуханні-розумінні може бути план висловлювання (4–5 пунктів).

Удосконалення навичок говоріння (8 годин протягом навчального року) передбачає передусім побудову висловлювань, які комунікативно спрямовані, зорієнтовані на конкретних слухачів. У ході розвитку *діалогічного мовлення* школярі збагачуватимуть власні уявлення про правила поведінки в діалозі: уважно слухати, відповідати на запитання, підтримувати бесіду, заохочувати співрозмовника до висловлювання, поважати його позицію, висловлювати власну думку без категоричності, дотримуватися правил мовленнєвого етикету. Навчальною програмою передбачено складання діалогів (4–5 реплік) з використанням допоміжних матеріалів та самостійно на теми, близькі інтересам дітей.

Розвиток навичок *монологічного мовлення* пов'язаний із підвищенням самостійності учнів при репродуктивному переказі (детальному, вибірково-му), переказі самостійно прочитаного тексту, при доповненні до переказу (опис, міркування).

Особливу увагу в 4-му класі слід приділяти удосконаленню навички читання вголос і мовчки (12 годин протягом навчального року). Четвертокласникам необхідно навчитися мовчки читати незнайомий текст з метою

прискорення читання, економії фізичних зусиль на озвученні твору; адекватно розуміти його зміст, основну думку, емоційне забарвлення. Важливим набутком читацької діяльності школярів має стати диференціювання відомого й нового в тексті, уміння прогнозувати подальші події або використання мовних засобів, розуміння логіки описаних подій і причиново-наслідкових зв'язків у творі.

Важливою складовою мовленнєвої підготовки учнів 4-го класу є удосконалення навичок письмового висловлювання (8 годин протягом навчального року), адже випускники початкової школи мають навчитися писати перекази (до 60 слів), самостійно створювати письмове висловлювання (5–6 речень) вільної тематики (про подію з життя класу або родини, ставлення до прочитаного твору, обговорюваної проблеми тощо).

Реалізація мовної лінії передбачає формування лінгвістичних понять і навичок мовного аналізу, пов'язаних із висловлюванням власної позиції, розширення орфографічних і пунктуаційних умінь на теоретичній основі. Зокрема, у 4-му класі школярі поглиблюють уявлення про текст (6 год), речення (6 год), значення слова (4 год), будову слова та правопис (16 год); засвоюють частини змісту тексту, їх послідовність, зв'язки між ними, ключові слова у тексті; вчать розпізнавати типи текстів (розповідь, опис, міркування), головні та другорядні члени речення, значущі частини слова (префікс, корінь, суфікс, закінчення), утворювати слова за допомогою морфем; спостерігати за явищем багатозначності, прямим і переносним значенням слова.

Звертаємо увагу, що в оновленій програмі з російської мови *вилучено тему* «складне речення, пунктуація у складному реченні».

У 4-му класі приділяється особлива увага грамотності письмового висловлювання школярів. З цією метою заплановано систематично словникову роботу (засвоєння 80 слів протягом року), вивчення найбільш поширених орфографічних правил (позначення на письмі ненаголошених голосних, написання літер парних дзвінких-глухих приголосних у корені слова, написання І, Ї перед Я, Ю, Е, Ї, И, написання слів з подвоєними літерами у корені слова, позначення на письмі приголосних звуків у корені слова, що не вимовляються, перенос слів із сполученням приголосних). Результативними вправами для удосконалення орфографічних навичок є аналітичне списування (списування з коментуванням, зі зміною граматичної форми слова, з паралельною орфоепічною та орфографічною вимовою та ін.), письмо по пам'яті, словникові та текстові диктанти (попереджувальні, пояснювальні), творчі орфографічні завдання (складання ребусів, малюнкове письмо, коректурні вправи тощо).

Розвиток мовленнєвих умінь і опанування мовних знань здійснюється на матеріалі текстів, зміст яких повинен мати виховний потенціал. Тематику цих текстів визначено соціокультурною змістовою лінією, представленою такими розділами: «Сім'я. Культура родинних стосунків», «Школа. Правила поведінки на уроці та перерві», «Громадські місця», «Рідний край», «Батьківщина».

На уроках російської мови рекомендується комплексне використання класичних прийомів до навчання мови та інноваційних, обумовлених принципами компетентісно-орієнтованого підходу.

На уроках з вивчення мов національних меншин ефективним є використання ігрових форм навчання, парно-групової роботи, завдань пошукового

характеру, проектної діяльності учнів, у яких закладаються навички результативної комунікативної кооперації. Але співвідношення різноманітних форм навчання визначається вчителем у відповідності до мети уроку, з урахуванням психологічних особливостей учнів конкретного класу, їх рівня підготовки, їх рефлексії на різних етапах уроку.

На уроках не рекомендується порівнювати успіхи учнів, акцентовано визначати кращих учнів. Важливим є створення атмосфери зацікавленості та співробітництва, зосередження учнів на власному навчальному прогресі, на здатності працювати в команді. Такі підходи будуть привчати учнів до демократичного стилю спілкування, з повагою ставитися до різних точок зору, надавати пріоритет позитивній оцінці співбесідника.

У процесі навчання вчителю необхідно постійно звертати увагу на культуру спілкування учнів з урахуванням всіх складових мовленнєвої ситуації; і відповідно — на використання правил ввічливої толерантної поведінки, доцільних етикетних мовленнєвих форм.

НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ (зі змінами, внесеними 2015 року)

УКРАЇНЬСЬКА МОВА (МОВА НАВЧАННЯ)

Пояснювальна записка

Курс української мови — важлива складова загального змісту початкової освіти, оскільки мова є не тільки окремим навчальним предметом, а й основним засобом опанування всіх інших шкільних дисциплін.

Основна мета цього курсу полягає у формуванні ключової *комунікативної компетентності* молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) в процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань.

Навчання української мови має бути спрямоване також на формування *соціокультурної компетентності*, яка охоплює загальнокультурний розвиток учнів, адаптацію їх до життя в певному соціальному середовищі, громадянське, патріотичне, морально-етичне, естетичне виховання.

У процесі початкового навчання української мови постійно проводиться робота над формуванням *компетентності уміння вчитися*. Важливо навчити молодших школярів організувати свою навчальну діяльність, сформувати в них почуття відповідальності за виконане завдання, готовність самостійно працювати з новим, доступним за складністю навчальним матеріалом, мати власну думку з приводу обговорюваних питань, обґрунтовувати її.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- вироблення в учнів мотивації навчання української мови;
- формування комунікативних умінь;
- гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання-розуміння, говоріння, читання і письма);
- опанування найважливіших функціональних складників мовної системи;
- соціокультурний розвиток особистості;
- формування в учнів уміння вчитися.

Відповідно до освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту початкової загальної освіти навчальний предмет «Українська мова» будується за такими змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною.

Мовленнєва змістова лінія, яка є основною, передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу. З цією метою розвиваються, удосконалюють-

ся усні види мовленнєвої діяльності, якими учні певною мірою оволоділи у дошкільному віці (слухання-розуміння; говоріння), а також формуються, вдосконалюються види мовленнєвої діяльності, пов'язані з писемним мовленням (читання вголос і мовчки, робота з дитячою книжкою, письмові види робіт).

Мовна змістова лінія, маючи спрямованість на засвоєння школярами знань про мову, мовні вміння, розробляється з урахуванням того, що в початковому курсі формування в учнів знань про мову, умінь виконувати певні види мовного аналізу є пропедевтичним. Цю роботу слід підпорядковувати розвитку в учнів орфоепічних, лексичних, граматичних, правописних, стилістичних умінь.

Соціокультурна змістова лінія передбачає формування в учнів уявлення про мову як форму вияву культури українського народу, як засіб створення творів мистецтва (художньої літератури); розширення уявлень школярів про свою державу — Україну, культуру українського народу, про її особливості в різних регіонах; засвоєння малих українських фольклорних форм, національних формул мовленнєвого етикету, етикетних правил спілкування; використання набутих знань і умінь під час виконання соціальних ролей, спілкування з представниками різних вікових груп і статусів, вирішення навчальних і життєвих проблем. Ця робота має органічно поєднуватися з іншими аспектами навчання і реалізовуватися за допомогою дібраних навчальних текстів, тем для побудови діалогів і монологічних зв'язних висловлювань різних видів, використання тематичних груп слів, стійких висловів, у яких відображаються особливості матеріальної і духовної культури народу, його національного характеру.

Діяльнісна змістова лінія спрямована на формування в молодших школярів умінь вчитися, яке дає їм змогу організовувати й контролювати свою навчальну діяльність і забезпечується послідовною мотивацією навчання, здатністю докладати власних зусиль для досягнення результату, виконувати мисленнєві операції і практичні дії, володіти уміннями й навичками самоконтролю та самооцінки.

Програму структуровано за такими розділами:

- *«Навчання грамоти»;*
- *«Мовленнєва змістова лінія»;*
- *«Мовна змістова лінія»;*
- *«Соціокультурна змістова лінія»;*
- *«Діяльнісна змістова лінія».*

I. Навчання грамоти

Основним методом навчання грамоти, який усталився у вітчизняній школі, є аналітико-синтетичний. Він передбачає реалізацію принципу «від звука до букви». Це означає, що учні повинні спочатку навчатись виконувати різні аналітико-синтетичні дії зі звуками мовлення, що є базовим умінням для формування навичок читання й письма.

Одночасно з аналітико-синтетичним методом можуть частково використовуватися й інші методи, зокрема метод цілих слів. Доцільність його принагідного застосування пояснюється необхідністю навчати школярів (після того, як вони засвоїли читання по складах) сприймати графічні образи багатьох добре знайомих слів цілісно, швидко впізнавати їх на основі попереднього досвіду. Таке уміння є обов'язковою умовою цілковитого сформованої навички читання.

У навчанні письма необхідно формувати координацію дій рухового і зорового аналізаторів, графічні навички письма (правильне, чітке зображення букв, їх поєднань, плавне письмо складів, слів, невеликих речень у темпі, відповідному індивідуальним можливостям учнів); дбати про засвоєння гігієнічних правил, яких слід дотримуватися під час письма.

Враховуючи вікові особливості розвитку шестирічних учнів (слабкість дрібних м'язів руки, недостатня регуляція рухів під час письма, значна стомлюваність за тривалого напруження, недостатня сформованість зорового сприйняття графічного образу букви), програма не рекомендує форсувати навчання письма. Зокрема, опанування письма великих літер складної конфігурації може відбуватися не одночасно з навчанням відповідних рядкових (малих) букв, а з певним інтервалом. Однак за умов належної підготовленості учнів до опанування графіки письма вчитель може планувати вивчення малої і великої літер синхронно. Особливо такі можливості з'являються у II семестрі.

Програма не передбачає обов'язкового навчання першокласників безвідривного письма за винятком таких випадків, де безвідривні поєднання букв є природними (*ми, не*) і не потребують повторного проведення по одній і тій самій лінії чи руху руки у зворотному напрямку по цій самій лінії (*ол, по, оо*). Поєднання з овальними та півовальними елементами відбувається за допомогою коротких прямих чи дугоподібних ліній.

За наявності в класі дітей, у яких переважають дії лівою рукою (визначних лівшами після відповідної консультації з лікарем), учитель має корегувати методику навчання таких учнів, не наполягаючи на переучуванні їх на письмо правою рукою.

У процесі навчання грамоти важливо враховувати вміння, набуті дітьми в дошкільному віці. Учитель має забезпечити посилене навчальне навантаження тим учням, які певною мірою вміють читати й писати, та надати індивідуальну допомогу менш підготовленим.

Важливим завданням читання в 1 класі є пробудження у школярів інтересу до дитячої книжки, формування початкових умінь самостійно з нею працювати.

У добукарний і букварний періоди навчання, коли учні ще недостатньо опанували грамоту, вони за допомогою вчителя вчать сприймати текст на слух (аудіювання). Поступово педагог залучає школярів до самостійного прочитування знайомих складів, слів на обкладинці книжки, в кінці букварного та в післябукварний період — до самостійного читання.

Першокласники засвоюють також найпростіші структурні елементи дитячої книжки, основні правила гігієни читання й розглядання книжки, накопичують досвід спілкування з однолітками та дорослими на основі прослуханого (прочитаного). Навчальним матеріалом на таких заняттях слугують дитячі книжки, які добираються з урахуванням вікових особливостей учнів, їхніх читацьких інтересів, уподобань, видо-жанрового, тематичного, авторського розмаїття, санітарно-гігієнічних вимог до видань для 6-річних першокласників. Це доступні дитячі книжки в типовому оформленні: основні написи (прізвище автора, назва книжки) розташовані на звичних місцях, виконані шрифтом, що легко прочитується, зміст ілюстрації на обкладинці відповідає назві книжки.

Бажано, щоб до кожного заняття добиралася нова книжка, і до кінця навчання в 1 класі учні здобули уявлення про те, що книжковий світ бага-

тий і розмаїтій, у ньому кожна дитина може задовольнити свої пізнавальні інтереси, з книжкою можна цікаво проводити дозвілля.

У процесі навчання відбувається поступове ускладнення навчального матеріалу за такими показниками: кількість уміщених у книжці творів (від одного до трьох і більше), тип видання (книжка-твір, книжка-збірка; авторська, тематична, збірка народних казок тощо), обсяг текстів, що опрацьовуються на одному занятті (від 1 до 2 сторінок).

У 1 класі на роботу з дитячою книжкою рекомендується відводити до 20 хвилин уроку навчання грамоти (*один раз на 2 тижні*). Якщо учні класу мають достатній рівень розвитку навички читання, учитель може проводити заняття з дитячою книжкою протягом усього уроку.

II. Мовленнєва змістова лінія

Програма передбачає набуття учнями елементарних знань про мовлення: усне й писемне, діалогічне й монологічне; про особливості висловлювань, зумовлені їх комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Однак основну увагу в навчанні слід приділяти розвитку вмінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності: **слухання-розуміння** (аудіювання), **говоріння, читання, письмо**. З цією метою необхідно використовувати спеціальні види роботи, забезпечувати регулярний контроль за сформованістю відповідних умінь.

В основі розвитку різних навичок мовленнєвої діяльності лежить уміння слухати й розуміти усне мовлення. Учні, для яких українська мова є рідною, безумовно, володіють цим умінням на побутовому рівні. Однак у шкільному навчанні постійно збільшується лексичний запас, ускладнюється граматичний лад мовлення, розширюється тематика й поглиблюється логіка міркувань у висловлюваннях, що пропонуються для слухання. При цьому значно підвищуються вимоги до швидкості, точності сприйняття усного мовлення, розуміння прослуханого, уміння зосереджувати довільну увагу протягом більш тривалих відрізків часу. Усе це зумовлює необхідність удосконалювати навичку **аудіювання** не тільки в початкових, а й у наступних класах школи.

Школярів необхідно вчити стежити за розвитком думки, адекватно сприймати емоційно-оцінну інформацію; помічати в тексті слова, найважливіші для розуміння висловлювання; усвідомлювати значення загального тону, тембру, темпу, сили голосу.

Розвиток уміння уважно слухати, розуміти прослухане, виконувати після одного прослуховування певні завдання відбувається не тільки на матеріалі зв'язних (діалогічних і монологічних) висловлювань, а також на складеному з окремих одиниць різних мовних рівнів. У вправлянні з аудіювання, як правило, використовують фронтальні види роботи; для неї плануються завдання, виконання яких не вимагає (чи майже не вимагає) від учня усних чи письмових висловлювань. До таких завдань належать: виконання дії, описаної у тексті, малюнка за текстом; вибір правильної відповіді на запитання до тексту із кількох пропонованих варіантів тощо.

Формування та розвиток навичок мовленнєвої діяльності передбачає роботу над побудовою діалогічних і монологічних висловлювань — усних і письмових. Мається на увазі переказ готових текстів і побудова власних висловлювань на добре знайомі учням теми: на основі прочитаних чи прослуханих творів, переглянутих фільмів, розповідей родичів, знайомих

про ті чи інші події, про випадки із повсякденного життя школярів тощо. Необхідно пропонувати учням складати усні й письмові висловлювання з безпосередньою комунікативною метою (запрошення, вітання, вибачення, оголошення).

Ця робота виконується учнями самостійно або з опорою на різні допоміжні матеріали, пропоновані вчителем: план, ключові словосполучення, речення, початок чи кінець майбутнього висловлювання, малюнок чи серія малюнків тощо. Характер, кількість допоміжного матеріалу залежать від ступеня підготовленості школярів, від мети роботи.

Важливо, щоб в організації мовленнєвої діяльності учнів на уроках склалися такі ситуації, які спонукали б їх до **говоріння**. З цією метою використовуються сюжетно-рольові ігри, в яких умовно визначається місце дії (*у класі, автобусі, парку, магазині*), співрозмовник (*товариш, молодший брат, мама, гість з іншого міста, села*), мета висловлювання (*про щось розповісти, повідомити, переконати, виправдатись* тощо).

У розвитку усного (діалогічного, монологічного) мовлення доцільно широко використовувати роботу в парах і невеликих групах, яка дає можливість висловитись більшості учнів класу. При цьому важливо прищеплювати школярам культуру спілкування, яка виявляється не тільки в доречному використанні формул мовленнєвого етикету, а й в умінні уважно слухати співрозмовника, призупиняти своє мовлення, щоб дати можливість висловитись іншому, погоджувати власні репліки з тим, що сказав співрозмовник, в умінні сказати йому добре слово, висловити критичне зауваження в такій формі, щоб нікого не образити.

Розвиваючи **писемне мовлення** молодших школярів, учитель має заохочувати їх занотовувати свої думки, враження, писати про те, що їх справді хвилює. Важливим фактором є така організація роботи, за якої у того, хто робить записи, були б зацікавлені читачі або слухачі, готові обговорити написане (передусім його зміст, а не огріхи в побудові речень, правописі). При цьому необхідно заохочувати школярів удосконалювати, виправляти, переписувати свої роботи.

Важливе місце в системі роботи над розвитком мовленнєвої діяльності учнів відводиться урокам розвитку зв'язного мовлення, які рекомендується проводити один раз на два тижні: у 2–4-х класах — це окремий урок (*17 годин на рік*), а в 1-му класі — фрагмент уроку протягом 15–20 хвилин. Основна мета цих уроків у 1-му класі — ознайомлення учнів із тематичними групами слів (*«Навчальне приладдя», «Явища природи», «Ввічливі слова»* і т. ін.); збагачення їхнього лексичного запасу словами — назвами предметів, ознак, дій; формування уміння будувати з вивченими словами словосполучення і речення, пов'язувати 2–3 речення у зв'язну розповідь. У першому класі зв'язні висловлювання будуються усно. Важливо, щоб теми для них були цікавими дітям, торкалися подій з їхнього повсякденного життя. Уже з першого року навчання слід спонукати учнів до висловлювання власних думок, своїх оцінних суджень, висновків, порад тощо.

Уроки розвитку зв'язного мовлення в 2-му класі присвячуються ознайомленню школярів із виражальними засобами мови: порівняннями, епітетами, метафорами (без уживання термінів). Учні повинні навчитися правильно їх розуміти і доречно вживати у своєму мовленні. У другокласників також формуються вміння редагувати деформовані речення

і тексти, будувати розповіді, описи за малюнком і запитаннями, серією малюнків, даним початком, опорними словами тощо. Творчі роботи, як правило, виконуються усно. Однак, починаючи з II семестру, учням потрібно пропонувати самостійно записувати в зошити невеликі висловлювання (3–4 речення).

У 3-му класі на всіх уроках розвитку зв'язного мовлення в учнів формують вміння будувати письмові висловлювання. А саме: перекази текстів, розповіді, описи, міркування з використанням певних допоміжних матеріалів: запитань, опорних слів, даного початку, плану тощо. Перед виконанням кожної письмової творчої роботи обов'язковим має бути підготовчий етап уроку. Він передбачає лексичну роботу (тлумачення значення окремих слів, добір синонімів, виражальних засобів мови, образних слів і словосполучень та ін.); складання плану майбутнього переказу чи твору; іншу підготовчу роботу (повторення правил пунктуації, правопису окремих слів, структури тексту тощо). У доборі тематики текстів для переказів і учнівських творів необхідно враховувати інтереси дітей, практичне спрямування та виховне значення текстів. Важливо навчити третьокласників письмово висловлювати своє ставлення до того, про що вони пишуть.

Робота на уроках розвитку мовлення в 4-му класі передбачає формування в учнів умінь писати твори на основі своїх спостережень, вражень від екскурсії, з обґрунтуванням власної думки, аргументацією свого вибору, власною оцінкою героїв прочитаного тексту чи переглянутого фільму тощо. Значна частина уроків розвитку мовлення відводиться на формування умінь писати докладний переказ тексту, можливе також ознайомлення з іншими видами переказів: стислим, вибіркоким, творчим. Складання плану і написання творчої роботи кожний учень здійснює самостійно. Колективно клас працює лише на підготовчому етапі уроку. Індивідуальна допомога вчителя у вигляді консультації, додаткової інструкції, поради можлива окремим учням, які цього потребують.

Одним із найважливіших видів мовленнєвої діяльності, робота над яким відбувається в початкових класах, є **читання**. У 2–4-х класах для роботи з читання відведено спеціальні уроки, але й на уроках української мови цьому виду мовленнєвої діяльності важливо приділяти належну увагу.

Насамперед треба мати на увазі, що в навчанні мови широко використовуються тексти, робота над якими має розпочинатися з читання (вголос або мовчки), побіжної перевірки розуміння й обговорення окремих фрагментів. Специфікою роботи з читання на уроках мови є те, що увагу дітей слід особливо привертати до правильного вимовляння, значення слів; до інтонації речень, різних за структурою; до змістового поділу речень за допомогою пауз, мелодики та ін. Ці аспекти залишаються у сфері уваги і на уроках читання, але там акценти частково переміщуються в бік елементарного літературознавчого аналізу.

Загалом формування, розвиток навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності, будучи головною метою початкового навчання, займає не менше половини навчального часу на уроках мови.

III. Мовна змістова лінія

Учні одержують загальні уявлення про мову як засіб спілкування, пізнання, впливу; про існування у світі різних мов (споріднених і неспоріднених); про державну мову та інші мови, що функціонують в Україні.

Початкове навчання мови передбачає пропедевтичну роботу з формування у школярів знань про одиниці різних мовних рівнів (текст, речення, слово в його лексичному і граматичному значеннях, звуки мовлення).

Структурування розділів з вивчення зазначених мовних одиниць у підручниках для 2–4-х класів може здійснюватися по-різному, за принципом науково обґрунтованої методичної доцільності.

Основна увага має приділятися практичним аспектам: роботі над значенням слова і кількісному нарощуванню словникового запасу учнів, збагаченню їхнього мовлення різними граматичними формами, розвитку вміння користуватися мовними засобами відповідно до норм літературної мови (орфоепічних, лексичних, граматичних); умінню аналізувати, оцінювати власну мовленнєву творчість, удосконалювати її.

Практична спрямованість початкового навчання виявляється і в тому, що навчальні спряження молодших школярів з мови оцінюються не стільки за знаннями про мову, скільки за мовними вміннями: будувати речення різні за структурою (прості й складні, з однорідними членами речення, звертанням та ін.), за метою висловлювання та інтонацією; уміння правильно утворювати форми слова й будувати словосполучення; дотримуватися норм лексичної сполучуваності, норм вимови, наголошування слів.

Важливим навчальним умінням, яке підлягає обов'язковому контролю, є вміння застосовувати українську абетку (алфавіт) для відповідного розташування списків слів, користування навчальними словниками та іншою довідковою літературою.

В опануванні української мови важливо враховувати те, що вона є не тільки предметом навчання, а й засобом засвоєння інших предметів шкільної програми. Тому на уроках української мови необхідно опрацювати й мовний матеріал, який використовується на уроках з інших предметів, щоб забезпечити загальну мовленнєву культуру учнів. Так, на уроках мови доцільно регулярно пропонувати для практичних завдань складання словосполучень, речень зі слів, що належать до тих частин мови, поглиблена робота над якими не передбачається програмою початкових класів, але якими учні часто користуються, починаючи з першого класу. Це числівники в різних відмінках (*до шістдесяти п'яти додати п'ять...*), прислівники, прикметники вищого й найвищого ступенів порівняння (*швидко — швидше — найшвидше; великий — більший — найбільший* і под.), займенники різних розрядів (*цей, той, всякий, самий* та ін.).

Одним із важливих завдань початкового навчання мови є **формування елементарних умінь орфографічно правильно писати слова, вживати пунктуаційні знаки**.

Основою орфографічної грамотності є вміння співвідносити фонетичний і графічний образи слова, позначати звуки слова відповідними буквами без їх пропусків, замінь, вставлянь і переставлянь. Учні початкових класів мають оволодіти цими уміннями й безпомилково писати слова за фонетичним принципом. Крім того, вони мають засвоїти й самостійно користуватись у процесі письма тими правилами правопису, алгоритм застосування яких є простим (1–2 кроки у міркуванні, наприклад, уживання знака м'якшення в кінці слова, прописної літери у власних назвах; написання *не* з дієсловом тощо).

Інші правила, які передбачають складний алгоритм застосування, засвоюються на пропедевтичному рівні; ознайомлення з ними та їх застосування

здійснюється під керівництвом учителя. Це, наприклад, правила про написання слів з ненаголошеними голосними [е], [и], дзвінками та глухими приголосними, які піддаються взаємній асиміляції, правопису ненаголошених відмінкових та особових закінчень та ін.

До текстів контрольних і перевірних робіт на знання правил, що передбачають певний алгоритм застосування, вносяться тільки ті слова, які попередньо були опрацьовані на уроках у різних видах навчальних завдань.

Важливою частиною роботи з орфографії в початкових класах є засвоєння списку слів, вимову й написання яких школярі мають запам'ятати. Перевірка засвоєння цих слів (за попередні й поточний роки навчання) є обов'язковою частиною контролю за сформованістю правописних умінь.

Робота над правописом охоплює також засвоєння правил використання зазначених у програмах пунктуаційних знаків.

Визначальним умінням, яке має бути сформоване на початковому етапі навчання мови, є орфографічна і пунктуаційна зіркість: бачити в тексті особливості графічної форми слова, помічати пунктуаційні знаки у простих випадках, усвідомлювати їх роль у реченні, а також самостійно виправляти допущені помилки, зіставляючи написане зі зразком. Це уміння формується в процесі виконання школярами системи відповідних вправ на списування, різних видів навчальних диктантів, у роботі над помилками.

Важливим складником початкового навчання мови є **формування графічних навичок, техніки письма**. Необхідно прагнути, щоб письмо молодших школярів було охайним, розбірливим; його швидкість має задовольняти навчальні потреби учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Робота над каліграфією, технікою письма не обмежується періодом навчання грамоти, а продовжується в наступних класах. Увага до цього аспекту письма необхідна не тільки під час виконання школярами спеціальних вправ у написанні окремих літер, їх елементів, буквосполучень, слів, а й під час виконання всіх інших письмових робіт (списування, письмо під диктування, з пам'яті та ін.).

Важливим завданням учителя початкових класів є формування в учнів уміння писати на дошці з орієнтацією на її площину, регулювати розміри букв, дотримуватися горизонтальності рядків, доцільно розташовувати матеріал тощо.

Робота з письма передбачає формування у школярів культури оформлення письмових робіт (відступ від попередньої роботи чи від верхнього краю сторінки, розташування на рядку заголовка, дотримання абзаців, полів, охайність підкреслень, виправлень тощо).

IV. Соціокультурна змістова лінія

Соціокультурна змістова лінія передбачає загальнокультурний розвиток молодших школярів та підготовку їх до життєдіяльності в українському соціумі й реалізується через виховну мету уроків української мови шляхом використання текстів такої тематики (тематика текстів не розписана по класах, але передбачає її використання з урахуванням вікових особливостей і потреб учнів відповідного класу).

Сім'я: повага до старших членів родини, допомога їм, професії батьків, сімейні свята, культура прийому гостей, сімейний відпочинок (подорожі, пікніки, екскурсії тощо), дозвілля, заняття за інтересами, режим дня, самообслуговування, турбота про здоров'я, загартування, заняття спортом, гігієнічні вимоги до користування телевізором, комп'ютером.

Школа: ставлення до школи, повага до вчителів, дружні стосунки з однокласниками, взаємодопомога, дружба, ставлення до новачків у класі, шкільні свята й традиції, шкільна бібліотека, шкільні гуртки, інші поза-класні заходи.

Громадські місця: правила етикетної поведінки в транспорті, магазині, поліклініці, аеропорту, кінотеатрі, музеї, зоопарку, цирку, на вулиці, ігрових майданчиках, вокзалі, екскурсії, виставці, концерті, під час спілкування мобільним телефоном, правила поведінки зі знайомими й незнайомими людьми різного віку й статусу.

Рідний край: назва рідного міста чи села, вулиці, річки, природа рідного краю, поведінка на природі, турбота про природу, історичне минуле, визначні місця, відомі люди, традиції, добрі справи для рідного краю.

Батьківщина: назва, державні символи, розташування України в Європі, Україна — спільний дім для всіх народів, які її населяють, роль української мови як державної, державні свята, події історичного минулого, відомі люди минулого й сьогодення, українські національні символи, традиції, народні свята, дитячі фольклорні твори, повага до людей інших національностей, їхніх звичаїв і традицій.

V. Діяльнісна змістова лінія

Діяльнісна лінія передбачає формування в молодших школярів загально-навчальних умінь і навичок:

- *навчально-організаційних* (розуміти визначену вчителем мету навчальної діяльності, організувати робоче місце, раціонально розподіляти час, планувати послідовність виконання завдання, організувати навчальну діяльність у взаємодії з іншими її учасниками (у парі, малій групі);
- *навчально-інформаційних* (самостійно працювати з підручником, шукати нову інформацію з різних джерел, користуватися довідковою літературою, зосереджено слухати матеріал, зв'язно, послідовно, доказово відповідати, вести діалог);
- *навчально-інтелектуальних і творчих* (аналізувати мовні явища, порівнювати, виділяти головне, узагальнювати, встановлювати й пояснювати причинно-наслідкові зв'язки, вилучати зайве, групувати й класифікувати за певними ознаками, висловлювати аргументовані критичні судження, доводити власну думку, переносити знання та способи діяльності в нові обставини, застосовувати аналогію);
- *контрольно-оцінних* (використовувати різні способи перевірки та контролю своєї діяльності, знаходити й виправляти помилки, оцінювати власні навчальні досягнення).

Ця робота здійснюється в процесі реалізації інших змістових ліній шляхом настанов учителя, використання різних алгоритмів навчальної діяльності, пам'яток, зразків, інструкцій, застосування парних і групових форм роботи, інтерактивних методів і прийомів навчання тощо.

4 клас

119 годин

I семестр — 64 години (4 години на тиждень);

II семестр — 55 годин (3 години на тиждень)

У 4 класі завершується вивчення початкового курсу української мови. Учні мають не тільки здобути нові знання, уміння і навички в роботі над текстом, із граматики, фонетики, правопису та розвитку мовлення, а й систематизувати відомості з різних розділів мови, узагальнити і закріпити опрацьоване в 1–3 класах. Адже знання і мовленнєві вміння, набуті молодшими школярами в початкових класах, стануть основою для вивчення систематичного курсу рідної мови в основній і старшій структурних ланках загальноосвітньої школи.

Структурування курсу здійснено за принципом змістового узагальнення.

I. Мовленнєва змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>1. Аудіювання — слухання-розуміння усного мовлення (протягом року) Сприймання на слух текстів різних стилів, жанрів і типів, які містять не тільки прості речення, а й ускладнені однорідними членами, порівняльними зворотами, та складні. Робота над усвідомленням фактичного змісту тексту. Запам'ятовування послідовності подій, встановлення причиново-наслідкових зв'язків, визначення виражальних засобів мови у прослуханому висловлюванні. Висловлювання власних думок з приводу почутого.</p> <p>Опрацювання навчальних інструкцій.</p>	<p>Учень (учениця): <i>розуміє</i> з одного прослуховування художній чи науково-популярний текст, час звучання якого триває 3–4 хвилини (320–400 слів); <i>висловлюється</i> з приводу змісту прослуханого; <i>виявляє</i> у сприйнятих на слух текстах образні і влучні вислови, коментує їх; <i>визначає</i> тему й основну думку почутого висловлювання, причиново-наслідкові зв'язки; <i>виявляє</i> своє ставлення до дійових осіб, їхніх вчинків; <i>пов'язує, зіставляє</i> почуте із власними спостереженнями, життєвим досвідом; <i>виконує</i> усні інструкції і настанови вчителя щодо навчальних завдань.</p>
<p>2. Говоріння (протягом року) Регулювання дихання, сили голосу, темпу мовлення.</p> <p>Складання діалогу за малюнком, описаною ситуацією — з опорою на допоміжні матеріали і без них.</p>	<p>Учень (учениця): <i>регулює</i> дихання, силу голосу, темп мовлення залежно від ситуації мовлення і спілкування; <i>бере участь</i> у створенні діалогу на задану тему, за ілюстрацією (з 5–6 реплік для двох учасників без урахування етикетних реплік початку і завершення діалогу) — одним із учасників діалогу може бути вчитель;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Дотримання правил мовленнєвого етикету, культури спілкування. Переказ (детальний або вибірко-вий) тексту з опорою на даний або колективно складений план, опорні сполучення слів, а також без опори на допоміжні матеріали.</p> <p>Висловлення своєї думки про предмет почутого, обґрунтування її, доповнення тексту на основі особистого життєвого досвіду (використовуються тексти — розповіді, описи, міркування).</p> <p>Складання зв'язного висловлювання (розповідь, опис, міркування) за малюнком, описаною ситуацією, з опорою на допоміжні матеріали (поданий зачин або кінцівку, опорні сполучення слів, даний або колективно складений план та ін.). Вираження свого ставлення до предмета висловлювання.</p> <p>Оцінювання (з допомогою вчителя) сприйнятого діалогу або зв'язного висловлювання, відзначення в ньому достоїнств, пропозиції щодо доопрацювання, удосконалення</p>	<p><i>дотримується</i> правил етикету, культури спілкування; <i>усно переказує</i> текст (детально або вибірково), що належить до художнього або науково-популярного стилю і одного з типів мовлення (розповідь, опис, міркування) — обсяг початкового матеріалу 70–100 слів; <i>висловлює</i> власну думку з приводу почутого; <i>доповнює</i> почуте власними спостереженнями; <i>будує</i> самостійне зв'язне висловлювання (усний твір типу розповіді, опису або міркування) — за спостереженнями в навколишньому, ілюстрацією, поданим зачином або кінцівкою, за опорними словами, за поданим або колективно складеним планом (час звучання до 3 хвилин); <i>використовує</i> виражальні засоби мови; <i>виражає</i> своє ставлення до висловлюваного;</p> <p><i>дає загальну оцінку</i> почутому діалогу або розповіді, опису чи міркуванню; <i>пропонує</i>, як можна його вдосконалити або доповнити</p>
<p>3. Читання (протягом року)</p> <p>Удосконалення навички миттєвого впізнавання найбільш уживаних слів з 4–7 букв і сполучень коротких слів, складених з такої самої кількості знаків.</p> <p>Розпізнавання окремих характерних ознак друкованого матеріалу: розрізнення очима в тексті з діалогом слів дійових осіб, виділених за допомогою тире або лапок, а також слів автора; розпізнавання з одного погляду кількості слів у реченні, складеному з 4–5 слів, зміни порядку слів у двох схожих реченнях невеликої довжини.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>миттєво впізнає</i> в тексті добре знайомі слова, словосполучення (<i>у нашій школі; уяви собі; кілька років; раптом хлопчик; українська мова</i> тощо);</p> <p><i>розпізнає</i> в тексті з побіжного погляду його окремі особливості: наявність діалогів, віршованих вставок, кількість абзаців на сторінці, кількість слів у невеликому (з 4–5 слів) реченні;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Вправління в орієнтуванні у змісті опрацьованого тексту.</p> <p>Виявлення елементів опису, міркування у тексті розповідного типу.</p> <p>Читання вголос з дотриманням правильного вимовляння слів із тими особливостями вимови, над якими на уроках велась робота.</p> <p>Інтонаційно правильне читання речень, різних за метою висловлювання, окличних речень.</p> <p>Інтонування речень зі звертаннями, що стоять на початку, в середині, у кінці речення; речень з однорідними членами, в яких є узагальнювальні слова (за зразком, без уживання термінів).</p> <p>Читання мовчки речень (коротких абзаців), що відрізняються 1–2 словами. Усвідомлення різниці в значенні схожих, але не однакових речень. Вправління у виявленні з-поміж 2–3 речень того, що відповідає зазначеному вчителем змісту.</p> <p>Самостійне читання мовчки матеріалів, що мають комунікативне навантаження: більш поширені (порівняно з попереднім класом) інструкції до ігрових і навчальних завдань.</p> <p>Самостійне читання мовчки тексту, що міститься у вправі підручника</p>	<p><i>орієнтується</i> в попередньо опрацьованому тексті;</p> <p><i>знаходить</i> протягом 0,5–1 секунди у тексті зазначені вчителем елементи змісту під час виконання завдань з вибіркового читання (місце, час, причину дії, вчинки дійових осіб тощо); елемент опису, міркування у розповідному тексті;</p> <p><i>читає</i> вголос наприкінці I семестру в темпі — 80–85 слів за хвилину, наприкінці II семестру в темпі — 90–95 слів за хвилину;</p> <p><i>виразно, інтонаційно правильно читає</i> речення, різні за метою висловлювання, зі звертаннями, з однорідними членами з орієнтацією на загальний зміст та розділові знаки в середині і в кінці;</p> <p><i>робить</i> у процесі читання усвідомлені паузи, виділяє в тексті логічно значущі слова; використовує міміку, жести під час читання текстів, вивчених напам'ять;</p> <p><i>помічає і пояснює</i> різницю в змісті прочитаних коротких абзаців, 2–3 речень, що відрізняються між собою кількома словами (використовуються речення довші і порівняно важчі, ніж у 3 класі);</p> <p><i>читає і розуміє</i> інструктивні матеріали до виконання навчальних та ігрових завдань;</p> <p><i>виконує</i> адекватні дії за навчальним текстом підручника.</p>
<p>4. Писемне мовлення (17 годин і протягом року)</p> <p>Складання і записування зв'язаних між собою речень, які описують зміст малюнка, частину інтер'єру класу, навчальну ситуацію на уроці тощо. Складання і записування запитань на задану тему та відповідей на запитання, поставлені однокласником (учителем).</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>складає і записує</i> 3–4 зв'язані між собою речення за змістом ілюстрації, навчальної ситуації, запропонованої вчителем; 3–4 запитання на задану тему, відповіді на запитання, поставлені однокласниками;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Робота з деформованим текстом: виявлення відсутніх абзаців, представлення частин тексту, вилучення речень, які не відповідають темі, додавання кінцівки (заключного речення), заміна недоречно повторюваних слів, забезпечення зв'язку між реченнями та абзацами тексту. Детальний та вибірковий переказ (розповідний текст з елементами опису або міркування) за колективно і самостійно складеним планом, з опорою на допоміжні матеріали, дотримуючись тричастинної структури висловлювання.</p> <p>Самостійне складання письмового висловлювання типу розповіді, опису, міркування на добре знайомі учням теми: про прочитаний твір, епізод переглянутого фільму, ситуації з життя класу або сім'ї та ін., використання виражальних засобів мови, виявлення свого ставлення до предмета висловлювання. Складання записки, яка містить пояснення якогось факту, привітання, запрошення. Обговорення своїх письмових робіт у парах, невеликих групах; відзначення позитивних сторін роботи, висловлення порад щодо їх доопрацювання. Удосконалення написаного</p>	<p><i>відновлює</i> деформований з навчальною метою текст, удосконалює його за настановами вчителя;</p> <p><i>пише</i> переказ розповідного тексту з елементами опису або міркування (обсяг початкового тексту 70–100 слів) за колективно або самостійно складеним планом з опорою на допоміжні матеріали (подані зачин або кінцівку, ключові словосполучення та ін.) з дотриманням тричастинної структури висловлювання, використанням виражальних засобів мови; <i>складає</i> самостійне письмове висловлювання (60–80 слів) типу розповіді, опису, міркування на добре знайомі учням теми: за прочитаним твором, епізодом з переглянутого фільму, ситуацією з життя класу, родини і т. ін.; <i>використовує</i> виражальні засоби мови; <i>записує</i> свою думку про предмет висловлювання; <i>складає</i> записку з поясненням певного факту, привітання, запрошення;</p> <p><i>бере участь</i> в обговоренні письмових робіт у парах, групах; <i>відзначає</i> позитивні сторони, <i>висловлює</i> поради щодо можливого удосконалення тексту, спираючись на пам'ятку, підготовлену вчителем; <i>удосконалює</i> письмовий текст</p>

II. Мовна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>1. Мова і мовлення (3 години і протягом року) Мова — жива скарбниця історії народу. Неперервне поповнення словникового складу мови. Старі й нові слова в мові.</p>	<p>Учень (учениця): <i>пояснює</i> значення мови в житті народу; <i>упізнає</i> старі й нові слова в наукових і художніх текстах;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
<p>Культура мовлення і спілкування в різних мовленнєвих ситуаціях</p>	<p><i>знає</i> основні ознаки культури усного і писемного мовлення; <i>володіє</i> лексичними засобами її вираження з огляду на ситуацію та учасників спілкування</p>
<p>2. Текст (9 годин і протягом року) Закріплення поняття про будову текстів різних типів. Тема і мета висловлювання. Заголовок. Визначення теми висловлювання у текстах-розповідях, описах, міркуваннях, формулювання основної думки. Знаходження та інтонаційне виділення у реченнях тексту (монологічного і діалогічного) слів, найважливіших для висловлення думки. Спостереження над засобами зв'язку речень у тексті. Лексичні засоби для зв'язку речень у тексті. Поділ тексту на частини, складання плану з допомогою вчителя та самостійно. Спостереження за роллю абзаців.</p> <p>Спостереження за особливостями змісту та побудови тексту-міркування: наявність певного твердження, доказів та висновків. Побудова тексту-міркування, добір переконливих доказів, формулювання висновку. Складання художніх та науково-популярних описів. Вправи на порівняння художнього і науково-популярного описів.</p> <p>Вправління у написанні замітки до стінгазети, листа</p>	<p>Учень (учениця): <i>знаходить</i> у тексті зачин, основну частину, кінцівку (завершення);</p> <p><i>самостійно формулює</i> тему і мету (основну думку) тексту; <i>добирає заголовок</i>, який відповідає темі або основній думці тексту; <i>виявляє</i> в тексті слова, які містять важливі відомості тексту; <i>зв'язує</i> два речення за допомогою особових займенників (<i>він, цей, такий</i> у різних родах і числах), слів <i>тоді, спочатку, потім, по-перше, по-друге, нарешті</i> тощо; <i>ділить</i> текст на частини за поданим планом і самостійно у процесі навчальної роботи; <i>записує</i> кожен частину тексту з абзацу; <i>аналізує</i> в навчальній роботі тексти-міркування; <i>виявляє</i> в текстах-міркуваннях твердження, доказ та висновок; <i>будує</i> в навчальній роботі тексти-міркування; <i>бере участь</i> у їх удосконаленні;</p> <p><i>аналізує</i> в навчальній роботі тексти-описи; <i>виявляє</i> слова, які характеризують істотні ознаки описуваних предметів, явищ; <i>бере участь</i> у порівнянні однотемних текстів-описів художнього і науково-популярного стилів; <i>робить спробу написати</i> замітку до класної (шкільної) стінгазети; <i>пише</i> лист, адресований близькій людині, ровеснику тощо</p>
<p>3. Речення (8 годин і протягом року) Повторення й узагальнення вивченого про види речень за метою висловлювання, про головні</p>	<p>Учень (учениця): <i>дає визначення</i> речень за метою висловлювання; <i>розрізняє</i> на слух і на письмі розповідні, питальні</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>і другорядні члени речення. Встановлення зв'язку слів у реченнях: виділення головних і другорядних членів. Визначення, за допомогою чого зв'язуються слова (за допомогою закінчень і прийменників, тільки закінчень).</p> <p>Поширення речень словами та словосполученнями.</p> <p>Складання речень за зразком, за схемою. Відновлення змісту деформованих речень.</p> <p>Поняття про однорідні члени речення. Головні і другорядні однорідні члени речення. Спостереження за вживанням речень з однорідними членами в тексті. Кома при однорідних членах речення.</p> <p>Поєднання однорідних членів за допомогою інтонації, сполучників. Інтонація перелічування та протиставлення.</p> <p>Складання речень з однорідними членами, поширення їх залежними словами; використання речень з однорідними членами у побудові текстів. Граматичні питання до однорідних членів речення</p>	<p>і спонукальні речення; <i>розрізняє</i> серед них окличні і неокличні; <i>знаходить</i> головні і другорядні члени речення у найпростіших випадках; <i>встановлює</i> логіко-граматичні зв'язки між членами речення за допомогою питань;</p> <p><i>поширює</i> речення словами і словосполученнями;</p> <p><i>складає</i> речення за поданими графічними схемами; <i>відновлює</i> зміст деформованих речень;</p> <p><i>виявляє</i> в реченні однорідні члени (головні і другорядні); <i>виконує</i> навчальні вправи з реченнями з однорідними членами; <i>вживає</i> кому при однорідних членах речення в навчальних вправленнях;</p> <p><i>поєднує</i> однорідні члени речення сполучниками <i>і, та, а, але</i> (без повторення);</p> <p><i>складає</i> речення з однорідними членами, <i>поширює</i> їх залежними словами (добирає прикметники, що характеризують однорідні слова-іменники тощо); <i>правильно інтонує</i> речення з перелічуванням та протиставленням; <i>будує</i> речення з однорідними членами за зразком, за поданими схемами</p>
<p>4. Слово. Значення слова. Частини мови (3 години)</p> <p>Повторення й узагальнення знань і вмій учнів про: лексичне значення слова; морфемну будову слова; розрізнення слів, що належать до гнізда спільнокореневих, і форм одного з таких слів.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>знає</i> значущі частини слова: закінчення, частини основи — корінь, суфікс, префікс;</p> <p><i>знаходить</i> основу та закінчення в слові, поданому в кількох граматичних формах, корінь у ряду поданих спільнокореневих слів, суфікс, префікс у ряду слів з тим самим суфіксом, префіксом;</p> <p><i>розрізняє</i> спільнокореневі слова та форми того самого слова;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Спостереження за словами, що відповідають на питання <i>хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять? скільки? котрий? котра? котре? котрі? де? коли? як?</i>, а також за службовими словами, до яких не можна поставити питання (<i>і, та, на, від, але</i> тощо).</p>	<p><i>ділить на групи</i> слова, що відповідають на питання різних частин мови (серед них числівники, прилівники — без уживання термінів).</p>
<p>Іменник (18 годин) Розширення уявлень про лексичне значення іменника (слова з абстрактним значенням: <i>радість, сум, сміливість</i> тощо). Іменники-синоніми, іменники-антоніми, багатозначність окремих іменників. Вживання іменників у прямому і переносному значеннях. Спостереження за точним і влучним вживанням з ряду синонімів тих слів, які найбільше відповідають змістові. Рід іменників. Віднесення іменника до одного з родів. Змінювання іменників за числами і відмінками. Формування умінь ставити іменники в початкову форму.</p> <p>Зміна приголосних [г], [к], [х] на [з´], [ц´], [с´] перед закінченням <i>-і</i> в іменниках різного роду. Спостереження за явищами чергування кореневих [і] з [е], [о] в окремих іменниках жіночого та чоловічого родів з основою на приголосний. Закінчення іменників жіночого роду на <i>-а</i> в родовому відмінку однини з основою на твердий і м'який приголосний та на [ж, ч, ш]. Закінчення іменників в орудному відмінку однини: закінчення <i>-ю</i> в іменниках жіночого роду з основою на м'який приголосний та на шиплячі; закінчення <i>-ю</i> в іменниках на <i>-ія</i>; закінчення <i>-ем</i> в іменниках чоловічого роду з основою на м'який приголосний та на шиплячі; закінчення <i>-єм</i> в іменниках з основою на [й].</p>	<p>Учень (учениця): <i>відносить</i> до іменників слова з абстрактним значенням, які відповідають на питання <i>що?</i>; <i>добирає</i> до поданого іменника 2–3 синоніми, антонім; <i>розкриває значення</i> (2–3) багатозначного іменника, <i>вводить</i> його в словосполучення, речення (у процесі виконання навчальних вправ); <i>визначає</i> рід і число іменників; <i>змінює</i> іменники за числами і відмінками; <i>визначає</i> початкову форму іменника (називний відмінок однини), відмінок іменника в реченні у формі колективної навчальної роботи під керівництвом учителя; <i>змінює</i> в процесі словозміни іменників приголосні [г], [к], [х] перед <i>-і</i> на м'які [з´], [ц´], [с´]; голосний [і] на [о], [е]; <i>відображає</i> ці звукові явища на письмі (<i>нога — нозі, яблуко — в яблуці, рух — у русі</i>); (<i>піч — пéчі, ніч — нóчі, нoчéй, стіл — стола</i>); <i>вживає</i> у процесі виконання навчальних вправ: у родовому відмінку іменників жіночого роду на <i>-а</i> закінчення <i>-и, -і</i> (<i>стіни, пісні, межі, кручі, груші</i>); в орудному відмінку однини в іменниках чоловічого та жіночого роду з основою на м'який приголосний та [ж, ч, ш] закінчення <i>-ю</i> (<i>землею, межею, кручею, тишею</i>); <i>-ем</i> (<i>конем, ножем, мечем, споришем</i>); закінчення <i>-ю</i> в іменниках жіночого роду на <i>-ія</i> (<i>лінія — лінією</i>); закінчення <i>-єм</i> в іменниках чоловічого роду на [й] (<i>зай — гаєм</i>);</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Практичне засвоєння правопису закінчень найуживаніших іменників чоловічого роду на <i>-ар, -яр</i>.</p> <p>Спостереження над паралельними закінченнями іменників чоловічого роду — назв істот у давальному і місцевому відмінках однини.</p> <p>Спостереження за закінченнями іменників у множині (таблиця відмінювання). Вправи на вживання правильних відмінкових закінчень іменників у множині.</p> <p>Розвиток умінь правильно використовувати прийменники з іменниками в різних відмінках.</p> <p>Засвоєння літературних форм іменників у місцевому відмінку множини з прийменником <i>по</i></p>	<p><i>перевіряє за словником закінчення в родовому й орудному відмінках іменників на -ар, -яр (вівчарем, слюсарем, школярем, але маляром, столяром);</i></p> <p><i>використовує у мовленні паралельні форми іменників чоловічого роду — назв істот у давальному і місцевому відмінках однини (братові і брату, батькові і батьку, Василеві і Василю). користується навчальною таблицею відмінювання іменників у множині у процесі виконання вправ на практичне засвоєння відмінкових закінчень іменників;</i></p> <p><i>правильно вживає прийменники з іменниками в окремих відмінках;</i></p> <p><i>уживає літературні форми закінчень -ах (-ях) іменників у місцевому відмінку множини (по вікнах, по полях, на морях, по нобах, на горах)</i></p>
<p>Прикметник (20 годин)</p> <p>Розвиток умінь упізнавати прикметники в тексті, спостереження за їх роллю у мовленні.</p> <p>Прикметники-синоніми та прикметники-антоніми. Уживання прикметників у прямому та переносному значеннях. Спостереження за вживанням прикметників у текстах різних стилів: художньому і науковому (без термінів).</p> <p>Змінювання прикметників за родами та числами у сполученні з іменниками. Родові закінчення прикметників. Розрізнення роду і числа прикметників у сполученнях з іменниками.</p> <p>Відмінювання прикметників у сполученні з іменниками (таблиця відмінювання) в однині та множині.</p> <p>Граматичне питання до прикметника у сполученні з іменником.</p> <p>Зіставлення закінчень прикметників з основою на твердий та м'який приголосний в однині і множині.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>відносить до прикметників слова, що означають різні ознаки предметів;</i></p> <p><i>добирає до поданого прикметника 2–3 синоніми, антонім;</i></p> <p><i>пояснює і вживає у мовленні прикметники у прямому і переносному значеннях у художніх і науково-популярних текстах;</i></p> <p><i>змінює прикметники за числами і в однині за родами;</i></p> <p><i>визначає рід і число прикметника за родом зв'язаного з ним іменника та за характерним закінченням;</i></p> <p><i>користується таблицею відмінювання прикметників, поданою в підручнику, у процесі виконання навчальних вправ на практичне засвоєння відмінкових закінчень прикметників;</i></p> <p><i>зіставляє і розрізняє відмінкові закінчення прикметників з орієнтацією на твердий і м'який приголосний основи;</i></p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Побудова сполучень слів і речень з прикметниками в різних відмінкових формах, введення їх у текст. Визначення відмінків прикметників за відмінками іменників.</p> <p>Вимова і написання найуживаніших прикметників на <i>-ський, -цький, -зький</i>.</p> <p>Уживання <i>ь</i> перед закінченнями прикметників у родовому, давальному, орудному та місцевому відмінках однини.</p> <p>Вимова і написання закінчень (<i>-ій</i>) у прикметниках жіночого роду в давальному і місцевому відмінках однини.</p> <p>Вживання відмінкових форм прикметників у множині. Закінчення <i>-і</i> у називному відмінку множини (вимова та правопис)</p>	<p><i>визначає</i> в процесі виконання навчальних вправ відмінки прикметників за відмінками іменників (на основі встановлення зв'язку слів у реченні);</p> <p><i>дотримується</i> правил вимови і написання прикметників на <i>-ський, -цький, -зький</i>;</p> <p><i>вживає</i> букву <i>ь</i> для позначення м'якості кінцевого приголосного основи у відмінкових формах прикметників (<i>синьої, давнього, братньою, літньому, у могутньому</i>);</p> <p><i>правильно</i> вимовляє і позначає на письмі форми прикметників жіночого роду у давальному і місцевому відмінках (<i>зимовій, холодній, хорошій</i>);</p> <p><i>дотримується</i> м'якої і пом'якшеної вимови кінцевих приголосних основи прикметників у називному відмінку множини (<i>хороші, далекі</i>)</p>
<p>Числівник (4 години)</p> <p>Загальне уявлення про числівник як частину мови.</p> <p>Вимова і правопис найуживаніших числівників, уживання їх у мовленні. Практичне засвоєння вимовляння і письма та відмінкових форм окремих числівників (11, 14, 16, 50, 60, 70, 80, 1000).</p> <p>Питання до кількісних і порядкових числівників.</p> <p>Словесні формули на означення показників часу протягом доби</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>впізнає</i> серед слів числівники, <i>ставить</i> до них питання <i>скільки? котрій? котра? котрє? котрі?</i></p> <p><i>правильно</i> вимовляє і пише числівники, передбачені програмою для 1–4 класів, форми родового відмінка числівників 50–80 (<i>п'ятдесяти, шістдесяти, сімдесяти, вісімдесяти</i>);</p> <p><i>ставить питання</i> до кількісних і порядкових (без уживання термінів) числівників;</p> <p><i>уживає</i> правильні форми (за зразком у підручнику, поданим учителем) на означення часу протягом доби; <i>будує</i> словосполучення з числівниками за зразком, підстановочною таблицею</p>
<p>Займенник (7 годин)</p> <p>Поняття про займенник як частину мови. Спостереження за роллю різних займенників у тексті.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>впізнає</i> серед слів займенники, які вказують на предмети, їх ознаки, кількість, але не називають їх; <i>ставить</i> питання до займенників;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Особові займенники. Займенники 1–3-ї особи однини і множини. Їх значення, синтаксична роль. Відмінювання особових займенників.</p> <p>Уживання займенників з прийменниками. Побудова сполучень слів і речень із займенниками в різних формах. Вправи на використання займенників для зв'язку речень у текстах. Удосконалення текстів, шляхом використання займенників замість лексичних повторів.</p>	<p><i>упізнає</i> на слух і в текстах особові займенники; <i>пояснює</i> їх лексичне значення, роль у реченні;</p> <p><i>відмінює</i> особові займенники за зразком; <i>користується</i> навчальною таблицею для визначення відмінків займенників у реченні; <i>дотримується</i> правила вживання займенників із прийменниками; <i>будує</i> словосполучення і речення з особовими займенниками; <i>використовує</i> займенники для зв'язку речень у тексті, з метою уникнення лексичних повторів.</p>
<p>Дієслово (18 годин) Повторення вивченого про дієслово (питання, значення, роль у реченні, зв'язок з іменниками). Узагальнення і розширення уявлень про лексичне значення дієслів. Спостереження за дієсловами різних семантичних груп. Дієслова-синоніми, дієслова-антоніми, багатозначні дієслова. Вживання дієслів у прямому і переносному значеннях.</p> <p>Спостереження за роллю дієслів у текстах розповідного та описового характеру. Розвиток умінь вибирати з ряду дієслів те дієслово, яке найбільш відповідає мовній ситуації, уникати одноманітності у використанні дієслів в усних і письмових навчальних висловлюваннях різних типів. Неозначена форма дієслова (початкова форма). Спостереження за вживанням дієслів неозначеної форми у приказках і прислів'ях, порадах, інструкціях. Побудова порад, інструкцій.</p>	<p>Учень (учениця): <i>відносить</i> до дієслів слова, що означають різні дії; <i>пояснює</i> лексичні значення дієслів; <i>добирає</i> дієслова до груп з різними лексичними значеннями (<i>руху, праці, спілкування, сприймання, явищ природи</i> тощо); <i>добирає</i> до поданого дієслова 2–3 синоніми, антонім; <i>пояснює</i> пряме і переносне значення дієслів, 2–3 значення багатозначного дієслова, вводячи їх у словосполучення, речення, зв'язні висловлювання; <i>використовує</i> дієслова в навчальних вправах, у текстах розповідного та описового типу; <i>добирає</i> з-поміж поданих дієслів те, що найбільш відповідає мовленнєвій ситуації; <i>уникає</i> одноманітності у використанні дієслів із значенням руху, мовлення та ін.;</p> <p><i>впізнає</i> на слух та в письмових текстах неозначену форму дієслова; <i>добирає</i> неозначену форму до дієслів, поданих в інших формах; <i>використовує</i> неозначену форму у побудові навчальних текстів-інструкцій, порад;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Часи дієслова. Змінювання дієслів за часами і числами. Змінювання дієслів за особами і числами у теперішньому і в майбутньому часі. Побудова речень з дієсловами різних особових форм теперішнього і майбутнього часу. Особові закінчення дієслів.</p> <p>Дієслова минулого часу. Змінювання дієслів у минулому часі за родами (в однині) і числами.</p> <p>Дієслова на <i>-ся</i> (літературна вимова і правопис). Спостереження за значенням дієслів на <i>-ся</i> у тексті. Утворення (за зразком) різних форм дієслів на <i>-ся</i> і вживання їх у реченнях, мовленні</p>	<p><i>визначає</i> час дієслова у реченнях, тексті; <i>змінює</i> дієслова за особами і числами в теперішньому і майбутньому часі за зразком (таблицею); <i>вживає</i> ці дієслівні форми в реченнях і зв'язних висловлюваннях; <i>використовує</i> навчальну таблицю для визначення особи дієслів теперішнього і майбутнього часу, їх закінчень у різних особових формах; <i>змінює</i> дієслова минулого часу за родами з опорою на навчальну таблицю та за зразком; <i>ставить</i> дієслова минулого часу в потрібну родову форму за питанням (<i>що робив?</i> (<i>-ла, -ло</i>), <i>що зробив?</i> (<i>-ла, -ло</i>); <i>дотримується</i> літературної вимови і правопису дієслів на <i>-ся</i>; <i>утворює</i> і <i>пояснює</i> (за зразком) значення дієслів на <i>-ся</i>; <i>вживає</i> їх у побудові речень, у зв'язному мовленні</p>
<p>Прислівник (8 годин) Поняття про прислівник як частину мови (значення, питання, роль у реченні, зв'язок з дієсловами). Незмінюваність — основна граматична ознака прислівників.</p> <p>Прислівники, близькі і протилежні за значенням. Поширення речень (тексту) прислівниками. Побудова речень з однорідними членами, вираженими прислівниками. Спостереження за роллю прислівників у тексті. Вибір із поданих прислівників тих, які найбільше відповідають меті та типу висловлювання. Уживання прислівників під час побудови текстів.</p>	<p>Учень (учениця): <i>розрізняє</i> серед поданих слів прислівники; <i>знає</i> їх основну граматичну ознаку — незмінюваність; <i>ставить</i> до них питання; <i>зв'язує</i> їх із дієсловами в словосполучення, <i>вводить</i> у речення; <i>поширює</i> речення найуживанішими прислівниками; <i>добирає</i> до поданого прислівника синоніми й антоніми; <i>будує</i> речення з однорідними членами, вираженими прислівниками; <i>пояснює</i> значення прислівників у тексті;</p> <p><i>вибирає</i> з-поміж поданих прислівник, який найбільше відповідає змісту речення, тексту.</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>5. Повторення вивченого у початкових класах (4 години) Виконання навчальних і контрольних завдань.</p>	<p>Учень (учениця): <i>застосовує</i> здобуті протягом навчання у початкових класах мовні знання і мовленнєві вміння у процесі виконання навчальних і контрольних завдань.</p>
<p>6. Правопис (протягом року) Український алфавіт.</p> <p>Робота з орфографічним та іншими навчальними словниками. Використання орфографічного словника для перевірки закінчення іменників чоловічого роду з основою на приголосний у родовому відмінку.</p> <p>Правопис іменників, у яких при змінюванні кінцеві приголосні основи [г], [к], [х] перед закінченням <i>-і</i> змінюються на [з´], [ц´], [с´]; кореневий [і] в окремих іменниках чоловічого і жіночого роду змінюється на [е], [о]. Правопис закінчень іменників жіночого роду на <i>-а</i> в родовому відмінку однини з основою на твердий і м’який приголосний та на [ж], [ч], [ш]. Правопис закінчень іменників в орудному відмінку однини: закінчення <i>-ю</i> в іменниках жіночого роду з основою на м’який приголосний та на шиплячі; закінчення <i>-єю</i> в іменниках на <i>-ія</i>; закінчення <i>-ем</i> в іменниках чоловічого роду з основою на м’який приголосний та на шиплячі; закінчення <i>-єм</i> в іменниках з основою на [й]. Практичне засвоєння правопису закінчень найуживаніших іменників чоловічого роду на <i>-ар</i>, <i>-яр</i>.</p>	<p>Учень (учениця): <i>знає напам’ять</i> українську абетку (алфавіт); <i>називає</i> букви на позначення голосних і приголосних звуків, парних дзвінких і глухих приголосних; <i>розташовує</i> 10–12 слів у списку за абеткою (алфавітом), орієнтуючись на другу і третю літери у слові; <i>знаходить</i> потрібне слово в навчальному словнику; <i>користується</i> орфографічним словником для перевірки закінчення іменників чоловічого роду на приголосний у родовому відмінку (<i>будинку</i>, а не <i>будинка</i>, <i>кетяга</i>, а не <i>кетягу</i>); <i>відображає</i> на письмі явища чергування приголосних [г], [к], [х] із [з´], [ц´], [с´] та голосного [і] з [е], [о] (<i>нога — на нозі, яблуко — в яблуці, рух — у русі</i>) (<i>піч — пєчі, ніч — нєчі, нєчї, кїнь — коня</i>); <i>вживає</i> у процесі виконання навчальних вправ: у родовому відмінку іменників жіночого роду на <i>-а</i> закінчення <i>-и</i>, <i>-і</i> (<i>стїни, пїсні, межї, кручі, груші</i>); в орудному відмінку однини в іменниках чоловічого та жіночого роду з основою на м’який приголосний та [ж], [ч], [ш] закінчення <i>-ю</i> (<i>землею, межею, кручею, тишею</i>); <i>-ем</i> (<i>конем, ножем, мечем, споришем</i>); закінчення <i>-єю</i> в іменниках жіночого роду на <i>-ія</i> (<i>лїнія — лїнїєю</i>); закінчення <i>-єм</i> в іменниках чоловічого роду на [й] (<i>гай — гаєм</i>); <i>перевіряє за словником</i> закінчення в родовому й орудному відмінках іменників на <i>-ар</i>, <i>-яр</i> (<i>вівчарем, слюсарем, школярем</i>, але <i>малярєм, столярєм</i>);</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Правопис відмінкових закінчень іменників у множині.</p> <p>Закінчення іменників у місцевому відмінку множини.</p> <p>Уживання ь перед закінченнями прикметників у родовому, давальному, орудному та місцевому відмінках однини.</p> <p>Написання закінчення (-ій) у прикметниках жіночого роду в давальному і місцевому відмінках однини.</p> <p>Правопис закінчення -і у прикметниках називного відмінка множини. Правопис найуживаніших числівників.</p> <p>Роздільне написання прийменників із займенниками.</p> <p>Вживання приставної букви н у займенниках 3-ї особи після прийменників.</p> <p>Закріплення правопису не з дієсловами.</p> <p>Правопис ненаголошених особових закінчень дієслів теперішнього і майбутнього часу (опора на наголошені форми та на форму 3-ї особи множини).</p> <p>Правопис дієслів на -ся.</p> <p>Практичне ознайомлення з правописом найуживаніших прислівників.</p> <p>Використання орфографічного словника для перевірки правильного написання прислівників.</p>	<p><i>користується</i> навчальною таблицею відмінювання іменників у множині у процесі виконання вправ на практичне засвоєння відмінкових закінчень іменників;</p> <p><i>вживає</i> закінчення -ах (-ях) в іменниках місцевого відмінка множини (<i>по вікнах, по полях, на морях, по нбчах, на горах</i>);</p> <p><i>уживає</i> букву ь для позначення м'якості кінцевого приголосного основи у відмінкових формах прикметників (<i>синьої, давнього, братньою, літньому, у могутньому</i>);</p> <p><i>правильно позначає</i> на письмі закінчення прикметників жіночого роду у давальному і місцевому відмінках (<i>зимовій, холодній, у хорошій</i>);</p> <p><i>дотримується</i> правила написання прикметників у називному відмінку множини (із закінченням -і);</p> <p><i>правильно записує</i> числівники 11, 14, 16, 50, 60, 70, 80, 1000; форми родового відмінка числівників 50–80 (<i>п'ятдесяти, шістдесяти, сімдесяти, вісімдесяти</i>);</p> <p><i>пише</i> займенники окремо від прийменників;</p> <p><i>уживає</i> приставну літеру н після прийменників у займенниках 3-ї особи (<i>біля нього, з нею, при них та ін.</i>);</p> <p><i>знає і дотримується</i> правила окремого написання не з дієсловами;</p> <p><i>використовує</i> форми 3-ї особи множини та опорні форми дієслів з наголошеним закінченням для перевірки ненаголошених особових закінчень дієслів теперішнього і майбутнього часу (<i>ходить, бо кричить</i>);</p> <p><i>дотримується</i> правила правопису дієслів на -ся;</p> <p><i>дотримується</i> правил правопису найуживаніших прислівників, зокрема, передбачених програмою для запам'ятовування;</p> <p><i>використовує</i> орфографічний словник для перевірки правильного написання прислівників у процесі</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Розділові знаки в кінці речень.</p> <p>Списування навчальних друкованих і рукописних текстів з дотриманням правил оформлення письмових робіт.</p> <p>Письмо під диктування слів, речень, текстів за орфографічними правилами, вивченими в 2–4 класах. Контрольний диктант.</p> <p>Слова, значення, вимову і написання яких учні протягом навчального року мають запам'ятати: <i>аеродром, будь ласка, ввечері, вдень, взімку, вісімдесяті, влітку, восені, вперед, вранці, вчора, гардероб, гектар, гвинтівка, до побачення, держава, дисципліна, ззаду, інженер, кілометр, ліворуч, мізинець, мільйон, назад, напам'ять, океан, попереду, посередині, портрет, праворуч, п'ятдесят, п'ятдесяті, п'ятсот, революція, республіка, сигнал, сімдесяті, телеграма, телефон, температура, тепер, трамвай, тролейбус, фанера, фартух, футбол, цемент, чернетка, шеренга, шістнадцять, шістдесят, шістдесяті, шістсот, щогодні, щоденно, щотіжня (56).</i></p>	<p>виконання навчальних вправ і творчих робіт; <i>правильно вживає</i> розділові знаки в кінці речень; <i>списує</i> рукописний і друкований текст обсягом 70–90 слів; <i>дотримується</i> правил оформлення письмової роботи, правил правопису і каліграфії; <i>зіставляє</i> написане зі зразком, <i>виправляє</i> допущені помилки; <i>записує</i> під диктування текст обсягом 70–90 слів, який складається зі слів, що пишуться за фонетичним принципом та за правилами, вивченими в 2–4 класах і визначеними програмою для самостійного застосування учнями, а також за правилами, які були опрацьовані на уроках з допомогою вчителя; слова, передбачені програмою 1–4 класів для запам'ятовування; <i>правильно тлумачить, вимовляє і пише</i> слова, передбачені програмою для 1–3 та для 4 класу.</p>
<p>7. Графічні навички письма. Техніка письма. Культура оформлення письмових робіт (протягом року) Технічні навички. Графічні навички.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>дотримується</i> гігієнічних та технічних правил письма; <i>вільно рухає</i> пальцями і передпліччям під час письма у рядку;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Закріплення й удосконалення письма великих, малих букв та пунктуаційних знаків.</p> <p>Індивідуальні особливості письма.</p> <p>Розвиток швидкості письма.</p> <p>Оформлення письмових робіт.</p> <p>Письмо на дошці без графічної сітки</p>	<p><i>пише правильно</i> букви, їх поєднання, пунктуаційні знаки; <i>акуратно виправляє</i> нерозбірливі форми графем та їх поєднання;</p> <p><i>безвідривно поєднує</i> елементи букв <i>х, ж, ю</i>;</p> <p><i>змінює</i> форми букв, їх поєднань, пунктуаційних знаків, зберігаючи розбірливість письма;</p> <p><i>безвідривно поєднує</i> до 6 графем (<i>сир, вуж, день, глум; злива, земля; очерет, апетит</i> тощо) у слові;</p> <p><i>прискорює</i> письмо у межах своїх фізіологічних можливостей, зберігаючи його розбірливість та дотримуючись гігієнічних і технічних правил;</p> <p><i>оформлює</i> письмову роботу відповідно до вимог, зазначених в «Інструктивно-методичних матеріалах щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів»;</p> <p><i>контролює</i> своє письмо на дошці без сітки: <i>дотримується</i> лінійності письма на дошці без сітки, <i>зберігає</i> пропорційність букв</p>

III. Соціокультурна змістова лінія

Соціокультурна змістова лінія передбачає загальнокультурний розвиток молодших школярів та підготовку їх до життєдіяльності в українському соціумі і реалізується через виховну мету уроків української мови шляхом використання текстів такої тематики (тематика текстів не розписана по класах, але передбачає її використання з урахуванням вікових особливостей і потреб учнів відповідного класу).

Сім'я: повага до старших членів родини, допомога їм, професії батьків, сімейні свята, культура прийому гостей, сімейний відпочинок (подорожі, пікніки, екскурсії тощо), дозвілля, заняття за інтересами, режим дня, самообслуговування, турбота про здоров'я, загартування, заняття спортом, гігієнічні вимоги до користування телевізором, комп'ютером.

Школа: ставлення до школи, повага до вчителів, дружні стосунки з однокласниками, взаємодопомога, дружба, ставлення до новачків у класі, шкільні свята і традиції, шкільна бібліотека, шкільні гуртки (факультативи), інші позакласні заходи.

Громадські місця: правила етикетної поведінки в транспорті, магазині, поліклініці, аеропорту, кінотеатрі, музеї, зоопарку, цирку, на вулиці, ігрових майданчиках, вокзалі, екскурсії, виставці, концерті, під час

спілкування мобільним телефоном, правила поведінки зі знайомими і незнайомими людьми різного віку і статусу.

Рідний край: назва рідного міста чи села, вулиці, річки, природа рідного краю, поведінка на природі, турбота про природу, історичне минуле, визначні місця, відомі люди, традиції, добрі справи для покращання рідного краю.

Батьківщина: назва, державні символи, розташування України в Європі, Україна — спільний дім для всіх народів, які її населяють, роль української мови як державної, державні свята, події історичного минулого, відомі люди минулого й сьогодення, українські національні символи, традиції, народні свята, дитячі фольклорні твори, повага до людей інших національностей, їхніх звичаїв і традицій.

IV. Діяльнісна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>1. Формування навчально-організаційних умінь і навичок (протягом року) Організація робочого місця.</p> <p>Організація навчальної діяльності.</p> <p>Взаємодія з іншими учасниками навчального процесу</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>своєчасно</i> готується до уроку; <i>тримає в порядку</i> своє робоче місце та навчальне приладдя;</p> <p><i>визначає</i> під керівництвом учителя мету навчання; <i>дотримується</i> режиму навчальної діяльності; <i>працює швидко і зосереджено; приступає</i> до виконання самостійної роботи після її обдумування; <i>раціонально розподіляє</i> час для виконання певної роботи; <i>цінує</i> час — власний та інших людей; <i>виконує</i> всі настанови вчителя; <i>слухає і коментує</i> відповіді однокласників; <i>взаємодіє</i> з іншими учасниками навчальної діяльності (у парі, малій групі)</p>
<p>2. Формування навчально-інформаційних умінь і навичок (протягом року) Робота з підручником.</p> <p>Користування додатковими навчальними посібниками.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>орієнтується</i> в методичному апараті підручника (<i>розуміє</i> значення всіх символів, кольорових шрифтових позначень); <i>швидко знаходить</i> потрібний матеріал;</p> <p><i>працює</i> з навчальними посібниками, роздатковим матеріалом; <i>користується</i> довідниковою літературою (навчальними словниками, довідниками тощо); <i>шукає</i> нову інформацію в різних джерелах;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Спілкування у процесі навчання	<i>розповідає</i> чітко, послідовно; <i>міркує</i> взаємопов'язаними судженнями в ході монологічного повідомлення; <i>відтворює інформацію</i> з елементами логічної обробки матеріалу (виділення основної думки, встановлення зв'язку між відомим і невідомим матеріалом тощо); <i>спілкується</i> належним чином під час виконання групових і колективних завдань
<p>3. Формування навчально-інтелектуальних і творчих умінь та навичок (протягом року) Виконання мисленневих операцій.</p> <p>Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових ситуаціях</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>визначає</i> головне; <i>самостійно робить</i> висновок із пояснення вчителя; <i>користується</i> порівнянням та аналогією як засобами встановлення нових ознак і якостей; <i>класифікує</i> і <i>групує</i> вивчений матеріал; <i>знаходить</i> і <i>пояснює</i> причиново-наслідкові зв'язки; <i>користується</i> прийомами осмисленого запам'ятовування (план, опорні слова); <i>висловлює</i> аргументовані критичні судження; <i>доводить</i> правильність певного судження та власної думки; <i>виконує</i> творчі завдання; <i>застосовує</i> мисленневі операції, мовні знання і мовленневі вміння в життєвих ситуаціях для розв'язання важливих проблем</p>
<p>4. Формування контрольно-оцінювальних умінь і навичок (протягом року) Перевірка і самоперевірка усних висловлювань і письмових робіт.</p> <p>Оцінювання результатів навчання</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>використовує</i> засвоєні способи перевірки орфограм; <i>знаходить</i> і <i>виправляє</i> граматичні та стилістичні помилки; <i>контролює</i> послідовність виконання роботи за самостійно складеним планом; <i>здійснює</i> взаємоперевірку;</p> <p><i>оцінює</i> усні відповіді, письмові роботи — власні та однокласників; <i>висловлює</i> оцінні судження</p>

Пояснювальна записка

Курс «Літературне читання» — органічна складова освітньої галузі «Мови і літератури». Його основною метою є розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності, формування читацької компетентності молодших школярів, яка є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентностей, ознайомлення учнів з дитячою літературою як мистецтвом слова, підготовка їх до систематичного вивчення курсу літератури в основній школі.

Читацька компетентність є особистісно-діяльним інтегрованим результатом взаємодії знань, умінь, навичок та ціннісних ставлень учнів, що набувається у процесі реалізації усіх змістових ліній предмета «Літературне читання».

У процесі навчання відбувається становлення і розвиток якостей дитини-читача, здатної до самостійної читацької, творчої діяльності; здійснюється її мовленнєвий, літературний, інтелектуальний розвиток; формуються морально-естетичні уявлення і поняття, збагачуються почуття, виховується любов до мистецтва слова, потреба в систематичному читанні.

Для досягнення мети виконуються такі завдання:

- формування в учнів повноцінної навички читання як базової у системі початкового навчання;

- ознайомлення учнів з дитячою літературою різної тематики і жанрів; формування у дітей соціальних, морально-етичних цінностей через художні образи літературних творів;

- формування у школярів умінь сприймати, розуміти, аналізувати й інтерпретувати літературні тексти різних видів з використанням початкових літературознавчих понять;

- розвиток мовлення учнів; формування умінь створювати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого);

- розвиток творчої літературної діяльності школярів;

- формування у школярів прийомів самостійної роботи з різними типами і видами дитячих книжок, довідковим матеріалом, умінь здійснювати пошук, відбір інформації для вирішення навчально-пізнавальних завдань;

- виховання потреби в систематичному читанні як засобові пізнання світу, самопізнання, загальнокультурного розвитку.

Навчальний предмет «Літературне читання» — багатофункціональний. Уміння і навички — складова читацької компетентності, які формуються на уроках літературного читання, мають не лише предметний, а й загальнонавчальний характер, є засобом вивчення практично всіх навчальних предметів, забезпечують їх подальше засвоєння у наступних ланках загальноосвітньої школи.

Зміст літературного читання визначається на основі таких принципів: **тематично-жанрового, естетичного, літературознавчого.**

Тематично-жанровий та художньо-естетичний принципи є визначальними у виборі творів для читання. Коло читання охоплює доступні цій віковій групі учнів художні твори різних родів і жанрів, науково-художні, науково-пізнавальні, фольклорні твори української та зарубіжної літератури, періодику, довідкову літературу.

Тематика творів відображає різні сторони життя і діяльності людини, сприяє розширенню світогляду дітей, поповненню їхніх знань, засвоєнню найважливіших загальнолюдських цінностей. вихованню найкращих почуттів: любові до рідної землі, мови, природи, шанобливого ставлення до батьків, людей старшого покоління, національних традицій свого народу та культури інших народів.

Естетичний принцип передбачає відбір творів словесного мистецтва за критеріями естетичної цінності. Зміст відібраних творів розкриває перед читачем різноманітність навколишнього світу, людських взаємин, сприяє розвитку почуттів гармонії і краси, формуванню особистісного ставлення до дійсності.

Літературознавчий принцип передбачає введення до системи підготовки дитини-читача початкових літературознавчих понять, які засвоюються учнями практично, на рівні уявлень. Він реалізується в процесі використання елементів аналізу й інтерпретації літературного тексту. Об'єктом уваги читача стає слово, що осмислюється ним як засіб створення словесно-художнього образу, за допомогою якого автор виражає свої почуття, ідеї, ставлення до світу. Впровадження цього принципу передбачає усвідомлення учнями на практичному рівні таких понять, як тема, ідея, жанрові особливості твору, його персонажі, засоби художньої виразності.

Комунікативно-мовленнєвий принцип є визначальним у мовленнєвому розвитку учнів, формуванні у них досвіду міжособистісного спілкування, комунікації з джерелом інформації. Під час навчання відбувається інтенсивний розвиток всіх характеристик навички читання вголос і мовчки при провідній ролі смислового читання; учні оволодівають прийомами виразного читання, уміннями будувати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого), виявляти готовність уважно слухати і розуміти співбесідника, брати участь у діалозі.

Впровадження комунікативно-мовленнєвого принципу передбачає діалогову взаємодію читача з текстом, автором, героями його твору, застосування технологій кооперативного навчання, створення спеціальних навчальних ситуацій, (робота в парах, малих групах, колективне обговорення змісту прочитаного, прослуханого, участь у літературній бесіді, рольових літературних іграх, декламація, драматизація тощо), у процесі яких формується культура спілкування.

Формування читацьких умінь здійснюється в нерозривній єдності з мовленнєвими. Якщо система читацьких умінь *відображає процес сприймання, осмислення твору*, то мовленнєві уміння — *процес створення власного висловлювання* за прочитаним (прослуханим). При цьому діти не копіюють текст-зразок, а використовують для побудови власних висловлювань засоби, аналогічні тим, з якими ознайомились на уроках читання.

Цілеспрямоване формування читацької діяльності молодших школярів знаходить своє продовження й розвиток в організації самостійної роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією як на спеціально відведених заняттях у класі, так і в позаурочний час.

Формування читацької компетентності учнів здійснюється з використанням міжпредметних зв'язків.

Основою структурування програми є **змістові лінії Державного стандарту з читання: Коло читання. Формування й розвиток навички читання. Літературознавча пропедевтика. Досвід читацької діяльності. Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією. Розвиток літературно-творчої діяльності учнів на основі прочитаного.**

Коло читання

Коло читання молодших школярів охоплює твори різних родів і жанрів для дітей цього віку з кращих надбань української і зарубіжної літератури.

Твори усної народної творчості — малі фольклорні форми: загадки, скітомовки, прислів'я, приказки, ігровий фольклор; казки, легенди, міфи.

Літературні казки українських та зарубіжних авторів.

Твори українських і зарубіжних письменників-класиків, які ввійшли в коло дитячого читання.

Твори сучасної дитячої української та зарубіжної літератури.

Дитяча періодика: газети і журнали.

Довідкова література: словники, довідники, енциклопедії для дітей.

За жанрово-родовими формами — це епічні твори: оповідання, байки, повісті, повісті-казки; ліричні: твори різного змісту і форми; драматичні: п'єси для дітей.

За тематичним спрямуванням — твори про природу у різні пори року; твори про дітей, їхні стосунки, взаємини в сім'ї, школі; ставлення до природи, людей, праці, сторінки з життя видатних людей; твори, у яких звучать мотиви любові і пошани до рідної землі, мови, традицій українського та інших народів; утверджуються добро, людяність, працелюбність, честь, дружба; гумористичні твори; науково-художні твори про живу і неживу природу; пригодницькі твори, фантастика.

Перелік авторів і творів, які визначені цією змістовою лінією по класах, має рекомендований характер і може бути змінений авторами, укладачами підручників, учителями.

Формування і розвиток навички читання

Протягом навчання в початковій школі учні оволодівають повноцінною навичкою читання, яка характеризується злиттям **технічної** і **сислової** її сторін.

Техніка читання охоплює такі компоненти, як спосіб читання, правильність, виразність, темп. Кожний з них окремо і в сукупності підпорядкований **сисловій** стороні читання, тобто **розумінню тексту**. Ця якість, що є провідною, передбачає розуміння учнями більшої частини слів у тексті, вжитих як у прямому, так і в переносному значеннях, змісту речень, сислових зв'язків між ними і частинами тексту, його фактичного змісту і основного смислу.

Під час навчання молодші школярі оволодівають двома видами **читання** — **вголос** і **мовчки**. Читання **вголос** — це чітке, плавне, безпомилкове, достатньо виразне читання цілими словами у відповідному темпі. Читання **мовчки** — читання «очима», без зовнішніх мовленнєвих рухів, характеризується активізацією процесів розуміння, запам'ятовування і засвоєння прочитаного, а також зростанням темпу, порівняно з читанням вголос*.

У 1–2-х класах основна увага зосереджується на інтенсивному формуванні якостей читання вголос. Паралельно з цим в учнів формуються уміння слухати, сприймати й розуміти зв'язне усне й писемне мовлення. З другого півріччя 2-го класу застосовується методика навчання читати мовчки. У 3–4-х класах змінюється співвідношення видів читання. Провідне місце

* Для кожного класу програмою визначаються нормативи (якісні та орієнтовні кількісні показники) читання вголос і мовчки.

у сприйманні й засвоєнні навчального матеріалу належить мовчазному читанню. Відповідно і в роботі з текстом збільшується питома вага вправ і завдань на розвиток смислової сторони читання.

Літературознавча пропедевтика

Передбачає ознайомлення школярів (на початковому рівні, практично) з окремими літературознавчими поняттями, необхідними їм під час аналізу та інтерпретації твору. В учнів формуються найпростіші уявлення про сюжет і композицію твору (без уживання термінів), про художній образ-персонаж в епічному творі та художній образ — у ліричному, про деякі особливості жанрів художніх творів, засоби художньої виразності, авторську позицію (ставлення автора до зображуваних подій, до персонажів), тему та основну думку твору.

Хоча у програмі літературознавчу пропедевтику виділено в окрему змістову лінію, відпрацювання зазначених понять здійснюється у процесі всіх видів читацької діяльності.

Досвід читацької діяльності (опрацювання текстів різних видів: художніх, науково-художніх)

Особливості опрацювання художнього твору ***Усвідомлення жанрових особливостей творів***

Під час навчання молодші школярі ознайомлюються зі значущими одиницями творів художньої літератури і фольклору, оволодівають практичними вміннями впізнавати, розрізнявати та називати окремі літературні жанри: казка (народна і літературна), оповідання, повість, вірш, байка, малі фольклорні форми (загадка, прислів'я); ігровий фольклор (скоромовка, лічилка, календарно-обрядова поезія тощо).

Засвоєння школярами літературних форм, їх жанрових особливостей організовується з урахуванням пізнавальних можливостей дітей. Учні 2-х класів ознайомлюються з найпростішими жанровими особливостями казки на матеріалі казок про тварин, оскільки вони є найпростішими і найдоступнішими для сприймання і розуміння порівняно з іншими видами. Героїко-фантастичні казки, які мають складнішу будову, більші за обсягом, складаються з багатьох епізодів, відзначаються особливою вигадливістю, містять потужний фантастичний елемент, доцільно починати вивчати з 3-го класу. Лірична поезія доступніша учням 4-х класів.

Смисловий і структурний аналіз твору

Аналіз художнього твору ґрунтується на особливостях сприймання молодшими школярами літератури як мистецтва слова.

Основне завдання смислового і структурного аналізу художнього тексту — це сприймання художнього образу, усвідомлення ідеї твору. Ці завдання зумовлюють вибір засобів для їх розв'язання, тобто визначають, які літературознавчі знання і в якому обсязі будуть потрібні учням, які спостереження за жанровою специфікою того чи іншого твору варто зробити, які прийоми аналізу тексту виявляються найбільш доцільними тощо.

Аналіз творів охоплює такі рівні: первинний, поглиблений, структурний. Аналізу тексту передують первинне цілісне, безпосереднє, емоційне сприймання учнями твору, цілеспрямоване перечитування змісту та окремих його фрагментів. У процесі первинного аналізу учні розмірковують над тим, як починається твір, яким чином далі розгортаються події, чим він закінчується. Предметом поглибленого аналізу стає виявлення смислових зв'язків

між персонажем, місцем дії і подіями в епічному творі, складання характеристик дійових осіб, аналіз їхніх вчинків, мотивів поведінки. Усвідомлення цих зв'язків складає основу початкового уявлення про сюжет і композицію художнього твору, виділення теми та основної думки прочитаного тощо.

Аналізу підлягають не всі елементи тексту, а лише ті, які найбільш яскраво виражають ідею твору, що вивчається. Структурний аналіз змісту твору має на меті орієнтування учнів у структурі тексту, відтворення його з опорою на різні види плану, малюнки тощо.

Засоби художньої виразності, емоційно-оцінне ставлення до змісту прочитаного (прослуханого) твору

Цілісне сприймання змісту твору, усвідомлення його ідеї нерозривно пов'язане з умінням сприймати засоби художньої виразності відповідно до їх функцій у художньому творі. Основою такого сприймання й оцінки зображуваного є формування в учнів уявлення про слово як засіб створення художнього образу.

Під керівництвом учителя молодші школярі навчаються помічати особливості авторського вибору слів, засобів вираження емоцій, почуттів, ставлення до зображуваних подій, героїв.

Усвідомлення ролі засобів виразності у творі дає учням змогу повніше сприймати і відтворювати в уяві картини життя, змальовані письменником, встановлювати зв'язок між ними, розуміти авторську позицію, що в свою чергу сприяє проникненню в емоційну тональність твору.

Оволодіння цими читацькими вміннями створює умови для розвитку у школярів здатності емоційно реагувати на зміст прочитаного (прослуханого) твору, виявляти й усвідомлювати свої почуття, освоєння умінь висловлювати власні оцінні суження, використовуючи адекватні мовленнєві засоби.

Робота з науково-художніми творами

Науково-художній твір — це різновид дитячої пізнавальної літератури. У науково-художньому творі пізнавальна інформація розкривається за допомогою сюжету, характеристики (опису) образів, подій, явищ.

За жанровою та тематичною різноманітністю — це оповідання, пізнавальні казки, повісті про явища природи, історичні події, техніку, географію.

Робота з науково-художнім твором спрямовується на формування в учнів умінь знаходити пізнавальну інформацію, визначати істотні ознаки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки тощо.

Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією

Основними завданнями уроків роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією у 2–4-х класах є розширення кола дитячого читання, формування читацької самостійності учнів, сприяння розвитку інформаційної культури молодших школярів.

На кожному етапі навчання визначаються завдання, які враховують особливості кожного вікового мікроперіоду, обумовлюються методика роботи та організація читацької діяльності учнів, вимоги до навчального матеріалу, види бібліотечно-бібліографічної допомоги, типи, структура уроку (заняття) тощо.

Так, у 2-му класі вчитель спрямовує школярів на широке ознайомлення зі світом доступних їм книжок з власної ініціативи, на пошук серед них тих, які найбільшою мірою можуть задовольнити пізнавальні інтереси кожного з учнів.

Враховуючи об'єктивні обставини все ще недостатнього рівня сформованості повноцінної навички читання учнів, рівня їхнього літературного розвитку, особливого значення набуває індивідуалізація самостійної читацької діяльності дітей. Учитель визначає навчальні завдання з урахуванням індивідуальних можливостей кожного, поступово ускладнюючи навчальний матеріал, а також способи його опрацювання.

Учні вчатьса **самостійно** визначати зовнішні показники змісту кожної книжки, вибирати потрібну за окресленими педагогом показниками, співвідносити їх і на цій основі робити загальний висновок про тематику, орієнтовний зміст, характер, кількість уміщених у ній творів. Така діяльність сприяє швидшому входженню дитини в текст, який вона читатиме самостійно.

У 3–4-х класах самостійна читацька діяльність також має свої особливості. Одним з пріоритетних завдань у цей період є формування і розвиток у школярів продуктивних способів самостійного опрацювання змісту різних типів і видів дитячих книжок, у т. ч. значних за обсягом, довідкової літератури, дитячої періодики, а також умінь здійснювати пошук, добір, систематизацію, узагальнення навчально-пізнавальної інформації, користуючись засобами бібліотечно-бібліографічної допомоги, довідково-інформаційним апаратом книжки, а також Інтернет-ресурсами дитячої бібліотеки.

Набуті у попередніх класах практичні уміння, способи роботи з дитячою книжкою дозволяють школярам переважно самостійно розв'язувати спеціальні завдання, які складають сутність читацької діяльності.

Визначаючи твори для позакласного читання, вчитель враховує умови забезпечення дитячою літературою районних (міських) шкільних, домашніх бібліотек.

Окреслений зміст роботи реалізується на спеціально відведених уроках, бібліотечних заняттях (проводяться 1 раз на два тижні).

Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного

Спілкування з літературою як мистецтвом слова задовольняє природну потребу дитини в емоційних переживаннях, створює передумови для самовираження особистості. Молодші школярі беруть участь у потужній творчій діяльності, яка організовується вчителем на уроках класного і позакласного читання і в позаурочний час. Для стимулювання творчих здібностей використовуються такі види завдань: словесне малювання, графічне ілюстрування, творчий переказ, читання за ролями, інсценізація, колективне та індивідуальне складання з допомогою учителя казок, лічилок, загадок тощо.

Методична реалізація змісту курсу «Читання» потребує гнучкого підходу до визначення цілей, структури уроків, відбору методів і прийомів організації читацької діяльності молодших школярів.

У поєднанні методів і прийомів навчання слід прагнути до активізації пізнавальної і емоційно-почуттєвої сфери учнів, залучення їх до діалогічної взаємодії з текстом, самовираження у творчій діяльності. Повноцінне сприймання і розуміння передбачає взаємодію мотиваційного, змістового, операційного, рефлексивного компонентів читацької діяльності учнів, поетапність осягнення смислової й образної цінності твору.

Реалізація ідей особистісно зорієнтованого навчання потребує індивідуалізації читацької діяльності учнів. Це зумовлює необхідність систематичного застосування диференційованих і творчих завдань, завдань на вибір,

врахування в оцінюванні навчальних досягнень (зокрема, темп читання, виразність) індивідуальних особливостей учнів, їх читацьких інтересів.

4 клас

121 година

I семестр — 57 годин (3 години на тиждень);

II семестр — 64 години (4 години на тиждень)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Коло читання	
<p>У 4 класі коло читання розширюється і систематизується шляхом упорядкування і узагальнення знань про раніше відомі жанри й авторів, а також залучення нових жанрів, творів та імен. З метою забезпечення перспективності в підготовці учнів до вивчення літератури в 5 класі збільшується питома вага жанрового й монографічного підходів у доборі та конструюванні навчального змісту за розділами і темами. Жанрова й авторська різноманітність залишаються провідними принципами добору змісту.</p> <p>Усна народна творчість. Малі фольклорні форми: прислів'я, приказки, лічилки, загадки, усмішки; соціально-побутові казки, притчі, легенди, народні пісні.</p> <p>Міфи про створення світу і людей.</p> <p>Поезія: поетична палітра охоплює всі види віршів, з якими діти ознайомилися у попередніх класах. Крім авторів, твори яких діти читали у 2–3 класах, пропонуються твори І. Малковича, В. Симоненка, І. Драча, П. Усенка, Б. Чалого, Г. Черинь, І. Жиленко та ін.</p> <p>Байки. Л. Глібов, Є. Гребінка, Г. Войко, П. Глазовий.</p> <p>Сходинки до монографічного вивчення творчості Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Рильського, Д. Павличка, Л. Костенко.</p> <p>Проза: оповідання, легенди, уривки з повістей — М. Коцюбинський,</p>	<p>Учень (учениця): має уявлення про коло дитячого читання; називає теми дитячих творів; співвідносить прочитаний твір із певним жанром: казка, вірш, оповідання, повість, повість-казка, байка, п'єса; розрізняє казку народну і літературну, прозові, поетичні, драматичні твори; називає прізвища, імена українських письменників-класиків, а також тих письменників, із творами яких неодноразово зустрічалися під час навчання; знає назви, сюжети 6–7 фольклорних казок, а також літературних творів, прізвища, імена їхніх авторів; знає напам'ять 8 віршів; 2 уривки з прозових творів; 8–10 прислів'їв, розуміє зміст прислів'їв та пояснює, у якій життєвій ситуації доцільно вживати кожне з них; усвідомлює, що читання є важливим джерелом знань, задовільнення пізнавальних інтересів, цікавого дозвілля; знає і шанує видатних культурних діячів, традиції українського народу</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Марко Вовчок, Б. Грінченко, Остап Вишня, О. Довженко, О. Гончар, В. Близнець, О. Донченко, А. Григорук, В. Нестайко, С. Плачинда, І. Сенченко, М. Слабошпицький, В. Сухомлинський, Гр. Тютюнник, М. Чумарна, В. Чухліб, О. Дерманський, Л. Воронина та ін.</p> <p>П'єси. Я. Стельмах, Н. Шейко-Медведева.</p> <p>Науково-художні, науково-популярні твори. А. Лотоцький, В. Скуратівський, А. Григорук, Б. Лепкий, А. Коваль, П. Утевська, А. Давидов.</p> <p>Довідкова література в контексті завдань літературного розвитку і виконання творчих завдань.</p> <p>Сторінками дитячих журналів.</p> <p>Зарубіжна література: казки, оповідання, уривки з повістей — В. Гюго, М. Твен, Р. Кіплінг, Алан Мілн, Джек Лондон, М. Пришвін, Е. Успенський, М. Носов, Л. Керрол</p>	
Формування і розвиток навички читання	
<p>Удосконалення навичок свідомого, правильного, виразного читання вголос із дотриманням основних норм літературної мови.</p> <p>Удосконалення навички усвідомленого, у відповідному темпі читання мовчки різних за обсягом та жанровою специфікою текстів.</p> <p>Самостійний вибір та правильне застосування під час читання інтонаційних та позамовних засобів виразності відповідно до знакової структури художніх, науково-художніх та науково-популярних текстів, за допомогою яких учні висловлюють своє ставлення до змісту прочитаного</p>	<p>Учень (учениця): володіє повноцінною навичкою читання вголос і мовчки як загальнонавчальним умінням: сприймає, розуміє (під час читання, слухання) зміст творів (текстів) різних видів, виділяє в них суттєву інформацію; читає вголос наприкінці першого семестру у темпі 80–85 слів за хвилину; наприкінці навчального року — у темпі 90–95 слів за хвилину; усвідомлено й досить вільно читає мовчки у темпі, не нижчому 110 слів за хвилину; самостійно готується до виразного читання; добирає та правильно застосовує під час читання, декламації, інсценізації різножанрових творів мовленнєві та позамовні засоби художньої виразності; передає за їх допомогою своє та авторське ставлення до змісту твору</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Літературознавча пропедевтика	
<p>Тема та основна думка твору. Розвиток умінь самостійно усвідомлювати та визначати тему і основну думку твору; розуміти основний зміст описаних фактів, подій, вчинків персонажів.</p> <p>Сюжет і композиція (без уживання термінів). Факти, події, випадки, пригоди, характери персонажів у художньому творі, їх взаємозв'язки.</p> <p>Герой (персонаж) твору. Головний і другорядний персонажі у творі, стосунки між ними. Мотиви вчинків персонажів. Самостійне визначення типу персонажа (позитивний, негативний), власне ставлення до героїв твору, обґрунтування своїх думок.</p> <p>Автор твору. Усвідомлення взаємозв'язків: письменники — теми; письменник — жанр; письменник — талановита людина; біографії, автобіографії письменників для молодших школярів.</p> <p>Мова художнього твору. Усвідомлене сприймання засобів художньої виразності відповідно до їх функцій у творі. Спостереження за авторським вибором слова у творах різних жанрів під час діалогів, описів природи, зовнішності персонажів, характеристики героїв.</p> <p>Жанр. Удосконалення умінь самостійно визначати жанрові ознаки творів, що вивчалися в 2–4 класах, обґрунтовувати свою думку</p>	<p>Учень (учениця): усвідомлює та самостійно визначає тему і основну думку твору; розуміє основний зміст описаних фактів, подій, вчинків персонажів;</p> <p>самостійно визначає відносно завершені й самостійні частини тексту (епізоди); пояснює, хто герої твору, що і як про це сказано в тексті; які події, пригоди трапилися, місце і час подій, як вони пов'язані між собою;</p> <p>самостійно визначає головних і другорядних персонажів твору; встановлює тип персонажа (позитивний, негативний); пояснює, обґрунтовує вчинки героїв та їхні мотиви; висловлює до них своє та авторське ставлення;</p> <p>називає основні теми та жанри творів письменників, про які неодноразово дізнавалися під час навчання; складає невеликі усні розповіді про життєвий шлях письменників, події, які особливо запам'яталися; пояснює, як, з яких джерел можна одержати біографічні відомості про майстрів мистецтва слова;</p> <p>пояснює, які яскраві, влучні слова, словосполучення, вислови допомагають глибше, краще уявити картини природи, місце події, зовнішність персонажів, їхні характери, вчинки, стосунки з іншими героями;</p> <p>самостійно розрізняє, визначає, обґрунтовує елементарні жанрові ознаки літературних творів, які опрацьовувалися під час навчання в 2–4 класах; наводить приклади</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Досвід читацької діяльності Особливості опрацювання художнього твору <i>Усвідомлення жанрової специфіки творів — упізнання і називання жанру твору</i></p>	
<p>Народні соціально-побутові казки. Відображення народного побуту, місце події у казці, особливості мови цих казок. Герої, їхні характери, вчинки, мотиви поведінки. Протиставлення персонажів. Відмінність соціально-побутових казок від казок про тварин та героїко-фантастичних (чарівних). Зв'язок літературної казки з фольклорною. Письменники-казкарі.</p> <p>Легенда як твір-переказ про якісь події, факти, людей, оповитий казковістю, фантастикою. Герої легенд, їхні риси особистості. Розширення та систематизація знань, умінь школярів про жанрові особливості віршів, їх тематику, проблематику. Емоційна тональність вірша; динаміка почуттів поета в ліричному вірші.</p> <p>Удосконалення вмінь школярів орієнтуватися в структурі оповідання, повісті. Ставлення письменника до зображуваних подій, до героїв твору. Типи персонажів: позитивні, негативні; мотиви їхніх вчинків.</p> <p>Історичні оповідання для дітей.</p> <p>Основні теми дитячих оповідань, повістей.</p> <p>Гумористичні твори для дітей. Гумор як добродушний необразливий сміх,</p>	<p>Учень (учениця): практично розрізняє народну соціально-побутову казку; називає місце події у казках, героїв, пояснює їхні вчинки, мотиви поведінки; відмінність соціально-побутових казок від казок про тварин та героїко-фантастичних (на конкретних прикладах); розрізняє фольклорну та літературну казку; пояснює спільне та відмінне у цих казках; правильно називає прізвища найвідоміших письменників-казкарів та їхні твори; практично розрізняє легенду; називає героїв легенд, їхні риси особистості;</p> <p>називає ознаки вірша як жанру; теми опрацьованих віршів; розрізняє вірші за емоційною тональністю;</p> <p>пояснює, як змінюються почуття поета в ліричному вірші (на конкретному прикладі); розрізняє оповідання й повість; обґрунтовує свій вибір (на конкретному прикладі); самостійно визначає в оповіданні та повісті тип персонажа (персонажів): позитивний і негативний за характером поведінки, ставленням до них письменника та власним ставленням, обґрунтовує свої міркування; практично розрізняє історичні оповідання для дітей, пояснює, що в таких творах йдеться про події (людей), які відбувалися (жили) дуже давно; називає основні теми оповідань, повістей, які опрацьовувалися під час навчання; спостерігає за авторським вибором слова для характеристики героя,</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>його виховний вплив на людину. Спостереження за авторським вибором слова для характеристики героя, створення комічних ситуацій і т. ін.</p>	<p>створення комічних ситуацій у гумористичних творах, усвідомлює, що гумор не ображає людину, а почуття гумору є позитивною якістю особистості</p>
<p><i>Смисловий і структурний аналіз тексту</i></p>	
<p>За вимогами Державного стандарту з «Літературного читання» основне завдання цієї складової читацької діяльності — домогтись повноцінного сприймання молодшими школярами тексту з урахуванням специфіки його жанру і структури. З огляду на це у читанні художнього тексту основне завдання смислового і структурного аналізу — сприймання художнього образу твору, у науково-художніх, науково-популярних текстах — передусім розуміння смислових зв'язків, істотних ознак, понять, висновків. Ці завдання розв'язуються у взаємозв'язку, проте залежно від жанру, обсягу, складності тексту одне з них висувається на перший план.</p> <p>Смисловий і структурний аналіз є основою досягнення учнями повного розуміння тексту.</p> <p>У 4 класі на новому змісті літературного матеріалу удосконалюються основні уміння смислового аналізу прочитаного: з'ясування значення слів і висловів у тексті; знаходження і пояснення ознак певних подій, явищ, персонажів із метою їх характеристики і підготовки до виразного читання; читання в особах; з'ясування ролі пейзажу, середовища для розуміння художніх образів.</p> <p>З урахуванням змістових і жанрових можливостей прочитаних творів здійснюється робота з формування учнів усього спектра загальнонавчальних умінь і навичок: формулювати запитання до текстів, будувати діалог, виділяти головні</p>	<p>Учень/учениця:</p> <p>розуміє текст, свідомо і досить повно відтворює зміст прочитаного; визначає основний смисл твору у розповіді;</p> <p>уміє знаходити і пояснювати істотні ознаки певних подій, явищ; характеризувати дійових осіб; встановлювати смислові зв'язки між частинами тексту;</p> <p>уміє користуватися загальнонавчальними уміннями: формулювати запитання до тексту; будувати діалог; аналізувати, порівнювати тексти різних жанрів, персонажів; виділяти основне у творі і характеризувати персонажів; знаходити</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>думки, доводити, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, узагальнювати тощо.</p> <p>Особлива увага має бути приділена удосконаленню умінь здійснювати структурний аналіз тексту. Зокрема, спостереженню за будовою тексту, виділенню у творах різних жанрів їх структурних елементів; складання плану оповідання, казки, статті. Використання плану для підготовки розповідей, переказів.</p> <p>У взаємозв'язку смислового і структурного аналізу прочитаного відбувається проникнення учнів у його смисл. Процес розуміння тексту завершує діалогічна взаємодія читача з текстом, виявом якої є самостійна постановка ним запитань за змістом прочитаного</p>	<p>причиново-наслідкові зв'язки, довести і формулювати (за допомогою вчителя);</p> <p>уміє складати плани оповідання, казки, статті; використовує їх для розповіді, різних видів переказу</p>
<p><i>Засоби художньої виразності; емоційно-оцінне ставлення читача до змісту твору</i></p>	
<p>Усі види роботи над текстом у цьому напрямі, що рекомендовані для 3 класу, зберігають своє значення і в 4 класі. Підкреслюємо переважаючу роль тих видів художнього аналізу тексту, які формують у дітей увагу до засобів створення художніх образів, серед яких одним з найголовніших є художня виразність мови, з'ясування ролі епітетів, порівнянь, метафор, повторів, гіпербол в усній народній творчості та у творчості поетів і прозаїків.</p> <p>Образність, як відомо, залежить не лише від лексичного значення слова, а й від його взаємозв'язку з іншими словами, мети, з якою воно використано автором. Ці особливості створюють варіанти художнього опису, основу для зіставлення різних способів художнього відображення. Однак у з'ясуванні ролі засобів художньої виразності аналіз тексту не повинен перетворюватись на «пояснювальне» читання.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p>уміє знаходити в тексті засоби художньої виразності (епітет, метафору, без вживання терміна) порівняння; з'ясовувати за допомогою вчителя їх роль у тексті, у створенні художніх образів, описів;</p> <p>використовує художні засоби у власному мовленні (в описах, розповідях, творах), розуміє їх роль у тексті.</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Формування в учнів емоційно-оцінного ставлення до прочитаного передбачає включення завдань на виявлення та оцінювання стану героїв твору шляхом формулювання власних оцінних суджень (моральних, естетичних), виявлення авторської позиції щодо зображеного</p>	<p>уміє висловлювати емоційно-оцінні судження (морально-етичного і естетичного характеру); обґрунтовувати свою думку; виявляти ставлення автора до зображеного</p>
<p><i>Робота з науково-художніми творами</i></p>	
<p>Науково-художні оповідання, повісті, казки</p>	<p>самостійно визначає тему, добирає факти, слова і думки, які до них належать, складає план, визначає основну думку, робить висновки, переказує зміст за складеним планом</p>
<p>Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією</p>	
<p>Удосконалення умінь самостійно ознайомлюватись з новою книжкою, визначати її орієнтовний зміст з опорою на всі складові позатекстової інформації, засвоєні під час навчання в початковій школі.</p> <p>Удосконалення умінь розрізняти зміст художньої, науково-художньої та науково-популярної книжки, спираючись на її ілюстративний та довідково-інформаційний апарат.</p> <p>Удосконалення умінь самостійно складати коротку анотацію до прочитаної книжки (усно).</p> <p>Формування у школярів умінь самостійно та за допомогою вчителя читати й усвідомлювати фактичний зміст, основний смисл значних за обсягом творів (повістей, повістей-казок, біографічних творів тощо); визначати провідну тему твору, сюжетну лінію; розуміти цілісний зміст твору та окремих його частин, пояснювати, як вони пов'язані між собою; визначати головних та другорядних персонажів.</p> <p>Формування умінь самостійно орієнтуватись у збірках творів, хрестоматіях для позакласного читання.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p>самостійно визначає орієнтовний зміст книжки, у т. ч. за типом видання, наприклад збірка творів різних авторів про природу, авторська збірка казок та ін.</p> <p>розрізняє зміст художньої, науково-художньої, науково-популярної дитячої книжки, спираючись на її ілюстративний та довідково-інформаційний апарат;</p> <p>самостійно складає коротку анотацію до прочитаної книжки (усно);</p> <p>самостійно читає й усвідомлює зміст значних за обсягом творів (повісті, повісті-казки, біографічні твори): визначає провідну тему твору, розуміє цілісний зміст твору та окремих його частин, пояснює, як вони пов'язані між собою; визначає головних та другорядних персонажів;</p> <p>самостійно орієнтується у збірках творів, хрестоматіях з метою пошуку відповідної інформації; визначає за допомогою змісту (переліку) творів, передмови, які розділи увійшли до книжки; за яким принципом</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Удосконалення вмінь самостійно орієнтуватися у світі дитячих книжок, здійснювати пошук потрібної книжки, користуючись відкритим фондом бібліотеки, засобами бібліотечно-бібліографічної допомоги, у т. ч. Інтернет-ресурсами дитячої бібліотеки, а також пошук навчально-пізнавальної інформації, користуючись різними джерелами друкованої продукції (науково-популярні книжки з різних галузей знань, словники, енциклопедії, періодичні видання для дітей).</p> <p>Формування вмінь підтримувати колективну дискусію за змістом прочитаного: враховувати різні думки, міркування однокласників, співвідносити їх, доповнювати власними; обстоювати власну позицію дотримуватись норм культури спілкування та ін.</p>	<p>систематизований літературний матеріал, наприклад, за тематичним, жанровим чи іншим; швидко знаходить потрібний твір, узагальнює інформацію; самостійно добирає дитячі книжки за завданням учителя, а також із власної ініціативи, користуючись відкритим книжковим фондом бібліотеки, різними видами бібліотечно-бібліографічної допомоги, з якими ознайомилися під час навчання; знаходить потрібну навчально-пізнавальну інформацію, користуючись різними джерелами друкованої продукції (науково-популярні книжки з різних галузей знань, словники, енциклопедії, періодичні видання для дітей); бере участь у колективному обговоренні змісту прочитаного (уважно слухає й розуміє запитання вчителя, думки, міркування однокласників, аргументовано доповнює їхні відповіді, обстоює власну позицію); дотримується норм культури спілкування під час дискусії; висловлює власні оцінні судження щодо прочитаного</p>
Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного	
<p>Коло літературного читання і його методичне опрацювання створюють передумови для самовираження дітей через творчу діяльність у зв'язку із прочитаним.</p> <p>У 4 класі, як і в попередніх, рекомендуються з цією метою: словесне малювання та ілюстрування прочитаного, творчий переказ, читання за ролями, інсценізація, доповнення віршованих і прозових творів, зміни текстів; складання за допомогою вчителя казок, небилиць, творів-мініатюр, віршів, лічилок, загадок тощо.</p> <p>В організації цієї діяльності використовується комплексний вплив різних видів мистецтв: художнє слово, живопис, музика</p>	<p>Учень (учениця): уміє самостійно та за допомогою вчителя виконувати творчі види завдань до прочитаного (доповнення, певні зміни тексту); знає і вміє користуватися прийомами складання казок, загадок, лічилок; бере участь в інсценізації прочитаних творів</p>

Пояснювальна записка

Курс математики — важлива складова навчання і виховання молодших школярів, основоположна частина математичної освіти. Цей курс у системі неперервної освіти ґрунтується на відповідному змісті Базового компонента дошкільної освіти.

Навчання математики в початковій школі виконує низку значущих для загального розвитку особистості учня завдань, серед яких: формування здатності логічно міркувати, уміння виділяти властивості предметів і явищ навколишнього світу; виховання зосередженості, наполегливості, працьовитості, самостійності та ін.; розвиток інтелекту, пам'яті, мовлення, уяви.

Програма з математики для 1–4-х класів спрямована на реалізацію мети та завдань освітньої галузі, визначених у Державному стандарті початкової загальної освіти.

Навчання математики забезпечує формування у молодших школярів ключових компетентностей, з-поміж яких основною є «уміння вчитися». У результаті засвоєння змісту математики учні зможуть:

- сприймати та визначати мету навчальної діяльності;
- зосереджуватися на предметі діяльності;
- організовувати свою діяльність для досягнення суб'єктно чи суспільно значущого результату;
- відбирати й застосовувати потрібні знання і способи діяльності для розв'язування навчальної задачі;
- використовувати здобутий досвід в конкретній навчальній або життєвій ситуації;
- висловлювати ціннісні ставлення щодо результату й процесу власної діяльності;
- усвідомлювати, аналізувати, оцінювати, коригувати результати своєї діяльності.

Основним завданням навчання математики є опанування учнями предметних математичних компетенцій — обчислювальних, інформаційно-графічних, логічних, геометричних, алгебраїчних. Предметні компетенції є структурними елементами змісту математичної освіти. Їх базис становлять знання, уміння, навички, способи діяльності, яких набувають учні в процесі навчання. Результатом засвоєння предметних компетенцій є математична компетентність учнів. У контексті початкового навчання предметна математична компетентність розглядається як здатність учня актуалізувати, інтегрувати й застосовувати в конкретній життєвій або навчальній проблемній ситуації набуті знання, уміння, навички, способи діяльності.

Предметна математична компетентність учнів виявляється у таких ознаках:

- цілісне сприйняття світу, розуміння ролі математики у пізнанні дійсності;
- розпізнавання проблем, які розв'язуються із застосуванням математичних методів;
- здатність розв'язувати сюжетні задачі, логічно міркувати, виконувати дії за алгоритмом, обґрунтовувати свої дії;

— уміння користуватися математичною термінологією, знаковою і графічною інформацією;

— уміння орієнтуватися на площині та у просторі;

— здатність застосовувати обчислювальні навички й досвід вимірювання величин у практичних ситуаціях.

Важливу роль у формуванні компетентності учня відіграє набуття ним досвіду задоволення пізнавальних інтересів, проявів емоційно-ціннісних ставлень, творчої активності, спілкування, соціальних орієнтацій.

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти курс математики будується за такими змістовими лініями: числа, дії з числами; величини; математичні вирази, рівності, нерівності; сюжетні задачі; просторові відношення, геометричні фігури; робота з даними.

Основу змісту початкового курсу становить арифметика цілих невід’ємних чисел і вимірювання величин. На пропедевтичному рівні подаються елементи алгебри та геометрії.

Програма побудована концентрично. Зміст розділів у кожному класі розширюється і доповнюється. Таким чином забезпечується поступове розширення й ускладнення навчального матеріалу, його актуалізація, повторення, закріплення. Це сприяє формуванню знань, умінь, навичок і способів діяльності на вищому рівні узагальнення. У зв’язку з цим розділи починаються з узагальнення й систематизації навчального матеріалу, який вивчався у попередньому класі (на попередньому ступені освіти), з подальшим його розвитком.

Характеристика змісту навчання

Формування початкових математичних знань і способів діяльності, їх практичне застосування ґрунтується на засвоєних учнями у передшкільний період математичних уявлень, які на елементарному рівні відображають ознаки, властивості та відношення предметів навколишнього світу. Результатом опанування дошкільником цих уявлень є вміння визначати ознаки та властивості предметів за формою, розміром, кольором, матеріалом, призначенням тощо; порівнювати предмети за однією або кількома ознаками; здійснювати серіацію предметів; орієнтуватися у просторі та визначати розташування предметів у ньому; встановлювати найпростіші причиново-наслідкові та просторово-часові зв’язки; лічити предмети; вживати у мовленні логічні сполучники та розуміти їх значення; робити елементарні умовиводи; висловлювати прості оцінювальні судження. Ці вміння служать основою для сприймання, розуміння та засвоєння математики учнями в початковій ланці освіти.

Найважливішим завданням навчання математики в початковій школі є формування в учнів усвідомлених і міцних обчислювальних навичок — основи обчислювальної компетентності. Змістова лінія «**Числа. Дії з числами**» є наскрізною для всього курсу.

Уявлення про натуральне число формується на основі оперування сукупностями предметів, у тому числі геометричних фігур. Навчання математики можна розпочинати з ознайомлення учнів із геометричними фігурами — точкою, прямою, променем, відрізком, ламаною, багатокутником. Учні виділяють ознаки та властивості геометричних фігур, лічать їх. Лічба розглядається як встановлення відповідності елементів заданої множини натуральному числу.

У першому класі учні вивчають нумерацію чисел першого десятка, числа і цифри для їх запису, опановують дії додавання і віднімання. Далі —

нумерацію у межах 20 та 100; формують поняття розряду, принцип позиційного запису числа, вивчають випадки додавання й віднімання двоцифрових чисел, які ґрунтуються на нумерації; з метою ознайомлення — випадки додавання і віднімання у межах 100 без переходу через розряд. Таблиці додавання і віднімання у межах 10 учні засвоюють на рівні навички. Зважаючи на пізнавальні потреби учнів, їхню готовність до опанування принципово нової дії, з метою пропедевтики можна подати шляхом використання наочного матеріалу додавання і віднімання чисел у межах 20 з переходом через десяток.

У другому класі учні вивчають таблиці додавання і віднімання у межах 20 з переходом через розряд, а на їх основі — додавання і віднімання двоцифрових чисел у межах 100; опановують дії множення і ділення, ознайомлюються з табличним множенням, вивчають таблицю множення до 5 і відповідні їм випадки ділення. Таблиці додавання і віднімання у межах 20 з переходом через розряд учні засвоюють на рівні навички; таблиці множення і ділення до 5 — на рівні застосування в обчисленнях.

Вивчення арифметичних дій у першому і другому класах базується на розкритті їх змісту, взаємозв'язків між діями додавання і віднімання, множення і ділення, залежностей між компонентами й результатами дій. Зміст кожної арифметичної дії розкривають у процесі виконання практичних дій на сукупностях предметів.

У третьому класі учні вивчають нумерацію чисел у межах 1000, закріплюють поняття розряду як основи нумерації чисел; опановують прийоми письмового додавання і віднімання; вивчають таблицю множення 6–9, ознайомлюються з прийомами позатабличного множення і ділення, ділення з остачею. Володіння табличними та позатабличними випадками множення і ділення учні засвоюють на рівні навички.

У четвертому класі учні вивчають нумерацію чисел у межах мільйона, засвоюють поняття класу та розрядів, що входять до складу перших двох класів, узагальнюють позиційний принцип запису чисел; засвоюють алгоритми письмового додавання і віднімання, множення і ділення багатоцифрових чисел.

У межах цієї змістової лінії на практичній основі в учнів формують поняття дробу: у 3-му класі — ознайомлюють із частинами (дробами з чисельником 1), у 4-му — з дробами, їх утворенням і порівнянням.

Поняття числа безпосередньо пов'язане з вимірюванням величин. Завданням змістової лінії «**Величини**» є ознайомлення учнів із основними величинами та їх вимірюванням. Ця змістова лінія є пропедевтичною основою для побудови моделей навколишнього світу, важливою ланкою, що пов'язує математику з іншими науками. Вивчення довжини, маси, місткості, часу, вартості, площі та способів вимірювання цих величин перебуває у тісному зв'язку з формуванням поняття числа, вивченням арифметичних дій та геометричних об'єктів. Одиниці вимірювання величин вводять поступово по концентрах — десяток, сотня, тисяча, мільйон.

Важливо формувати в учнів уміння використовувати різні одиниці вимірювання величин у процесі розв'язування практично зорієнтованих задач. Поняття величини є одним із головних у контексті формування в учнів цілісної картини світу, практичного застосування досвіду навчальної математичної діяльності в життєвих ситуаціях.

Одночасно з вивченням арифметичного матеріалу вводять елементи алгебри, подані змістовою лінією «**Математичні вирази. Рівності. Нерівності**». На конкретних прикладах розкривають поняття про вирази — числові та зі

змінною; рівності — числові, рівняння, формули; нерівності — числові та зі змінною. Одним із питань алгебраїчної пропедевтики в початковій школі є формування уявлення про залежність результату арифметичної дії від зміни одного з її компонентів. Робота із цим змістом є підготовкою до засвоєння функціональної залежності на наступному ступені математичної освіти.

Вивчення елементів геометрії передбачено змістовою лінією **«Просторові відношення. Геометричні фігури»**. Головне завдання полягає у розвитку в учнів просторових уявлень, уміння спостерігати, порівнювати, узагальнювати й абстрагувати; формуванні у школярів практичних умінь будувати, креслити, моделювати й конструювати геометричні фігури від руки та за допомогою простих креслярських інструментів. У початковому курсі математики в учнів формують уявлення та поняття про геометричні фігури на площині, їх істотні ознаки і властивості; вчать розпізнавати геометричні фігури у просторі та їх елементи, співставляти образи геометричних фігур з навколишніми предметами. Навчальна діяльність, пов'язана із вимірюванням і обчисленням геометричних величин, дозволяє проілюструвати просторові та кількісні характеристики реальних об'єктів, організувати продуктивну діяльність молодших школярів.

Одним із завдань навчання математики є формування в учнів здатності розпізнавати практичні проблеми, які можна розв'язати із застосуванням математичних методів. У зв'язку з цим особливо значуща роль відведена змістовій лінії **«Сюжетні задачі»**.

Сюжетні задачі виступають важливим засобом ілюстрації і конкретизації навчального матеріалу; розвитку пізнавальних процесів, оволодіння прийомami розумової діяльності; виховання вольових якостей, естетичних почуттів; розвитку вміння будувати судження, робити висновки; формування в учнів мотивації їхньої навчальної діяльності, інтересу та здатності до цієї діяльності. Сюжетні задачі, особливо практично зорієнтовані, забезпечують зв'язок математики із реальним життям дитини, виявлення учнем своєї компетентності. Уміння розв'язувати задачі є показником навченості й наукованості, здатності до самостійної навчальної діяльності.

Метою цієї змістової лінії є формування в учнів загального уміння працювати із задачею, умінь розв'язувати задачі певних типів.

У 1-му і 2-му класах формують поняття про задачу (просту або складену), її структурні елементи, сутність процесу розв'язування. Основним завданням є набуття учнями загального уміння розв'язувати сюжетні задачі. Починаючи з 3-го класу розглядаються типові задачі; головним завданням виступає формування в учнів уміння розв'язувати задачі певних типів. У 3-му і 4-му класах вдосконалюють загальне уміння розв'язувати задачі.

З огляду на методичну доцільність, задачі на знаходження суми трьох доданків розглядаються у межах підрозділу «Прості задачі». Запис їх розв'язання виразом є простішим для учнів, ніж розв'язання двома діями. Крім цього, такі задачі в подальшому широко застосовуються для підготовки учнів до роботи із задачами на розкриття суті множення.

Сюжетні задачі подають з поступовим підвищенням складності. Основою для навчання розв'язування сюжетних математичних задач є ознайомлення з трійками взаємопов'язаних величин, які знаходяться у пропорційній залежності, взаємозв'язку між однойменними величинами, характером зміни однієї величини залежно від зміни іншої при сталій третій. Розглядають також задачі з буквеними даними та геометричним змістом.

Уявлення про процес розв'язування задачі формується як перехід від текстової моделі (текст задачі) до схематичної (короткий запис, схематичний рисунок), а далі — до математичної (вираз, рівняння). Процес розв'язування задачі передбачає аналіз її умови, подання результатів цього аналізу у вигляді допоміжної моделі — короткого запису (схематично, таблицею, кресленням), схематичного рисунка тощо; пошук шляхів і складання плану розв'язування задачі, створення математичної моделі задачі. Під час розв'язування простих задач акцент ставиться на обґрунтуванні вибору арифметичної дії, необхідної для відповіді на запитання задачі; під час розв'язування складених — на аналітичних або синтетичних міркуваннях щодо пошуку плану розв'язування.

При роботі над задачею бажаною є перевірка правильності її розв'язку. Така перевірка може бути прямою (встановлення відповідності між числами, отриманими в результаті розв'язування, і даними в умові задачі, попередній прикидці майбутнього результату) і непрямою (складання і розв'язування оберненої задачі або розв'язування задачі іншим способом).

Для розв'язування сюжетних задач переважно обирається арифметичний спосіб; алгебраїчний вводиться лише з метою ознайомлення. Розв'язування задачі арифметичним способом записують діями з поясненням до кожної із них або за допомогою виразу. Цим забезпечується єдність виконання розумових дій аналізу і синтезу.

У початковому курсі математики в учнів формують простіші вміння працювати з інформацією — змістова лінія «**Робота з даними**». Основне завдання цієї змістової лінії — ознайомити молодших школярів на практичному рівні зі способами подання інформації; вчити читати й розуміти, знаходити, аналізувати, порівнювати інформацію, подану в різний спосіб, використовувати дані для розв'язування практично зорієнтованих задач.

Навчальний матеріал цієї змістової лінії дозволяє формувати в молодших школярів первинні уявлення про деякі способи обробки даних спостережень за навколишнім світом. Матеріал поданий наскрізно у вигляді основних понять і фактів, які формуються шляхом розгляду конкретних ситуацій і використання міжпредметної змістової інформації; способів добору, упорядкування, інтерпретації даних; моделювання описаних ситуацій у формі таблиць, схем, діаграм.

Зокрема, у змістовій лінії «**Числа. Дії з числами**» використовується числовий промінь для ілюстрації початкового відрізка натурального ряду, схематичної інтерпретації арифметичних дій, відношення різницевого і кратного порівняння, таблиці складу чисел, таблиці розрядів і класів тощо. У змістовій лінії «**Величини**» для унаочнення порівняння результатів вимірювання величин використовують лінійні або стовпчасті діаграми, формують первинні уявлення про добір і накопичення даних, занесення до таблиці; зчитування інформації, заданої за допомогою лінійних і стовпчастих діаграм, таблиць, графів. Опрацювання змістової лінії «**Сюжетні задачі**» передбачає подання аналізу тексту задачі у вигляді схеми, рисунка, таблиці, ілюстрування шляхів її розв'язання за допомогою граф-схеми («дерева міркувань»).

Процес вивчення кожного розділу й теми супроводжується засвоєнням учнями відповідної математичної символіки й термінології, передбачає розвиток математичного мовлення учнів.

У програмі конкретизовано зміст навчального матеріалу для кожного класу і подано відповідні вимоги до навчальних досягнень учнів. **Послідов-**

ність розділів курсу і кількість годин для їх вивчення не вказується. Це дозволяє авторам створювати варіативні підручники, а вчителям — складати календарно-тематичний план відповідно до навчально-методичного комплекту, за яким навчаються учні, і з огляду на конкретну навчальну ситуацію у класі та педагогічну доцільність.

Визначений у програмі обсяг навчального матеріалу є необхідним і достатнім для формування в учнів предметної математичної і ключових компетентностей, а також готовності до вивчення математики на наступному ступені освіти. Водночас передбачено диференціацію змісту навчання: до програми кожного класу подано орієнтовний перелік додаткових тем для розширеного вивчення курсу. Учитель обирає теми самостійно з огляду на індивідуальні можливості й потреби учнів.

4 клас

140 год (4 години на тиждень)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учня
Числа. Дії з числами	
<p>Узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 3-й клас Нумерація трицифрових чисел.</p> <p>Прийоми усного додавання і віднімання, множення і ділення в межах 1000. Залежність результатів арифметичних дій від зміни одного з компонентів. Письмове додавання і віднімання у межах 1000. Ділення з остачею</p>	<p>Учень (учениця): знає назви чисел в межах 1000, місце числа в натуральному ряді; визначає розрядний склад числа; замінює число сумою розрядних доданків; порівнює числа в межах 1000; виконує дії додавання і віднімання трицифрових чисел на основі нумерації; встановлює залежність результатів арифметичних дій від зміни одного з компонентів; застосовує алгоритм письмового додавання і віднімання; застосовує алгоритм ділення з остачею; перевіряє правильність виконання ділення з остачею; володіє навичками усного додавання й віднімання, множення й ділення в межах 1000</p>
<p>Письмові прийоми множення та ділення Письмове множення і ділення двоцифрових та трицифрових чисел на одноцифрове Алгоритм письмового множення. Алгоритм письмового ділення.</p>	<p>Учень (учениця): застосовує алгоритм письмового множення двоцифрового та трицифрового</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учня
<p>Визначення кількості цифр у добутку, частці до знаходження результату.</p> <p>Письмове ділення у випадку, коли частка містить нуль в середині запису.</p> <p>Перевірка письмового множення й ділення</p>	<p>числа на одноцифрове з розгорнутим поясненням;</p> <p><i>застосовує</i> алгоритм письмового ділення на одноцифрове число з розгорнутим поясненням;</p> <p><i>прогнозує</i> кількість цифр у добутку, частці до знаходження результату;</p> <p><i>перевіряє</i> правильність виконання множення і ділення</p>
<p>Письмове множення і ділення двоцифрових та трицифрових чисел на двоцифрові числа</p> <p>Множення й ділення на розрядні одиниці 1, 10, 100.</p> <p>Письмові прийоми множення і ділення на кругле число.</p> <p>Алгоритм письмового множення на двоцифрове число.</p> <p>Алгоритм письмового ділення трицифрового числа на двоцифрове число.</p> <p>Письмове ділення з остачею</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>застосовує</i> правила множення і ділення чисел на розрядні одиниці;</p> <p><i>застосовує</i> письмові прийоми множення і ділення на кругле число;</p> <p><i>застосовує</i> алгоритм письмового множення на двоцифрове число;</p> <p><i>застосовує</i> алгоритм письмового ділення трицифрового числа на двоцифрове;</p> <p><i>прогнозує</i> кількість цифр у добутку, частці;</p> <p><i>перевіряє</i> правильність виконання письмового множення і ділення</p>
<p>Нумерація багатоцифрових чисел Тисяча</p> <p>Лічильна одиниця — тисяча.</p> <p>Лічба тисячами.</p> <p>Розряди — одиниці тисяч, десятки тисяч, сотні тисяч.</p> <p>Клас одиниць, клас тисяч.</p> <p>Лічба розрядними одиницями в межах тисячі, мільйона</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>знає</i> назви перших двох класів та розрядів, які входять до них;</p> <p><i>розуміє</i> тисячу як одиницю лічби;</p> <p><i>лічить</i> тисячами;</p> <p><i>визначає</i> розрядний і класовий склад чисел</p>
<p>Усна та письмова нумерація багатоцифрових чисел</p> <p>Лічба в межах мільйона.</p> <p>Читання та запис багатоцифрових чисел.</p> <p>Утворення багатоцифрових чисел.</p> <p>Порівняння багатоцифрових чисел.</p> <p>Заміна багатоцифрового числа сумою розрядних доданків.</p> <p>Визначення загальної кількості одиниць певного розряду в числі</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>читає і записує</i> багатоцифрові числа цифрами;</p> <p><i>встановлює</i> послідовність чисел в межах мільйона;</p> <p><i>встановлює</i> позиційне значення цифри в записі багатоцифрового числа;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учня
<p>Усні обчислення на основі нумерації багатоцифрових чисел Додавання і віднімання на основі нумерації багатоцифрових чисел: $56\,789 + 1$, $56\,789 - 1$, $50\,000 + 400 + 50 + 9$, $6\,789 - 6\,000$, $6\,789 - 700$, $6\,789 - 80$, $6\,789 - 9$, $6\,789 - 789$ Усне додавання і віднімання круглих чисел. Множення і ділення круглих чисел на одноцифрове число: $50\,000 \cdot 5$, $8\,000 : 4$, $3\,600 \cdot 3$, $64\,000 : 4$. Ділення на двоцифрове число: $6\,400 : 16$. Ділення круглого числа на кругле: $8\,000 : 400$, $8\,400 : 400$</p>	<p>Учень (учениця): <i>застосовує</i> знання нумерації багатоцифрових чисел для виконання арифметичних дій; <i>виконує</i> усне додавання й віднімання круглих чисел; <i>виконує</i> множення круглих (розрядних) чисел на одноцифрове число; <i>виконує</i> ділення круглих чисел на одноцифрове число; <i>виконує</i> ділення круглих чисел на круглі</p>
<p>Арифметичні дії з багатоцифровими числами. Письмове додавання і віднімання багатоцифрових чисел Письмове додавання і віднімання багатоцифрових чисел. Письмове додавання у випадку трьох доданків. Перевірка правильності виконання дій додавання і віднімання</p>	<p>Учень (учениця): <i>володіє</i> навичками письмового додавання й віднімання багатоцифрових чисел; <i>перевіряє</i> правильність виконання арифметичних дій</p>
<p>Письмове множення і ділення багатоцифрового числа на одноцифрове. Письмове множення багатоцифрового числа на одноцифрове. Письмове ділення багатоцифрового числа на одноцифрове. Множення чисел, які містять нуль в середині запису (5608×4, $56\,008 \times 4$). Множення круглих чисел на одноцифрове ($67\,000 \times 7$). Ділення на одноцифрове число, коли в записі частки є нулі ($3330 : 9$, $5648 : 8$). Ділення з остачею</p>	<p>Учень (учениця): <i>застосовує</i> алгоритми письмового множення багатоцифрового числа на одноцифрове; <i>виконує</i> і <i>пояснює</i> письмове множення у випадках, коли один множник містить у середині запису нуль (нулі); <i>виконує</i> і <i>пояснює</i> письмове множення у випадку, коли один множник закінчується нулем (нулями); <i>застосовує</i> алгоритми письмового ділення багатоцифрового числа на одноцифрове; <i>виконує</i> і <i>пояснює</i> письмове ділення багатоцифрових чисел, коли в записі частки є нулі;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учня
	<p><i>виконує</i> письмове ділення з остачею на одноцифрове число, <i>перевіряє</i> правильність його виконання; <i>планує</i> послідовність виконання дій у письмових обчисленнях; <i>прогнозує</i> кількість цифр у добутку, частці до знаходження результату; <i>володіє</i> навичками письмового множення і ділення на одноцифрове число</p>
<p>Письмове множення і ділення на двоцифрові та трицифрові числа Множення і ділення на круглі числа: 1290×700, $14560 : 70$. Письмове множення на двоцифрове число. Письмове ділення на двоцифрове число. Випадки ділення, коли в записі частки є нулі ($30450 : 75$, $45066 : 74$). Письмове множення на трицифрове число. Письмове множення на трицифрове число у випадку, коли другий множник містить нуль в середині запису ($483 \cdot 306$). Ознайомлення з письмовим діленням на трицифрове число</p>	<p>Учень (учениця): <i>планує</i> послідовність виконання дій під час письмового множення і ділення; <i>прогнозує</i> кількість цифр у добутку, частці; <i>володіє</i> обчислювальними навичками письмового множення на двоцифрове число; <i>розуміє</i> спосіб множення на трицифрове число; <i>володіє</i> обчислювальними навичками письмового ділення на двоцифрове число</p>
<p>Дробі Поняття «дріб». Читання та запис дробів. Чисельник і знаменник дробу. Дробі, які дорівнюють одиниці. Порівняння дробів. Знаходження дробу від числа. Знаходження числа за значенням його дробу</p>	<p>Учень (учениця): <i>розуміє</i> спосіб одержання дробу; <i>розуміє</i> значення чисельника і знаменника дробу; <i>читає і записує</i> дробі; <i>розрізняє</i> дробі, які дорівнюють 1; <i>порівнює</i> дробі з однаковими знаменниками; <i>застосовує</i> правила знаходження дробу від числа та числа за значенням його дробу під час розв'язування практично зорієнтованих завдань</p>
Просторові відношення. Геометричні фігури (протягом року)	
<p>Геометричні фігури на площині Кут Види кутів: прями, гострі, тупі</p>	<p>Учень (учениця): <i>розрізняє</i> геометричні фігури на площині за їх ознаками; <i>розрізняє</i> прями й непрямі кути, <i>класифікує</i> кути на прями й непрямі (гострі, тупі); <i>креслить</i> прями кути за допомогою косинця</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учня
<p>Многокутники Прямокутник. Квадрат. Трикутники.</p>	<p>Учень (учениця): знає означення прямокутника, квадрата; знає істотні ознаки прямокутника (квадрата); використовує властивість протилежних сторін прямокутника під час розв'язування практичних задач; зображує геометричні фігури на аркуші в клітинку, позначає їх буквами латинського алфавіту; будує прямокутник</p>
<p>Геометричні фігури у просторі. Геометричні тіла: конус, циліндр, піраміда, куля, прямокутний паралелепіпед (куб).</p>	<p>Учень (учениця): розпізнає геометричні фігури у просторі; співвідносить образ геометричної фігури з об'єктами навколишнього світу</p>
Математичні вирази. Рівності. Нерівності (протягом року)	
<p>Числові вирази Числові вирази, які містять кілька арифметичних дій різних ступенів без дужок і з дужками</p>	<p>Учень (учениця): обчислює значення числових виразів на основі правила порядку виконання дій</p>
<p>Вирази зі змінною Вирази зі змінною (змінними)</p>	<p>Учень (учениця): обчислює числові значення виразів зі змінною (змінними) при заданому її (їх) числовому значенні</p>
<p>Рівняння Рівняння з однією змінною, у яких один компонент є числовим виразом.</p>	<p>Учень (учениця): розв'язує рівняння з однією змінною, у яких один компонент є числовим виразом; перевіряє корінь рівняння</p>
<p>Нерівність Нерівності з однією змінною.</p>	<p>Учень (учениця): розуміє, що нерівність зі змінною може не мати розв'язків, мати один розв'язок, кілька або безліч розв'язків; знаходить деякі розв'язки нерівності способом добору</p>
Величини (протягом року)	
<p>Довжина Одиниці вимірювання довжини: міліметр, сантиметр, дециметр, метр, кілометр. Співвідношення між одиницями вимірювання довжини.</p>	<p>Учень (учениця): знає назви і позначення одиниць величин — довжини (мм, см, дм, м, км), маси (г, кг, ц, т), часу (с, хв, год), вартості (к, грн), співвідношення між одиницями довжини, маси,</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учня
<p>Маса Одиниці вимірювання маси: грам, кілограм, центнер, тонна. Співвідношення між одиницями вимірювання маси.</p> <p>Час Одиниці вимірювання часу: секунда, хвилина, година, доба; проміжки часу: місяць, рік, століття. Співвідношення між одиницями вимірювання часу.</p> <p>Вартість Одиниці вартості: гривня, копійка. Співвідношення між одиницями вартості</p>	<p>часу, грошовими одиницями; <i>застосовує</i> співвідношення між одиницями вимірювання величин під час розв'язування пізнавальних і практично зорієнтованих задач <i>перетворює</i> більші одиниці вимірювання величини на менші і навпаки; <i>порівнює</i> іменовані числа (величини); <i>виконує</i> додавання і віднімання іменованих чисел, множення і ділення іменованих чисел, поданих у одиницях вимірювання довжини й маси, на одноцифрове число</p>
<p>Швидкість Швидкість об'єктів у прямолінійному рівномірному русі. Одиниці швидкості.</p> <p>Залежність між швидкістю об'єкта, часом і пройденим шляхом при рівномірному прямолінійному русі та формули для їх обчислення</p>	<p>Учень (учениця): <i>знає</i> назви і позначення одиниць швидкості $\left(\frac{\text{км}}{\text{год}}; \frac{\text{км}}{\text{хв}}; \frac{\text{км}}{\text{с}}; \frac{\text{м}}{\text{год}}; \frac{\text{м}}{\text{хв}}; \frac{\text{м}}{\text{с}}\right)$;</p> <p><i>знає</i> формули для знаходження швидкості, відстані та часу; <i>розуміє</i> швидкість рухомого тіла як шлях, пройдений ним за одиницю часу; <i>розуміє</i>, що рух тіл описується за допомогою трійки взаємопов'язаних величин: шлях, швидкість і час; <i>застосовує</i> формули знаходження швидкості, часу, шляху під час розв'язування практично зорієнтованих задач</p>
<p>Площа Площа. Порівняння об'єктів за площею. Одиниці площі — квадратний міліметр, квадратний сантиметр, квадратний дециметр, квадратний метр, квадратний кілометр, ар (сотка), гектар. Вимірювання площі палеткою. Формула площі прямокутника. Задачі на знаходження площі прямокутника та обернені до них</p>	<p>Учень (учениця): <i>знає</i> одиниці площі (мм², см², дм², м², км, а, га); <i>розуміє</i> площу як властивість плоских фігур; <i>порівнює</i> предмети за площею способом накладання, «на око», вимірюванням; <i>визначає</i> площу плоскої фігури за допомогою палетки; <i>застосовує</i> формулу для знаходження площі прямокутника; <i>знаходить</i> довжину однієї сторони прямокутника за відомими площею та іншою стороною;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учня
	<i>розв'язує</i> практично зорієнтовані задачі на знаходження площі об'єкта прямокутної форми
Сюжетні задачі (протягом року)	
<p>Прості й складені задачі Складені задачі, які є комбінаціями вивчених видів простих задач на дії різних ступенів. Задачі, що містять знаходження дробу від числа, числа за значенням його дробу. Прості та складені задачі на встановлення залежності між швидкістю, часом і шляхом при рівномірному прямолінійному русі. Прості задачі на обчислення тривалості події, дати її початку, дати закінчення події</p>	<p>Учень (учениця): <i>розв'язує</i> прості задачі вивчених видів; <i>розв'язує</i> складені задачі на 2–4 дії (на знаходження суми, різниці та кратно порівняння двох добуток або часток та обернені до них); <i>розв'язує</i> сюжетні задачі на знаходження дробу від числа та числа за значенням його дробу; <i>розв'язує</i> задачі на прямолінійний рівномірний рух; <i>розв'язує</i> прості задачі на обчислення тривалості події, дати початку події, дати закінчення події</p>
<p>Задачі на знаходження четвертого пропорційного. Задачі на подвійне зведення до одиниці. Задачі на пропорційне ділення. Задачі на знаходження невідомих за двома різницями. Задачі на спільну роботу.</p>	<p>Учень (учениця): <i>розпізнає</i> задачу за її істотними ознаками (без уживання назви типу задачі), <i>застосовує</i> відповідний спосіб її розв'язування; <i>розв'язує</i> задачі різними способами: знаходженням однакової величини; способом відношень;</p>
<p>Задачі, на рівномірний прямолінійний рух двох тіл в різних напрямках.</p>	<p>Учень (учениця): <i>розуміє</i> особливості прямолінійного руху двох тіл назустріч та у протилежних напрямках; <i>моделює</i> прямолінійний рух двох тіл; <i>прогнозує</i> результати зміни відстані між тілами за одиницю часу; <i>розуміє</i> сутність способів розв'язування задач на знаходження відстані, швидкості та часу при русі двох тіл в різних напрямках; <i>розв'язує</i> задачі, в яких описуються процеси спільної праці, одночасного руху в різних напрямках</p>
<p>Задачі з буквеними даними</p>	<p>Учень (учениця): <i>розв'язує</i> задачі з буквеними даними способом складання виразу</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учня
<p>Задачі міжпредметного змісту на роботу з даними</p>	<p><i>розуміє і використовує</i> у навчальних і життєвих ситуаціях інформацію з таблиць та лінійних діаграм; <i>упорядковує</i> дані описаних подій</p>
<p>Загальні прийоми розв'язування задач Аналіз змісту задачі. Складання допоміжної моделі задачі: короткого запису (схема, таблиця, креслення), схематичного рисунка. План розв'язування задачі. Різні форми запису розв'язання задачі. Відповідь на запитання задачі. Перевірка правильності розв'язання задачі. Творча робота над задачею</p>	<p>Учень (учениця): <i>здійснює</i> аналіз змісту задачі; <i>використовує</i> схематичні рисунки, різні варіанти короткого запису задач (схеми, таблиці, креслення); <i>моделює</i> описану в задачі ситуацію для спрощення пошуку розв'язку задачі; <i>складає</i> план розв'язування задачі; <i>пояснює</i> вибір дій; <i>використовує</i> різні форми запису розв'язання задачі (по діях з поясненням, або виразом); <i>розв'язує</i> задачі різними способами; <i>перевіряє</i> правильність розв'язку задачі способом складання і розв'язування обернених задач, іншим способом розв'язування задачі; <i>складає</i> задачі за виразом, рисунком, схемою, аналогічні та обернені до розв'язаної</p>

ПРИРОДОЗНАВСТВО

4 клас

68 годин (2 години на тиждень)

У 4 класі завершується вивчення початкового курсу природознавства. Учні мають не тільки здобути нові знання, уміння й навички з природознавства, а й систематизувати відомості з різних розділів і закріпити опрацьоване в 1–3 класах. Адже знання про об'єкти неживої і живої природи, набуті молодшими школярами в початкових класах, стануть основою для подальшого вивчення природничого циклу дисциплін в основній і старшій структурних ланках загальноосвітньої школи.

Структурування курсу здійснено за принципом змістового узагальнення.

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ВСТУП (1 година)	
Взаємозв'язки у природі	Учень (учениця): <i>пояснює цінність природи для життя людини; має уявлення про взаємовплив навколишнього середовища і життєдіяльності людини</i>
РОЗДІЛ I. Всесвіт і Сонячна система (10 годин)	
<p>Уявлення давніх людей про Землю й Всесвіт.</p> <p>Сонячна система, її склад. Сонце — зоря, центральне тіло Сонячної системи. Планети та інші космічні тіла. Земля — планета Сонячної системи. Теплові пояси Землі та їх вплив на природу. Добовий і річний рух Землі. Місяць — природний супутник Землі. Сузір'я. Великий та Малий Віз, Полярна зоря. Чумацький Шлях — наша Галактика. Сучасні уявлення про Всесвіт.</p> <p>Навчальний проект.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Мандрівка просторами Всесвіту, про яку ти мрієш 	Учень (учениця): <i>має уявлення про Всесвіт; Сонце — зорю; Землю — планету; склад Сонячної системи; знає про добове обертання та річний рух Землі, Місяць, нашу Галактику, сузір'я Великий та Малий Віз; розуміє причини нерівномірного освітлення і нагрівання земної поверхні сонячними променями, причини зміни дня і ночі; пір року; нероздільну єдність людини та Всесвіту; застосовує знання про рух небесних тіл для розв'язання навчальних і життєвих ситуацій</i>
РОЗДІЛ II. План і карта (7 годин)	
<p>Горизонт, сторони горизонту. Орієнтування на місцевості за допомогою Сонця, компасу та місцевих ознак.</p> <p>Зображення місцевості на плані, умовні знаки. Масштаб. Географічна карта, умовні знаки на карті. Робота з планом і картою.</p> <p>Практична робота.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Читання плану і карти з використанням умовних знаків і масштабу. <p>Екскурсія.</p> <p>Визначення сторін горизонту за допомогою Сонця, компасу та місцевих ознак</p>	Учень (учениця): <i>має уявлення про план місцевості, масштаб, розрізняє план і карту. знає способи орієнтування на місцевості, сторони горизонту, умовні знаки на плані і карті; розуміє принцип роботи компасу, способи знаходження сторін горизонту за допомогою компасу, Сонця і місцевих ознак; визначає сторони горизонту за допомогою компасу, читає умовні знаки на плані і карті; застосовує знання про план місцевості та карту для розв'язання навчальних і життєвих ситуацій</i>
РОЗДІЛ III. Природа материків і океанів (23 години)	
Розселення людей на Землі. Чисельність населення Землі, її зміна.	Учень (учениця): <i>має уявлення про чисельність населення Землі, найбільші країни світу та їх столиці;</i>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Океани, материки (континенти) і частини світу на географічних картах. Особливості природи Тихого, Атлантичного, Індійського й Північного Льодовитого океанів.</p> <p>Особливості природи материків Землі. Євразія, Африка, Північна Америка, Південна Америка, Австралія, Антарктида.</p> <p>(Вивчення материків відбувається за таким планом: розташування, особливості погоди, форми земної поверхні, водойми, корисні копалини, ґрунти, рослинний і тваринний світ, залежність діяльності людини від природних умов, найбільші країни, їх столиці, охорона природи.)</p> <p>Практичні роботи.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Робота з географічною картою півкуль та світу. • Нанесення на контурну карту назв материків і океанів. <p>Навчальний проект.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Цікавий світ материка, на який я хочу потрапити 	<p><i>знає</i> назви океанів і материків, найхарактерніші особливості їх природи;</p> <p><i>розуміє</i> причини різноманітності природи материків та океанів внаслідок нерівномірного нагрівання кулястої поверхні Землі сонячними променями;</p> <p><i>пояснює</i> наслідки діяльності людей та екологічний стан навколишнього середовища;</p> <p><i>встановлює</i> взаємозв'язки між географічним розташуванням океанів та материків та їх природними умовами;</p> <p><i>характеризує</i> основні шляхи збереження й охорони природи на планеті; <i>показує</i> на фізичній карті світу океани та материки;</p> <p><i>застосовує</i> географічні карти світу, півкуль і материків для розв'язання навчальних і життєвих ситуацій</p>
РОЗДІЛ IV. Природа України (22 години)	
<p>Україна на карті світу. Карта України.</p> <p>Форми земної поверхні. Рівнини і гори в Україні та в своєму краї. Корисні копалини України.</p> <p>Водойми України та їх використання і значення. Природні та штучні водойми: річки, озера, ставки, водосховища, болота, моря, джерела.</p> <p>Будова річки. Рівнинні й гірські річки. Чорне й Азовське моря. Використання та охорона природних багатств водойм.</p> <p>Ґрунти України. Охорона ґрунтів.</p> <p>Розташування природних зон в Україні. Карта природних зон України.</p> <p>Мішані ліси (Полісся). Лісостеп. Степ. Гори. Карпатські та Кримські гори.</p> <p>(Вивчення природних зон відбувається в такій послідовності:</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>має уявлення</i> про різноманітність природи України, будову річки; <i>знає</i> розташування України, назви водойм, ґрунтів і природних зон, правила збереження й захисту природи в рідному краї;</p> <p><i>розуміє</i> закономірне розташування ґрунтів, рослинного й тваринного світу в кожній природній зоні України; значення корисних копалин, водойм, ґрунтів і лісів для природи і господарської діяльності людини; причини виникнення теплових поясів і природних зон на Землі внаслідок нерівномірного нагрівання Землі сонячними променями;</p> <p><i>показує</i> на карті рівнини і гори, водойми, називає рослини і тварин, які переважають у різних природних зонах України;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><i>розташування, погода, форми земної поверхні, водойми, корисні копалини, ґрунти, рослинний і тваринний світ, рослини і тварини, занесені до Червоної книги України, заповідні території та охорона природи, залежність діяльності людини від природних умов.)</i></p> <p>Практичні роботи.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Робота з географічною картою України. • Позначення на контурній карті столиці та міст України. • Позначення на контурній карті основних форм земної поверхні та водойм України. <p>Начальні проекти.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Водойми рідного краю, їх стан та охорона. • Чому ліси називають «легенями планети»? • Що можна зробити для збереження природи в моєму краї? 	<p>стисло <i>характеризує</i> природні зони за планом; визначає екологічні проблеми України та називає шляхи їх подолання;</p> <p><i>встановлює взаємозв'язки</i> між географічним розташуванням природних зон та діяльністю людей;</p> <p><i>застосовує</i> географічну карту України та свого краю для розв'язання навчальних і життєвих ситуацій</p>
РОЗДІЛ V. Тіла і речовини (5 годин)	
<p>Тіла і речовини. Стани речовин. Будова і властивості твердих тіл, рідин і газів. Різноманітність речовин і матеріалів та їх використання людиною.</p> <p>Навчальні проекти.</p> <p>Дослідження властивостей:</p> <ul style="list-style-type: none"> • твердих тіл на прикладі граніту, деревини, крейди (за вибором учителя); • рідин на прикладі води і молока 	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>має уявлення</i> про стани речовин, їх різноманітність у природі;</p> <p><i>досліджує</i> властивості твердих тіл, рідин і газів (на прикладі трьох станів води); розуміє взаємозв'язок між будою та властивостями;</p> <p><i>застосовує</i> знання про властивості твердих тіл, рідин і газів у життєвих ситуаціях</p>

«Я у світі»

Пояснювальна записка

Навчальний предмет «Я у світі» реалізує галузь «Суспільствознавство» Державного стандарту початкової загальної освіти і спрямовується на соціалізацію особистості молодшого школяра, його патріотичне і громадянське виховання.

Поступове нагромадження ставлень школярів до себе, до найближчого і віддаленого соціального середовища сприятиме розвитку їхньої самосвідомості і самовизначення у довіллі, і на цій основі прагнення до самовдосконалення.

Метою предмета є особистісний розвиток учня, формування його соціальної і життєвої компетентностей на основі поетапного засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює загальнолюдські, загальнокультурні і національні цінності, соціальні норми, громадянську активність, практику прийнятої в суспільстві поведінки, толерантного ставлення до відмінностей культур, традицій, різних точок зору.

Ця мета досягається шляхом реалізації таких **завдань**:

- формування життєвих, соціальних, громадянських компетентностей молодших школярів у їх ставленні до природи, суспільства, інших людей і самих себе, а також найважливіших людських якостей, необхідних у власному житті, в різних сферах діяльності й співіснуванні з іншими живими істотами;
- виховання гуманної, соціально активної особистості, яка усвідомлює свою належність до різних елементів етносоціального й соціально-культурного середовища, здатної розуміти значення життя як найвищої цінності; усвідомлювати переваги чеснот, норм, установок та якостей, притаманних громадянину демократичного суспільства;
- оволодіння способами діяльності і моделями поведінки, які відповідають чинному законодавству України, враховують інтереси і потреби громадян, передбачають повагу і взаєморозуміння між людьми;
- розвиток навичок взаємодії у сім'ї, колективі, суспільстві через активне спілкування з соціальним оточенням, накопичення досвіду комунікативної діяльності, толерантної поведінки, співпереживання і солідарності з іншими людьми;
- формування основ споживчої культури, вміння самостійно прийняти рішення щодо власної поведінки у різноманітних життєвих ситуаціях;
- випробування соціальних ролей, де можна виявити навички соціально бажаної поведінки як громадянина, члена громади, дитячого колективу, як споживача, як учасника соціальних, культурних, природоохоронних акцій тощо.

Соціальна і громадянська компетентності як ключові мають міждисциплінарний характер, інтегруються через усі освітні галузі, і спрямовуються на соціалізацію особистості, набуття громадянських якостей, навичок співжиття і співпраці в суспільстві, дотримання соціальних норм і правил. Вони реалізуються через комплекс компетенцій, які мають специфіку залежно від конкретної галузі, предмета, вікових можливостей учнів.

У процесі навчання в учнів формуються уявлення та поняття про цілісність світу; природне і соціальне оточення як середовище життєдіяльності людини, її належність до природи і суспільства; засвоюються емпіричні та узагальнені уявлення і поняття, які відображають основні властивості й закономірності реального світу, розширюють і впорядковують соціальний та пізнавальний досвід.

Цей курс передбачає створення передумов для усвідомленого сприймання і засвоєння соціальних та морально-правових норм, історичних, національно-культурних традицій українського народу. Він враховує наступно-перспективні зв'язки між довіллям і основною ланкою школи.

Зміст програми, крім перелічених, містить культурологічні знання, й ті, що сприяють розвитку спостережливості, мислення дитини, уяви, пам'яті,

самостійності, активності. А також особистісні компоненти, які забезпечують ставлення учнів до отримуваних знань, створюють міжсуб'єктність спілкування в процесі пізнавальної та комунікативної діяльності, виявляються у переживаннях, смислотворчості учнів і є потужним джерелом мотивації їхнього навчання.

Розвивальний аспект цього предмета полягає у формуванні досвіду творчої діяльності учнів, розвитку загальнонавчальних (організаційних, загальнонавчальних, загальнопізнавальних, контрольно-оцінних) умінь; оволодінні узагальненими способами дій; моделюванні культурних і статево-рольових стандартів поведінки в різних ситуаціях; розвиткові активного пізнавального ставлення до природного та соціального оточення; пізнанні школярами своїх можливостей.

Найважливішим **виховним** спрямуванням змісту є формування в учнів найбільш значущих для українського народу цінностей: патріотизм, соціальна справедливість, первинність духовного щодо матеріального, природолюбство, людинолюбство, працелюбство, взаємоповага; виховання в дитини свого власного «Я», віри у свої сили, талант, здібності; вихованні гуманної, творчої, соціально активної особистості, здатної бережливо ставитися до природи, світу речей, самої себе, інших людей, розуміти значення життя як найвищої цінності.

Предмет «Я у світі» за навчальним планом реалізується в 3–4 класах і охоплює такі теми: «Людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина у світі», що сприяє поетапному усвідомленню учнями єдності компонентів «Я — сім'я — школа — рідний край — Україна — світ»; розкриває взаємодію людей у сім'ї, колективі, суспільстві; передбачає активне спілкування дітей з природним і соціальним оточенням, накопичення досвіду особистісного ставлення до системи цінностей демократичного суспільства.

У дидактико-методичній систематизації навчального матеріалу особливо важливого значення надається зв'язку його з життям, оскільки обмеженість відповідного досвіду учнів потребує постійного залучення й аналізу життєвих вражень — цієї головної чуттєвої опори набутих знань. Це ж стосується принципу поєднання методів і прийомів навчання — він передбачає активне й свідоме нагромадження, а відтак — і узагальнення вражень із різних джерел, доцільну організацію самостійної й пошукової діяльності учнів. Це сприятиме пізнанню самими учням свого довкілля і самовизначенню у ньому, дасть можливість формувати у них елементарні навички дослідницької роботи, співпраці з іншими людьми і виробляти зацікавлене практичне ставлення до пізнаваних об'єктів.

Курс об'єктивно має міжпредметний характер, тому в його конструюванні забезпечено самостійне значення, оригінальний зміст, який не дублює соціального й науково-пізнавального матеріалу інших навчальних предметів. Водночас він є ядром виховного впливу на особистість дитини і органічно пов'язаний з системою знань, які передбачені іншими предметами, програмою позакласної діяльності, що забезпечить різнобічність та перспективність навчання, виховання і розвитку молодших школярів.

Проектування змісту курсу «Я у світі» ґрунтується на реалізації **принципів**, які уточнюють теоретичні вихідні для відбору змісту в зв'язку з віковими можливостями молодших школярів. Це, передусім, принципи **світоглядної** освіти: людиноцентризму, системності й цілісності, синтетичності, відкритості, плюралізму думок і свободи вибору, поєднання локального і глобального, гармонізації взаємин, стимулювання розвитку й саморозвитку особистості.

А також **дидактичні**:

- *принцип відповідності цінностей* українського суспільства особистісній формі їх існування (до курсу включено не лише елементи знань про навколишній світ і місце в ньому людини, певні способи діяльності, а й досвід особистісного ставлення до навколишнього світу);
- *принцип взаємодії змістової та процесуальної сторін навчання* — врахування специфіки діяльності молодших школярів шляхом забезпечення чуттєвого сприйняття, організації активного спілкування дітей із природним і соціальним оточенням, накопичення досвіду ціннісного ставлення до навколишнього середовища;
- *принцип наступності й перспективності* в межах предмета та його зв'язок з іншими дисциплінами в системі початкового навчання;
- *принцип концентризму* — створення можливостей для того, щоб пов'язати відоме й невідоме, поступово ускладнювати матеріал, розвивати, розширювати, систематизувати уявлення про взаємодію людини з навколишнім світом, формувати досвід стосунків, вправляти в певних уміннях і навичках;
- *принцип здійснення зв'язку з реальністю*, якому надається особливе значення, оскільки обмеженість життєвого досвіду дітей потребує постійного залучення й аналізу життєвих вражень.

За результатами теоретичного пошуку й аналізу педагогічного досвіду визначено **критерії** відбору змісту предмета «Я у світі»:

— включення в зміст курсу знань, які відображають усі види соціального досвіду;

— мінімізація змісту, тобто обґрунтований вибір необхідного і достатнього матеріалу для реалізації мети;

— досягнення цілісності змісту відповідно до поставлених цілей;

— надання змісту особистісно ціннісного спрямування;

— значення знань, дій, досвіду для розуміння дітьми навколишньої дійсності на доступному їм рівні;

— можливість реалізації принципу наступності й перспективності.

Важливою умовою дієвості визначених критеріїв є їх урахування в комплексі, оскільки тільки в сукупності ці критерії відбивають об'єктивні передумови оптимального відбору змісту.

Визначення змістового наповнення інтегрованого курсу «Я у світі» вимагало розв'язання загальної проблеми конструювання змісту початкової ланки освіти, взаємозв'язків його елементів, що дало змогу запобігти дублюванню матеріалу, орієнтуватися на перспективи навчання, виховання й розвиток молодших школярів.

У процесі конкретизації зміст зазначених тем орієнтовано на розвиток особистості кожної дитини, що передбачає:

— включення її в активну пізнавальну діяльність, оскільки об'єкти вивчення важливо сприймати безпосередньо;

— застосування практичних методів навчання, що в навчальному процесі створюють умови, за яких дитина виступає суб'єктом соціальної практики;

— використання набутих дитиною знань про способи громадянської активності у знайомих, змінених, нових педагогічних ситуаціях, що впливатиме на розвиток досвіду індивідуальної творчої діяльності;

— створення умов для самовираження, організації комунікативного спілкування, застосування в навчальному процесі елементів дискусії, що є ефективними засобами розвитку особистості, її громадянських якостей.

4 клас*(35 годин)*

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Людина	
<p>Неповторність кожної людини. Життя людини — найвища цінність. Людське «Я». Історії досягнень людини в науці, спорті, мистецтві (на вибір учителя й учнів).</p> <p>Обговорення можливостей досягнення успіху</p>	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення</i> про неповторність кожної людини (зовнішність, поведінка, здібності, характер); неприпустимість заподіяння будь-якої шкоди собі й іншим; про можливість людини; значення знань, освіти, працелюбства в житті людини, в досягненні успіхів; <i>наводить приклади</i> досягнень людей</p>
Людина серед людей	
<p>Роль спілкування в житті людини. Культура поведінки. Обговорення різноманітних ситуацій. Правила поведінки в гостях. Уникнення конфліктів з іншими людьми. Людські чесноти</p>	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення</i> про культуру взаємин людей в сім'ї, школі, на вулиці; <i>уживає</i> доречно слова етикету; <i>встановлює</i> зв'язки між конкретними вчинками і ставленням людей, наводить конкретні приклади; <i>уміє</i> поводитись в гостях; <i>знає</i> правила гостинності; <i>розуміє</i> значення добрих взаємин, їх перевагу над конфліктами, сутність дружелюбності, милосердя, поступливості, наполегливості, відповідальності; <i>наводить приклади</i> такої поведінки, де виявляються ці чесноти; <i>прагне</i> до вироблення цих якостей</p>
Людина в суспільстві	
<p>Ознайомлення з громадянськими правами й обов'язками. Основні символи держави. Турбота кожного про довкілля, культурну спадщину.</p>	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення</i> про права й обов'язки члена суспільства: право на життя; право кожного на захист, любов і піклування; право на працю, захист, відпочинок; право на освіту; взаємні обов'язки батьків і дітей; <i>знає</i> зміст основних символів держави (гімн, прапор, герб, мова); <i>має уявлення</i> і <i>виявляє</i> в поведінці турботу про довкілля та культурну спадщину;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Приклади правопорушень серед дітей і юридична відповідальність за їх скоєння.</p> <p>Моделювання різних соціальних ролей (учень, учитель, директор школи, продавець, екскурсовод, водій, міліціонер та ін.)</p>	<p><i>наводить і оцінює</i> приклади позитивного й негативного ставлення до старших і молодших; <i>знає</i> про можливі правопорушення серед дітей, <i>наводить</i> приклади; <i>аргументує</i> значення дотримання правил співжиття в суспільстві; невідворотність відповідальності за скоєні правопорушення; <i>уміє</i> розкривати соціальні взаємозв'язки між людьми в процесі виконання соціальних ролей</p>
Людина і світ	
<p>Земля — спільний дім для всіх людей.</p> <p>Україна на карті світу. Уявні подорожі в інші країни (проект). Найближчі сусіди України.</p> <p>Співробітництво людей з проблем збереження природи і життя.</p> <p>Внесок кожної людини в збереження різних культур і природних багатств.</p> <p>Внесок українців у винаходи людства, інші досягнення (у науці, культурі, спорті)</p>	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення</i> про Землю як спільний дім для всіх людей, необхідність толерантного ставлення до різноманітності культур, звичаїв народів; Україну як одну із країн на карті світу, суверенну державу; про країни-сусіди; <i>наводить приклади</i> співробітництва України з іншими країнами з проблем збереження природи, енергозбереження, безпечного життя, боротьби зі стихіями; <i>виявляє</i> патріотичні почуття і прагнення знати більше про досягнення українців в різних галузях (у науці, культурі, спорті)</p>

ІНФОРМАТИКА

Пояснювальна записка

Мета і завдання навчального курсу

Галузь «Технології» в інтеграції з іншими освітніми галузями є базовою для успішного оволодіння молоді практичними навичками користування сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями для розв'язування життєвих та навчальних завдань.

Формування ІКТ-компетентності учнів — один із пріоритетних напрямів розвитку сучасної загальної освіти.

Програма «Інформатика» для 2–4 класів спрямована на реалізацію мети та завдань освітньої галузі «Технології», визначених у Державному стандар-

ті початкової загальної освіти, та враховує рекомендації ЮНЕСКО «Інформатика в початковій освіті».

Курс «Інформатика» є *підготовчим курсом*, що передує більш широкому і глибокому вивченню базового курсу інформатики в середній школі, являє собою скорочений систематичний виклад основних питань науки інформатики та інформаційних технологій в елементарній формі та носить світоглядний характер.

Метою курсу «Інформатика» є формування і розвиток в учнів інформаційно-комунікаційної компетентності та ключових компетентностей для реалізації їх творчого потенціалу й соціалізації в суспільстві.

Основними завданнями курсу «Інформатика» є формування в учнів молодшого шкільного віку:

- початкових уявлень про базові поняття інформатики, зокрема, повідомлення, інформація та дані, інформаційні процеси, комп'ютер та інші пристрої, що використовуються для роботи з повідомленнями та даними, сфери їх застосування в житті сучасної людини в інформаційному суспільстві;

- початкових навичок знаходити, використовувати, створювати та поширювати повідомлення та дані, застосовуючи для цього засоби інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), зокрема, створювати графічні зображення, комп'ютерні презентації, текстові документи, шукати інформацію в мережі Інтернет, користуватися електронною поштою та ін.;

- алгоритмічного, логічного та критичного мислення;

- початкових уявлень та навичок роботи з різними програмними засобами підтримки вивчення інших предметів початкової школи, а також для розв'язування практичних завдань із цих предметів.

Цей курс розглядається як необхідний інструмент, що в сучасному суспільстві сприятиме більш успішному навчанню учнів у молодшій школі і в наступних класах, формуванню як предметних, так і ключових компетентностей, всебічному розвитку дитини молодшого шкільного віку. Інформаційно-комунікаційні технології розглядаються в курсі як об'єкт і як засіб навчання.

Ключова та предметна ІКТ-компетентності навчального курсу

Вивчення курсу «Інформатика» сприяє формуванню й розвитку в молодших школярів *ключових компетентностей*, серед яких можна виділити ІКТ-компетентність та «вміння вчитися» як здатність до самоорганізації в навчальній діяльності.

ІКТ-компетентність, як *ключова*, передбачає впевнене та критичне використання інформаційно-комунікаційних технологій та відповідних засобів для навчання, відпочинку та спілкування.

ІКТ-компетентність для даного курсу є одночасно і предметною.

У контексті початкового навчання предметна ІКТ-компетентність розглядається як здатність учня актуалізувати, відбирати, інтегрувати й застосовувати в конкретній життєвій або навчальній ситуації, в тому числі проблемній, набуті знання, уміння, навички, способи діяльності щодо використання ІКТ.

Предметна ІКТ-компетентність учнів виявляється у таких ознаках:

- здатність раціонально використовувати комп'ютер і комп'ютерні засоби для розв'язування завдань, пов'язаних з опрацюванням даних, їх пошуком, зберіганням, поданням і передаванням;

— готовність вирішувати інформаційні проблеми шляхом застосування засобів ІКТ та алгоритмів виконання завдань;

— здатність співпрацювати за допомогою засобів ІКТ для виконання комплексних завдань;

— вміння безпечно працювати з комунікаційними системами.

Діяльнісний вимір предметної ІКТ-компетентності пов'язаний з такими вміннями учнів молодшого шкільного віку:

Технологічні: вмикає та вимикає комп'ютер; вибирає об'єкти та переміщує їх з використанням маніпулятора миші; виконує операції над об'єктами, зокрема, над вікнами, файлами, папками; запускає програму на виконання та завершує роботу з нею; використовує клавіатуру для введення символів, слів, речень, текстів; знає призначення графічного редактора, створює елементарні малюнки та змінює значення властивостей створених малюнків; планує процес створення простих презентацій на 3–5 слайдів на підтримку власної проектної діяльності під керівництвом учителя.

Телекомунікаційні: має уявлення про спільноти та електронне спілкування; виконує простий пошук в Інтернеті зображень і текстів за вказаною темою; зберігає результати пошуку; має уявлення про коло веб-сторінок для дітей, називає окремі дитячі сайти; запускає на виконання програму-браузер; відкриває у вікні браузера визначену сторінку, використовує меню закладок; орієнтується на головній сторінці дитячого веб-сайту.

Алгоритмічні: складає алгоритми дій з повсякденного життя, з використанням матеріалу навчальних предметів (математики, української мови тощо); розрізняє істинні та хибні висловлювання, наводить приклади; формулює висловлювання з логічним слідуванням; аналізує зміст завдань на складання алгоритму для виконавців; формулює команди для виконавця, прогнозує очікуваний результат; шукає варіанти виконання завдань, обирає та обгрунтовує варіанти виконання завдання; розрізняє алгоритмічні структури (слідування, повторення, розгалуження); створює та виконує алгоритми з повторенням у визначеному середовищі.

У результаті засвоєння предметного змісту навчального курсу «Інформатика» учні мають виявляти такі показники *вміння вчитися*:

— розуміти мету навчальної діяльності, визначати завдання для її досягнення;

— відбирати або знаходити потрібні знання, способи для розв'язування різних типів навчальних і життєвих задач (як типових, так і нестандартних, творчих);

— генерувати різні способи розв'язування задачі, проблеми;

— актуалізувати й відтворювати потрібну інформацію, доповнювати, перетворювати її;

— аналізувати навчальні об'єкти, групувати та класифікувати об'єкти за певними ознаками;

— співпрацювати у різних групах для виконання комплексних завдань (наприклад, участь у проектах, творчих роботах тощо), які вимагають застосування різних компетентностей, готовності до продуктивної праці.

Структура навчальної програми

Курс «Інформатика» розрахований на 105 годин (по 35 годин у кожному класі з розрахунку 1 година на тиждень за рахунок інваріантної частини навчального плану).

Програма побудована лінійно-концентрично. Зміст понять поступово розширюється і доповнюється. Концентричність передбачає повернення до подання та опрацювання інформаційних даних (текстових, графічних, числових) за допомогою різних програмних середовищ. Лінійність має за мету ознайомити учнів на **пропедевтичному** етапі вивчення базового курсу «Інформатика» з простими редакторами тексту, графіки, презентацій. Поняття інформаційних процесів та їх використання у навчальному процесі розширюється і доповнюється в кожному класі. Таким чином забезпечується поступове нарощування складності матеріалу, його актуалізація, повторення, закріплення, що сприяє формуванню ключових та предметних компетентностей і способів діяльності на вищому рівні узагальнення.

У програмі конкретизовано *зміст навчального матеріалу* за кожним класом і подано відповідні вимоги до навчальних досягнень учнів.

Програмою встановлена послідовність тем курсу, яка дозволяє при вивченні кожного з розділів використовувати знання і вміння, набуті при вивченні попередніх розділів. Вчитель може змінювати порядок вивчення і обсяг тем курсу залежно від рівня підготовки учнів і технічного оснащення школи, вибудовуючи в такий спосіб найбільш доречну для конкретного навчального закладу або класу траєкторію навчання. Водночас, змінюючи порядок тем курсу, вчитель не може порушувати порядок викладання тем, між якими є суттєві змістові залежності.

Програмою передбачено резерв часу, який можна додатково використати на вивчення тем курсу, а також для виконання додаткових навчальних проєктів, проведення інтелектуальних конкурсів та творчих змагань в кінці кожного семестру або навчального року.

Наприкінці кожного навчального року, а також на початку 3 і 4 класу передбачені години для повторення й систематизації набутих знань.

Характеристика змісту навчання

На початковому етапі відбувається ознайомлення учнів зі складовими частинами комп'ютера, їхнім призначенням, а також застосуванням комп'ютерів у різних сферах сучасного інформаційного суспільства. Спочатку (2-й клас) пропонується продемонструвати учням основні складові комп'ютера, такі як системний блок, клавіатура і миша, монітор і принтер, повідомити про їх призначення, виробити навички використання миші та клавіатури за допомогою програм-тренажерів та розвиваючих програм. На друголівні етапі (3-й клас) передбачається оглядове ознайомлення учнів із пам'яттю і процесором як пристроями, що забезпечують зберігання і опрацювання даних, тобто реалізацію інформаційних процесів з використанням комп'ютера. На наступних етапах, працюючи з різними програмами, учні закріплюють знання про складові комп'ютера та розширюють уявлення про галузі його застосування для опрацювання інформаційних даних. У 2-му класі важливо навчити дітей правильно та швидко вводити літери, цифри й розділові знаки з клавіатури, а на кінець курсу учні мають досягти певної швидкості в клавіатурному введенні даних. Для цього необхідно передбачити систематичну роботу учнів з клавіатурним тренажером, розвиваючими та навчальними програмами при організації практичної складової уроку.

Розкриття програмового матеріалу про *інформацію та інформаційні процеси* починається з ознайомлення учнів з поняттями *повідомлення, інформація, дані*. Поняття *повідомлення, інформація та дані* учні мають розуміти на інтуїтивному рівні, вміти наводити приклади повідомлень, розуміти, що

повідомлення передають інформацію: відомості про предмети, живі істоти і явища оточуючого світу. При ознайомленні учнів з інформаційними процесами спочатку пропонується розглянути ті, що зустрічаються в життєдіяльності людини, і лише потім — інформаційні процеси, що реалізуються з використанням комп'ютера. Розуміння інформаційних процесів має відбуватися також на інтуїтивному рівні. Не доцільно вимагати від учнів точних означень всіх теоретичних понять, які розглядаються при вивченні змісту навчального предмета. Учні мають ознайомитися з ними на рівні розуміння, яке може полягати у наведенні ними відповідних прикладів зі свого життя та навколишнього світу. Важливо, щоб учні мали уявлення про те, що людина постійно зустрічається в житті з кожним із зазначених інформаційних процесів і може при цьому використовувати комп'ютер чи інші пристрої для роботи з повідомленнями та даними. Це сприятиме формуванню цілісної наукової картини світу, підкреслюючи на доступних учням прикладах роль інформаційних процесів у суспільстві, біологічних та технічних системах.

У рамках навчального предмета розглядаються поняття об'єкта, властивостей об'єктів і значень цих властивостей. Учні мають наводити із власного життя приклади різних об'єктів, їхніх властивостей і значень цих властивостей, впорядковувати та групувати об'єкти на основі значень властивостей, мати уявлення про вплив значень властивостей об'єктів на подальше їх використання та опрацювання. Учні повинні розуміти, що будь-яка операція над об'єктом полягає в зміні значення однієї з його властивостей або значень групи його властивостей. При цьому доцільно знайомити учнів як з конкретними об'єктами та їх образами, так із відповідними абстрактними поняттями. Учні мають розглядати складні об'єкти як набір більш простих, кожен з яких виконує свою роль для функціонування об'єкта в цілому, розглядати вплив змін в одній із складових на цілу систему. Школярі вчать ся будувати складні об'єкти із запропонованих частин, в тому числі самостійно доповнюючи з відсутніх компонентів.

Об'єктний підхід має пронизувати навчання теоретичного та практичного матеріалу всіх змістових ліній курсу.

Вивчення програмового матеріалу про використання інформаційних технологій починається з ознайомлення учнів з графічним редактором, редактором комп'ютерних презентацій, текстовим редактором та формування навичок створювати та редагувати різноманітні об'єкти, здійснювати над ними типові операції зі зміни значень властивостей. Передбачається, що учні матимуть змогу працювати в спеціально створених для навчання дітей молодшого шкільного віку графічних та текстових редакторах, які не вимагатимуть від них ознайомлення зі складним багатofункціональним інтерфейсом. У ході реалізації цієї змістової лінії учні мають навчитися створювати й редагувати найпростіші графічні зображення, невеликі комп'ютерні презентації (3–5 слайдів), зокрема фотоальбоми, невеликі текстові документи (до 10 рядків) з прозовим і віршованим текстом, із вставленими графічними зображеннями, уміти виділяти фрагменти тексту, виконувати елементарні дії з редагування й форматування виділених фрагментів. Опанування першими навичками роботи із текстовими фрагментами, редагування і форматування тексту учнями передбачається в середовищі графічного редактора та редактора комп'ютерних презентацій, а не в звичному текстовому редакторі, оскільки робота з зображеннями та презентаціями є більш цікавою для учнів цієї вікової групи, ніж робота із звичайними текстами. Сформовані

елементарні навички створення презентацій дозволять учням вже на перших кроках опанування змісту курсу створювати презентації до навчальних проєктів, подавати результати своєї навчальної діяльності з інших навчальних предметів.

Комунікаційні технології опановуються учнями у процесі ознайомлення з поняттям комп'ютерної мережі (локальної і глобальної) та можливими напрямками її використання в житті людини. Основну увагу приділено набуттю учнями початкових практичних навичок використання глобальної мережі Інтернет для пошуку необхідних текстових даних і зображень, їх перегляду і збереження, виконання інтерактивних завдань он-лайн на підтримку навчальних предметів, електронного листування при дотриманні вимог безпечної роботи дітей в Інтернеті. Із пошуком даних в Інтернеті пропонується знайомити учнів на прикладі пошуку графічних зображень та наступного їх збереження з метою подальшого опрацювання за допомогою графічного редактора та редактора комп'ютерних презентацій. Пошук текстових повідомлень доцільно використовувати для ознайомлення з їх змістом, а також для копіювання фрагментів тексту в презентації та текстові документи. Важливо, щоб учні зрозуміли на інтуїтивному рівні головні особливості роботи з інформаційними джерелами та почали використовувати відповідні навички та знання при вивченні інших навчальних предметів. І навпаки, необхідно добирати зміст прикладів та вправ, що використовуватимуться на уроках курсу «Сходинки до інформатики», який відображатиме зміст навчання учнів з математики, мов та інших навчальних предметів. Важливим є задоволення пізнавальних інтересів учнів, підтримка їх творчої ініціативи та прагнення до освоєння нових комунікаційних технологій, що створюватиме відчуття доступності в постійному оновленні своїх компетентностей.

Для формування міжпредметних компетенцій, особливо з курсом математики, у рамках пропедевтичного курсу програмою передбачено вивчення питань, пов'язаних з алгоритмами та їхніми виконавцями. У результаті ознайомлення з ними учні повинні розуміти на інтуїтивному рівні (а не на рівні строгих означень) поняття виконавця, його середовища, команди, системи команд виконавця, алгоритму, отримати перші уявлення про основні алгоритмічні структури, зокрема, слідування, розгалуження та повторення, навчитися виконувати готові алгоритми, а також складати прості алгоритми для виконавців, які працюють у певному зрозумілому для відповідної вікової категорії комп'ютерному середовищі, використовуючи просту систему їхніх команд. Головною метою вивчення алгоритмів є вміння розв'язувати значущі для учнів задачі з їхнього повсякденного життя, застосовуючи алгоритмічний підхід: уміння планувати послідовність дій для досягнення цілей, передбачати можливі наслідки; розв'язувати задачі, для яких відповіддю є не число або твердження, а опис послідовності дій, створення моделі, схеми, графіка тощо.

У програмі передбачено окремі години для роботи з програмами на підтримку вивчення навчальних предметів школи I ступеня. Крім того, доцільно використовувати на уроках різноманітні програми для розвитку логічного та критичного мислення, пам'яті, просторової та творчої уяви учнів. Учителі, враховуючи особливості навчання та реалізацію міжпредметних зв'язків, навчальні потреби та особливості учнів, можуть розподілити години на вивчення теми «Комп'ютерна підтримка вивчення навчальних предметів» протягом навчального року.

Характеристика умов навчання

Успішне впровадження навчального курсу «Інформатика» залежить від обов'язкової саме для нього складової — *стандарту можливостей для навчання*, в якому зазначаються обов'язкові *умови та ресурси*, потрібні для реалізації державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів молодшого шкільного віку.

При вивченні курсу «Інформатика» кожний урок проводиться із використанням комп'ютерів. Тому на кожному уроці класи діляться на підгрупи так, щоб кожен учень був забезпечений індивідуальним робочим місцем за комп'ютером, але не менше 8 учнів у підгрупі.

Згідно з санітарно-гігієнічними нормами час роботи учнів за комп'ютером на одному уроці не повинен перевищувати 15 хвилин. Увесь інший час уроку учні працюють без комп'ютера, знайомляться із загальними теоретичними положеннями курсу «Сходінки до інформатики», повторюють і закріплюють вивчений матеріал, виконують вправи на розвиток уваги, алгоритмічного, логічного та критичного мислення, творчих здібностей тощо.

Для практичної роботи учнів за комп'ютером можна використовувати програми з наявного у школі навчального програмного забезпечення та середовища, які адаптовані для навчання дітей молодшого шкільного віку.

Перелік необхідних *програмних засобів*:

- операційна система;
- програми на розвиток логічного та критичного мислення;
- розвиваючі програми;
- комп'ютерні програми на підтримку вивчення української мови, іноземної мови, математики, образотворчого мистецтва, музики тощо;
- клавіатурний тренажер;
- тренажер миші;
- графічний редактор;
- текстовий процесор;
- редактор презентацій;
- середовище виконання алгоритмів.

Види діяльності, які слід реалізувати в процесі вивчення курсу, — ігрова, навчально-ігрова, практичне експериментування, конструювання, художня діяльність, дослідження, співпраця в парі, групова взаємодія.

З метою оцінювання індивідуальних досягнень учнів може бути використаний метод оцінювання портфоліо. Таке оцінювання передбачає визначення критеріїв для включення учнівських напрацювань до портфоліо; форми подання матеріалу; спланованість оцінного процесу; елементи самооцінки з боку учня тощо.

Пропонується проводити оцінювання на базі портфоліо учня: *портфоліо розвитку та демонстраційне портфоліо*.

4 клас

35 годин (1 година на тиждень)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Повторення, узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 3-й клас (1 година)	Учень (учениця): <i>має уявлення про використання комп'ютера в різних сферах діяльності людини;</i>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p><i>знає</i> правила безпечної роботи з комп'ютером і <i>дотримується</i> їх; <i>виконує</i> навчальні завдання з використанням програм підтримки навчальних предметів</p>
<p>Файл. Папка. Операції над папками і файлами (3 години) Створення і видалення папок, видалення файлів. Копіювання файлів та папок</p>	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення</i> про різні за вмістом файли (текстові, графічні, звукові тощо); <i>розуміє</i> призначення папки; <i>створює</i> папки, використовуючи контекстне меню; <i>видаляє</i> папки і файли, використовуючи контекстне меню; <i>копіює</i> файли і папки, використовуючи контекстне меню</p>
<p>Опрацювання тексту на комп'ютері (7 годин) Тексти і текстовий редактор. Середовище текстового редактора. Відкриття та створення текстового документа. Редагування тексту. Правила введення тексту. Форматування тексту. Копіювання й переміщення фрагментів тексту. Вставлення зображень у текстовий документ. Збереження текстового документа</p>	<p>Учень (учениця): <i>розуміє</i> призначення текстового редактора; <i>має уявлення</i> про середовище текстового редактора; <i>розпочинає і завершує</i> роботу з текстовим редактором; <i>відкриває</i> в середовищі редактора текстовий документ, що зберігається на носії; <i>переключає</i> мовні режими роботи клавіатури; <i>вводить</i> кілька абзаців тексту з дотриманням правил орфографії та пунктуації; <i>виділяє</i> фрагменти тексту (слово, рядок, абзац); <i>переміщує</i> текстовий курсор по тексту з використанням миші та клавіатури; <i>редагує</i> та форматує текст: символи (розмір, колір, накреслення), абзаци (вирівнювання, відступ 1-го рядка, відступи ліворуч та праворуч); <i>вставляє</i> до текстового документа графічні зображення; <i>створює</i> в середовищі текстового редактора текстовий документ; <i>розрізняє</i> операції копіювання й переміщення фрагментів тексту; <i>називає</i> різні способи копіювання й вставлення фрагментів тексту;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p><i>застосовує</i> різні способи копіювання й переміщення фрагментів тексту; <i>зберігає</i> текстовий документ на носії</p>
<p>Графічний редактор (4 години) Графічні редактори та їх призначення. Середовище графічного редактора. Панель інструментів. Палітра. Колір фігури і колір фону. Створення простих графічних зображень. Збереження зображень. Вставлення підпису до малюнка. Зміна кольору й розміру шрифту</p>	<p>Учень (учениця): <i>знає</i> призначення графічних редакторів; <i>орієнтується</i> в середовищі графічного редактора; <i>обирає та використовує</i> потрібні інструменти середовища графічного редактора для створення зображення за зразком та за власним задумом; <i>дотримується</i> послідовності роботи з ними; <i>задає та змінює</i> колір фігури і колір фону; <i>створює</i> підпис до малюнка; <i>вводить</i> слова й розділові знаки за допомогою клавіатури; <i>змінює</i> розмір і колір шрифту; <i>зберігає</i> створене зображення за вказаною адресою</p>
<p>Безпека дітей в Інтернеті (5 годин) Правила безпечного користування Інтернетом при пошуку інформаційних матеріалів (повідомлень). Веб-сторінки для дітей. Дитячі бібліотеки. Навчасьомь он-лайн. Малюємо он-лайн. Електронне спілкування. Безпека спілкування в спільнотах</p>	<p>Учень (учениця): <i>дотримується</i> правил безпечної роботи в Інтернеті при пошуку інформаційних матеріалів (повідомлень); <i>має</i> уявлення про коло веб-сторінок для дітей; <i>називає</i> окремі дитячі сайти; <i>запускає</i> на виконання програму-браузер; <i>відкриває</i> у вікні браузера визначену веб-сторінку, використовуючи меню закладок; <i>орієнтується</i> на головній сторінці дитячого сайту; <i>здійснює</i> простий пошук інформаційних матеріалів за вказаною послідовністю доступу до них; <i>виконує</i> навчальні завдання он-лайн з використанням комп'ютерних програм; <i>має</i> уявлення про спільноти та електронне спілкування; <i>називає</i> правила етикету та безпеки спілкування в спільнотах, <i>дотримується</i> їх</p>
<p>Висловлювання. Алгоритми з розгалуженням і повторенням (8 годин) Висловлювання. Істинні та хибні висловлювання.</p>	<p>Учень (учениця): <i>розрізняє</i> правильні (істинні) та неправильні (хибні) висловлювання;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Логічне слідування «Якщо — то — інакше».</p> <p>Аналіз тексту задачі.</p> <p>Алгоритми з розгалуженням.</p> <p>Створення та виконання алгоритмів з розгалуженням для виконавців у визначеному середовищі.</p> <p>Алгоритми з повторенням.</p> <p>Створення та виконання алгоритмів з повторенням у визначеному середовищі</p>	<p><i>наводить</i> приклади істинних та хибних висловлювань;</p> <p><i>формулює</i> висловлювання з логічним слідуванням;</p> <p><i>аналізує</i> зміст завдання на складання алгоритму для виконавця;</p> <p><i>формулює</i> команди для виконавця;</p> <p><i>прогнозує</i> очікуваний результат;</p> <p><i>шукає</i> варіанти виконання завдання;</p> <p><i>обирає та обгрунтовує</i> варіант виконання завдання;</p> <p><i>розрізняє</i> алгоритмічні структури (слідування, розгалуження, повторення);</p> <p><i>створює та виконує</i> алгоритми з розгалуженням у визначеному середовищі;</p> <p><i>створює та виконує</i> алгоритми з повторенням у визначеному середовищі</p>
<p>Робота з презентаціями (4 години)</p> <p>Комп'ютерна презентація, її об'єкти.</p> <p>Середовище редактора презентацій.</p> <p>Робота з об'єктами на слайдах презентації.</p> <p>Анімаційні ефекти у комп'ютерній презентації.</p> <p>Розробка плану створення презентації на задану тему.</p> <p>Створення презентацій на основі шаблону</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>відкриває</i> файл, що містить презентацію;</p> <p><i>орієнтується</i> в середовищі редактора презентацій;</p> <p><i>розрізняє</i> текстові та графічні об'єкти слайда;</p> <p><i>виділяє</i> об'єкт слайда, <i>змінює</i> значення його властивостей;</p> <p><i>додає</i> анімаційні ефекти до об'єкта слайда;</p> <p><i>переміщує</i> об'єкт слайда;</p> <p><i>видаляє</i> об'єкт слайда;</p> <p><i>планує</i> процес створення презентації під керівництвом учителя;</p> <p><i>створює</i> презентацію за шаблоном;</p> <p><i>коментує</i> процес створення презентації;</p> <p><i>демонструє</i> створену презентацію, <i>коментує</i> її зміст</p>
<p>Повторення та узагальнення вивченого у 4-му класі (3 години)</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>розуміє</i> призначення комп'ютера;</p> <p><i>знає</i> правила безпечної роботи з комп'ютером і <i>дотримується</i> їх;</p> <p><i>обирає</i> потрібний редактор роботи з інформацією відповідно до поставленого навчального завдання;</p> <p><i>має</i> уявлення про пошук інформації в Інтернеті;</p> <p><i>називає</i> правила безпечної роботи в мережі</p>

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЩОДО КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ*

*Додаток до листа
Міністерства освіти і науки України
від 28 січня 2014 № 1/ 9-74*

Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».

Виявлення рівня навчальних досягнень учнів відбувається в процесі контролю, структурними компонентами якого є перевірка та оцінювання результатів навчальної діяльності.

Об'єктами контролю у процесі початкового навчання є складники предметних компетентностей: знання про предмети і явища навколишнього світу, взаємозв'язки і відношення між ними; вміння та навички застосовувати засвоєні знання; досвід творчої діяльності; ціннісні ставлення.

Контроль і оцінювання в процесі навчання молодших школярів є одним із важливих засобів мотивації і стимулювання їх учбово-пізнавальної діяльності. Так, позитивна оцінка у поєднанні з іншими мотивами учіння сприяє розкриттю перспектив успіху дитини, створює і підтримує позитивний емоційний настрій, викликає бажання вчитися, сприяє формуванню адекватної самооцінки.

Основними функціями контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів є: **мотиваційна, діагностувальна, коригувальна, прогностична, навчально-перевірвальна, розвивальна, виховна.**

Діагностувальна функція контролю дає змогу учителеві виявити прогалини і помилки в знаннях і вміннях відповідно до поставлених цілей, з'ясувати причини їх виникнення і відповідно коригувати учбово-пізнавальну діяльність школярів та способи управління нею. Таким чином у процесі контролю відбувається «коригування», а не «доучування».

Отримані результати контролю використовуються з метою прогнозування шляхів удосконалення методики навчання предмета в цілому, передбачення засобів удосконалення результатів навчальних досягнень окремих учнів.

Навчально-перевірвальна функція контролю полягає, насамперед, у поліпшенні якостей знань та вмінь молодших школярів. Так, організація перевірки в логічній послідовності — з одного боку, та вимога повноти й обґрунтування відповідей — з іншого, забезпечують систематизацію і узагаль-

* Витяг: контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів 4-го класу.

нення засвоєного змісту. Спонування дітей до використання результатів спостережень, прикладів з власного життя поглиблює і розширює їхні знання та вміння. Усне або письмове виконання різнорівневих завдань, що перевіряються сприяє їх осмисленню, усвідомленню та закріпленню, застосуванню за зразком, за аналогією та у нових ситуаціях.

Контроль сприяє розвитку волі, уваги, мислення, пам'яті, мовлення учнів, їх пізнавальної активності і самостійності. У процесі контролю доцільно формувати вміння взаємо- і самоконтролю (взаємо- і самоперевірки, взаємо- і самооцінювання), взаємо- і самокоригування, що є одним із його найважливіших завдань, а також розвивати рефлексивні уміння, тобто здатність обмірковувати свої дії, критично оцінювати їх і свідомо ставитися до навчання.

Результати контрольної діяльності мають виховне значення. Об'єктивно і методично правильно організований контроль розкриває невикористані резерви, можливості дитини, стимулює учнів до систематичної наполегливої праці, зумовлює формування важливих якостей особистості: відповідальності, здатності до подолання труднощів, самостійності.

Перевірка й оцінювання передбачає систематичне й об'єктивне визначення рівня навчальних досягнень учнів відповідно до програмових вимог. Систематичність зумовлена дидактичною доцільністю здійснення контролю на всіх етапах процесу навчання. Об'єктивність контролю полягає у запобіганні вчителем суб'єктивних і помилкових оцінних суджень, які не відображають реальних досягнень учнів у навчанні.

У початкових класах застосовуються такі **види контролю**: поточний, періодичний, тематичний, семестровий, річний; державна підсумкова атестація.

Вибір видів контролю (перевірки й оцінювання), їх зміст, послідовність, взаємозалежність, час проведення визначаються специфікою навчальних предметів.

Поточний контроль здійснюється у процесі вивчення теми з метою визначення рівня розуміння і первинного засвоєння учнями окремих елементів змісту теми, зв'язків між ними та засвоєним змістом попередніх тем уроків, закріплення знань, умінь і навичок, їх актуалізації перед вивченням нового матеріалу. Результати поточної перевірки фіксуються в оцінних судженнях або в балах.

Періодичний контроль має на меті визначення й оцінювання сформованості загальнопредметних умінь і навичок (аудіювання, читання, усне мовлення тощо), якими оволодівають учні впродовж вивчення окремих предметів. Цей вид контролю передбачає перевірку, що здійснюється через певний період навчання.

Тематичний контроль здійснюється у формі тематичної контрольної роботи після опанування програмової теми чи розділу. У разі, коли тема розрахована на велику кількість годин, її розподіляють на логічно завершені частини — підтеми. Якщо ж програмова тема невелика за обсягом, то її об'єднують з однією або кількома наступними темами.

Тематична оцінка в балах виставляється з урахуванням усіх поточних оцінок, отриманих під час вивчення теми (підтеми).

Підсумкове оцінювання за семестр здійснюється на основі результатів тематичного оцінювання з урахуванням динаміки зростання рівня навчальних досягнень учня/учениці.

Річна оцінка виставляється на основі семестрових оцінок також з урахуванням динаміки зростання рівня навчальних досягнень учня/учениці.

Облік результатів контролю ведеться учителем у класних журналах і табелях навчальних досягнень учнів 2–4 класів.

Усі види перевірки навчальних досягнень учнів здійснюються за допомогою різних **методів**, вибір яких зумовлюється особливостями змісту навчального предмета, його обсягом, рівнем узагальнення, віковими можливостями учнів.

У початкових класах застосовуються такі методи: усна перевірка (бесіда, розповідь учня); письмова перевірка (самостійні і контрольні роботи, твори, перекази, диктанти, тестові завдання тощо); практична перевірка (дослід, практична робота, навчальний проект, спостереження, робота з картами, заповнення таблиць, побудова схем, моделей тощо). Відносно новим є використання тестових завдань, які є стандартизованим засобом перевірки, що цілеспрямовано і економно у часі може кількісно виявити рівень навчальних досягнень учнів, а також компетентнісних завдань.

Для перевірки навчальних досягнень учнів необхідно застосовувати завдання різних когнітивних рівнів: на відтворення знань, на розуміння, на застосування в стандартних і змінених навчальних ситуаціях, вміння висловлювати власні судження, ставлення, оцінки.

Письмові контрольні роботи з будь-якого предмета в початкових класах проводять на другому або третьому уроці за розкладом в середині робочого тижня (бажано — вівторок, середа), не більше однієї такої роботи в день, а протягом тижня — не більше двох.

За **формою** організації навчально-пізнавальної діяльності учнів перевірка може бути: індивідуально, парною, груповою, фронтальною.

Для **розвитку самооцінювальної діяльності** можна використовувати портфоліо учнівських досягнень, в якому протягом певного часу накопичуються результати виконання різних завдань, що переконливо ілюструють індивідуальне зростання в розвитку дитини.

Оцінювання має ґрунтуватися на позитивному принципі, що передусім передбачає врахування рівня досягнень учнів, а не ступеня їхніх невдач.

Об'єктивність і точність оцінок забезпечуються такими **критеріями**:

— якість знань (міцність, повнота, глибина, узагальненість, системність, дієвість);

— сформованість ключових, загальнопредметних і предметних компетентностей, способів навчальної діяльності (виконання за зразком, за аналогією, в нових ситуаціях);

— володіння досвідом елементарної творчої діяльності (частково-пошуковий і пошуковий рівні);

— володіння досвідом емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самого себе.

На основі зазначених критеріїв виділяються **інтегровані рівні** навчальних досягнень учнів початкових класів. Їх загальнодидактичні характеристики такі:

початковий рівень (1–3 бали) — учень/учениця засвоїв/засвоїла знання у формі окремих фактів, елементарних уявлень, які може відтворити; володіє різними видами умінь на рівні копіювання зразка виконання способу дії; виконує самостійну роботу під безпосереднім керівництвом учителя, але

допомогу не може сприйняти відразу, а потребує детального кількаразового її пояснення;

середній рівень (4–6 балів) — учень/учениця володіє знаннями у формі понять, відтворює їх зміст, ілюструє прикладами з підручника; відповідь буде у засвоєній послідовності; володіє вміннями на рівні виконання способів діяльності за зразком у подібній ситуації; самостійну роботу виконує зі значною допомогою;

достатній рівень (7–9 балів) — учень/учениця володіє поняттями, відтворює їх зміст, ілюструє не тільки відомими, а й новими прикладами, встановлює відомі внутрішньопонятійні зв'язки; вміє розпізнавати об'єкти за різними ознаками, які охоплюються засвоєними поняттями; під час відповіді може відтворити засвоєний зміст в іншій послідовності, не змінюючи логічних зв'язків; володіє вміннями на рівні застосування способу діяльності за аналогією; самостійні роботи виконує з незначною допомогою вчителя; володіє вміннями виконувати окремі етапи розв'язання проблеми і застосовує їх у співробітництві з учителем;

високий рівень (10–12 балів) — учень/учениця володіє системою понять в межах, визначених навчальними програмами, встановлює як внутрішньопонятійні, так і міжпонятійні зв'язки; вміє розпізнавати об'єкти за різними ознаками, відповідь аргументує новими прикладами; вміє застосовувати способи діяльності за аналогією і в нових ситуаціях; самостійні роботи виконує без допомоги вчителя; виконує творчі завдання.

Під час оцінювання навчальних досягнень учнів вчителю важливо виявляти доброзичливість, терпіння, поєднувати вимогливість з індивідуальним підходом, порівнювати виявлені досягнення дитини не тільки з нормою, але й із її попередніми успіхами. Індивідуальний підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей, пізнавальних здібностей, темпу роботи учнів тощо.

Особливості безбалльного оцінювання

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти» оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється вербально: у 1 класі з усіх предметів інваріантної складової; у 2–4 класах з предметів інваріантної складової: «Сходинки до інформатики», «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», інтегрованого курсу «Мистецтво», «Основи здоров'я», «Фізична культура».

<...>

Відмова від використання балів у процесі навчання учнів 2-4 класів з окремих навчальних предметів обумовлена необхідністю формування внутрішньої мотивації в навчанні, збереження психофізичного здоров'я учнів, формування адекватної самооцінки учнів, розвитку творчих здібностей учнів, формування умінь самостійно оцінювати результати власної навчальної діяльності, розвитком навчальної самостійності учнів у здійсненні контролюючої діяльності. Окрім того, доцільність безбалльного навчання викликана:

— специфікою навчальних предметів («Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», інтегрованого курсу «Мистецтво», «Сходинки до інформатики», «Основи здоров'я», «Фізична культура»);

— значними відмінностями в рівнях розвитку індивідуальних здібностей і творчих обдарувань учнів;

— переважанням колективних видів діяльності у процесі навчання музики, фізичної культури та ін.;

— множинністю видів діяльності на уроках з предметів «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Основи здоров'я», «Фізична культура», «Сходинки до інформатики», включенням вчителів у творчий процес.

Протягом всього періоду навчання, який проходить без використання балів, вчитель цілеспрямовано працює над формуванням в учнів навичок самостійного оцінювання результатів власної навчальної діяльності.

Основними принципами безбального навчання є: *критеріальність; пріоритет самооцінки; безперервність; гнучкість і варіативність інструментарію оцінки; поєднання якісної та кількісної складових оцінки; природність процесу контролю та оцінки.*

Критеріальність. Змістовий контроль та оцінка будуються на основі вимог до навчальних предметів. Кожному з критеріїв відповідають показники, які є зрозумілими для учнів. Наприклад, працюючи в прописах (зошитах для письма та розвитку мовлення) над написанням елементів літер, роботу можна оцінити за різними показниками: дотримання нахилу; висота елементів букв; дотримання відстані між елементами та ін. При списуванні речень можуть бути виділені такі показники: написання великої літери на початку речення; ставлення крапки (знака оклику, знака питання) в кінці речення; пропуск літер та ін.

Пріоритет самооцінки. Одним із завдань безбального навчання є формування в учнів навичок самостійного оцінювання результатів власної навчальної діяльності. Важливою умовою формування таких навчальних дій є дотримання такої послідовності: спочатку учень сам оцінює свою роботу, а потім робота оцінюється однокласниками або вчителем. Таким чином, внутрішня самооцінка повинна передувати зовнішній. Це дозволить дитині побачити, що будь-яка навчальна робота виконується, в першу чергу, для себе, а не для вчителя. Дотримання вказаної послідовності оцінювання допоможе в майбутньому сформуванню в учнів ціннісне ставлення до процесу і результату навчальної роботи.

Основною функцією самоконтролю і самооцінки учнів на даному етапі навчання є самостійне визначення власних потенційних можливостей, навчальних досягнень, а також усвідомлення проблем, необхідних для вирішення у процесі навчання.

Для формування адекватної самооцінки важливим є застосування двох самооцінок учнів: прогностичної (оцінка попередньої роботи) і ретроспективної (оцінка виконаної роботи).

Неперервність. Контролю та оцінці підлягають не лише результати навчання, але й сам процес. З урахуванням неперервності процесу навчання важливо перейти від традиційної оцінки кінцевого результату до оцінювання процесу наближення до результату навчання. При цьому учень має право на помилку, яка може бути ним виправлена, що забезпечить прогрес у навчанні.

Наприклад, при засвоєнні правопису ненаголошених голосних у корені слова, оцінюючи кінцевий результат, вчитель фіксує лише наявність помилки.

Для **оцінювання процесу навчання виділяємо таку послідовність кроків (операцій):** постановка наголосу; виділення букви, що позначає ненаголоше-

ний голосний звук; виділення кореня слова; підбір однорідних слів; підбір перевірного слова; визначення правильного написання.

Або, на навчальних заняттях з **музичного мистецтва** у 3–4 класах учитель виділяє такі етапи роботи над твором:

- освоєння тексту музичного твору;
- усвідомлення змісту музичного твору, пошук його основної ідеї;
- створення плану виконання твору;
- робота над необхідними вокальними і хоровими навичками виконання твору;
- виразне виконання твору.

На уроках **образотворчого мистецтва**, наприклад, при лінійно-конструктивній побудові композиції виділяють такі етапи:

- вибір величини зображення по відношенню до площини (формату);
- визначення центру композиції, гармонійного заповнення формату зображеннями;
- відтворення форми, пропорцій, конструкцій зображуваних об'єктів;
- відтворення стану природи засобами композиції (під час зображення пейзажу, сюжетної композиції).

При кольоровому виконанні композиції учитель виділяє такі кроки:

- моделювання об'єктів з урахуванням законів лінійної перспективи, освітлення (теплі, холодні кольори);
- передачі настрою в картині (при зображенні пейзажу, сюжетної композиції).

Вчитель оцінює уміння учнів здійснювати кожний крок. У разі помилки у виконанні певної операції, вправи вчитель організовує диференційовану роботу для її опрацювання і уникнення в майбутньому.

Організуючи навчання на уроках з **основ здоров'я**, вчитель визначає такі складники здоров'язбережувальної компетентності:

- знання про здоров'я;
- формування здоров'язбережувальних умінь і навичок;
- здатність їх застосовувати у навчальних і життєвих ситуаціях;
- ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

На уроках з **фізичної культури** вчитель, організуючи навчання, визначає такі аспекти:

- оволодіння фізкультурними знаннями;
- ступінь активності занять фізичними вправами;
- формування рухових умінь і навичок;
- рівень розвитку фізичних якостей.

Оцінювання якості підготовки учнів з **предмету «Сходинки до інформатики»** здійснюється в двох аспектах:

- рівень володіння теоретичними знаннями;
- здатність до застосування вивченого матеріалу у практичній діяльності.

До навчальних досягнень учнів початкових класів з предмета, які підлягають покроковому змістовому безбалльному оцінюванню, належать:

теоретичні: початкові уявлення про базові поняття інформатики, зокрема повідомлення, інформація та дані, інформаційні процеси, комп'ютер та інші пристрої, що використовуються для роботи з повідомленнями і даними, сфери їх застосування у житті сучасної людини в інформаційному суспільстві; про різні програмні засоби підтримки вивчення інших предметів

початкової школи, а також для розв'язування практичних завдань із цих предметів; про можливість використання глобальної мережі Інтернет, пошук потрібних відомостей; алгоритмічне, логічне та критичне мислення;

технологічні: вмикає та вимикає комп'ютер; вибирає об'єкти та переміщує їх із використанням маніпулятора миші; виконує операції над об'єктами, зокрема, над вікнами, файлами, папками; запускає програму на виконання та завершує роботу з нею; використовує клавіатуру для введення символів, слів, речень, текстів; здійснює підготовку та редагування нескладних текстів невеликого обсягу в середовищі текстового редактора; працює із графічними об'єктами у середовищі графічного редактора, створює елементарні малюнки та змінює значення властивостей створених малюнків; працює з комп'ютерними програмами підтримки вивчення навчальних предметів; створює прості презентації (3–5 слайдів) на підтримку власної проектної діяльності;

телекомунікаційні: одержує, створює і надсилає електронні листи; виконує пошук в Інтернеті зображень і текстів за вказаною темою; зберігає результати пошуку;

алгоритмічні: складає алгоритми дій із повсякденного життя, з використанням матеріалу навчальних предметів (математики, української мови тощо); аналізує текст задачі; складає, записує і виконує найпростіші алгоритми для виконавців у визначеному середовищі, розрізняє основні алгоритмічні конструкції.

Гнучкість і варіативність інструментарію оцінки. У навчальному процесі використовуються різноманітні шкали змістової оцінки, які дають можливість гнучко реагувати на динаміку навчальних досягнень і розвитку учня; на яких фіксується результат виконаної роботи за певними показниками, різноманітні форми графіків, таблиць, листів індивідуальних досягнень, «чарівні лінійки», «сходінки зростання», позначення «+», «-» тощо.

Обов'язковими умовами використання будь-якої оціночної шкали є попередня самооцінка та участь учнів у визначенні показників кінцевої оцінки.

Недопустимою є заміна оцінок іншими зовнішніми атрибутами (зірочками, квіточками, прапорцями тощо), оскільки при цьому функцію оцінки бере на себе цей предметний малюнок і ставлення дитини до нього ідентичне ставленню до оцінки в балах.

Поєднання якісної та кількісної складових оцінки.

Якісна складова оцінки відображає рівень особистісного розвитку учнів, зокрема, таких важливих характеристик особистості, як самостійність, відповідальність, комунікативність, уміння працювати в групі, в парі, ставлення до навчальної праці, рівень прикладених зусиль, індивідуальний стиль мислення та ін.

Кількісна складова дозволяє вибудувати шкалу індивідуальних досягнень учнів, порівнювати сьогоdnішні досягнення учня з його попередніми успіхами.

Поєднання якісної та кількісної складових оцінки забезпечує найбільш повну картину динаміки розвитку кожного учня з урахуванням його індивідуальних здібностей і особливостей.

Природність процесу контролю та оцінки. Контроль та оцінка повинні застосовуватися у природних для учнів умовах, які знижують стрес і напруження.

Контроль та оцінка результатів навчальної діяльності

У процесі навчання важливо застосовувати такі *види контролю*:

- **за місцем у процесі навчання:**

попередній контроль, що дає можливість визначити висхідний рівень підготовки учнів з навчальних дисциплін;

поточний контроль, що носить навчальний характер і супроводжує процес засвоєння кожної теми, що вивчається, та дозволяє визначити ступінь зростання учнів у засвоєнні навчального матеріалу. Його результати дають можливість учителю вчасно реагувати на недоліки, виявляти їхні причини та приймати необхідні заходи для їх подолання, повернутися до недостатньо засвоєних дій, операцій і способів діяльності;

тематичний контроль дозволяє здійснити перевірку результативності засвоєння учнями матеріалу певної теми чи розділу навчальної програми;

- **за змістом:**

прогностичний (плануючий) контроль визначає послідовність виконання операцій навчальної дії чи кількість таких операцій;

поопераційний контроль керує правильністю, повнотою і послідовністю виконання операцій, що входять до складу дії;

контроль за результатом здійснюється після виконання дії;

- **за суб'єктами контрольної діяльності:**

зовнішній контроль здійснюється учителем чи однокласниками (взаємоконтроль і взаємооцінка);

внутрішній (рефлексивний) контроль здійснюється учнем/ученицею (самоконтроль і самооцінка).

Змістовий контроль та оцінка відображають якісний результат процесу навчання. Результати навчальної діяльності розглядаються відносно особистісних показників кожного окремого учня. Індивідуальна динаміка розвитку учня і ступінь засвоєння ним знань та вмінь визначаються у співставленні з його власними результатами, отриманими попередньо і не допускають порівнянь його з іншими дітьми.

Предметом контрольної діяльності є:

- ступінь оволодіння знаннями і вміннями учнів з навчальних дисциплін;
- рівень особистісного розвитку учнів.

Контроль та оцінювання знань та умінь учнів

Усний контроль здійснюється з використанням фронтальної, групової, парної та індивідуальної форм. Слід урахувати, що монологічне мовлення учнів початкових класів тільки формується, тому неприпустимо зловживати індивідуальним усним опитуванням молодших школярів.

Самостійні роботи проводяться в рамках здійснення поурочного контролю і дозволяють фіксувати ступінь засвоєння навчального матеріалу в процесі його вивчення.

Перевірні роботи спрямовані на перевірку засвоєння окремих питань навчальної теми. Згідно з навчальною програмою вчитель визначає з кожної теми об'єм знань, умінь та навичок, на основі чого складаються та проводяться перевірні роботи.

Контрольні роботи спрямовані на виявлення результативності засвоєння учнями матеріалу визначеної теми чи розділу навчального предмета.

Тестові завдання можуть бути використані при формуванні самостійних, перевірних і контрольних робіт. Завдання тестових робіт допомагають встановити наявність чи відсутність в учнів певних знань і умінь.

Контроль та оцінка рівня особистісного розвитку учнів

Змістовий контроль та оцінка рівня особистісного розвитку учнів спрямовані на виявлення індивідуальної динаміки розвитку учнів від початку навчального року до його закінчення.

Основними показниками особистісного розвитку учнів є:

- сформованість загальнонавчальних умінь та навичок;
- сформованість основних ціннісних орієнтирів, які визначають мотиваційну основу особистості;
- сформованість навчально-пізнавальних інтересів;
- здатність до узгоджених дій з урахуванням іншої позиції;
- самостійність дій, суджень, критичне ставлення до власних та інших дій;
- адекватність самооцінки;
- вираження творчості у різних видах діяльності.

Динаміка розвитку учнів визначається вчителем спільно з шкільним психологом на основі результатів психолого-педагогічного моніторингу.

Відкрита демонстрація своїх досягнень учнями передбачає пред'явлення накопичених протягом року результатів навчальної праці (презентації усіх робіт учнів організуються в різних формах (виставки, різні заходи), у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Організація контрольної діяльності

У навчальному процесі поєднуються контрольна діяльність учителя, контрольна діяльність учня у відношенні один одного (взаємоконтроль та взаємооцінка) і контрольна діяльність учнів відносно процесу і результату власної діяльності (самоконтроль і самооцінка).

Для того, щоб оцінка стала засобом розвитку активності та ініціативи самого учня, він повинен навчитися самостійно здійснювати контроль та оцінку. Тому головним завданням вчителя є цілеспрямоване формування самостійності учнів у здійсненні контрольної діяльності.

<...>

На уроках музичного та образотворчого мистецтва у 2–4 класах учні можуть використовувати оціночні таблиці, що дозволяють фіксувати наявність уявлень у сфері музичного та образотворчого мистецтва, ступінь сформованості практичною музичною та образотворчою діяльністю.

При визначенні критерію важливо враховувати позицію, в якій учень здійснює музичну діяльність, оскільки кожній із позицій відповідають певні показники (правильно, точно — для слухання; виразно, емоційно — для виконання; оригінально — для творчої роботи тощо).

Критерій визначається до початку діяльності. Обов'язковою умовою є відповідність критерію реальним можливостям учнів. Наприклад, до початку співу, слід встановити, яким повинно бути виконання (виразним, виражаючим настрій, характер музики; емоційним, що передає ставлення виконавця до виконуючого твору).

На основі висунутих критеріїв здійснюється прогностична оцінка, в ході якої учні відповідають на такі питання: чи можна під час співу передати харак-

тер і настрої музики? Чи можемо передати своє ставлення до пісні? Зміст критерію і прогностичної оцінки повинні співпадати. Слід звернути увагу, що критерій учнем не озвучується, вони оперують показниками, зрозумілими для них і не вимагають пояснень. Виконавська діяльність здійснюється після проведення прогностичної оцінки. Закінчивши виконання, учні здійснюють самооцінку, відповідають на питання: чи змогли ми передати характер, настрої музики під час співу. Чи змогли передати своє ставлення до пісні. Після самооцінки учитель коментує процес і результат здійснення виконавської діяльності.

Слід розрізняти *ретроспективну* (після виконання завдання) і *прогностичну* (до виконання роботи) самооцінку. Першочергово ведеться робота з формування ретроспективної самооцінки. Тільки тоді, коли здійснення контролю і оцінки стане звичною нормою для учнів, можна переходити до формування прогностичної самооцінки.

Вчитель може висловлювати оціночні судження в різних формах: словесній (*Ти правильно виконав завдання. Ти правильно розв'язав задачу. Ти акуратно виконав роботу. Твоя робота достойна високої оцінки* тощо); графічній (лінієчки самооцінки; сходинок зростання, графіки тощо), знакової (знаки «+», «-» та ін.).

При оцінюванні в балах рекомендується використовувати в контрольній діяльності повний алгоритм оцінювання, що включає словесно-оціночне судження і виставлення оцінки в балах.

Орієнтовні вимоги до ведення та оцінювання учнівських зошитів

Для навчальної роботи в початкових класах використовуються зошити, що відповідають чинним в Україні стандартам, з такими видами графічної сітки:

- у дві горизонтальні лінії різної інтенсивності з похилими лініями;
- у дві горизонтальні лінії різної інтенсивності без похилих ліній;
- з горизонтальними лініями;
- у клітинку з нормою лініювання $5,0 \times 5,0$ мм.

На кожній сторінці зошита із зовнішнього боку вертикального зрізу залишається поле завширшки 2 см, відмежоване вертикальною лінією червоного кольору.

У 2–4-х класах для навчальних класних і домашніх завдань з української та інших мов, математики рекомендується вести по два зошити (для періодичної заміни їх під час перевірки вчителем).

Для контрольних робіт з мов і математики використовується окремий зошит, у якому учні виконують також роботу над помилками.

За потреби можна також використовувати зошити з друкованою основою з інших предметів інваріантної складової, що разом із підручником становлять єдиний навчальний комплект.

Кожна письмова робота, виконана учнем початкових класів в зошитах (у т. ч., в зошитах з друкованою основою), перевіряється до наступного уроку.

У 1 та 2 класах зошити підписує вчитель, у 3–4 класах — це роблять учні за зразком, написаним учителем на дошці, наприклад:

<p><i>Зошит</i> для робіт з української мови учениці 2-А класу Шепетівської ЗОШ І—ІІІ ст. № 2 Потієнко Ірини</p>	<p><i>Зошит</i> для робіт з математики учня 2-А класу Батуринаського НВК «Пролісок» Варакуті Георгія</p>
--	--

<p><i>Зошит для контрольних робіт з математики учня 4-А класу Варварівської ЗОШ І ст. Васильченка Михайла</i></p>	<p><i>Зошит для контрольних робіт з української мови учениці 4-А класу Бахмацької ЗОШ І—ІІІ ст. № 1 Дорош Лідії</i></p>
---	---

Прізвище та ім'я учня/учениці записується в родовому відмінку однини. У кінці підпису зошита крапка не ставиться.

У письмовій роботі з мов і математики рекомендується зазначати дату виконання роботи, яка це робота (*класна чи домашня*), вид завдання (*вправа, диктант, твір, переказ, задача* тощо), заголовок зв'язного тексту (переказу, розповіді тощо). У кінці заголовків крапка не ставиться.

<...>

У 4 класі дату виконання роботи з мови записують словами, з математики — на розсуд учителя.

Дев'ятнадцяте квітня

Класна робота

Словниковий диктант

У зошитах для контрольних робіт учні пишуть дату, вид завдання і заголовки тексту. Наприклад:

<p><i>10 грудня Диктант Пташки взимку</i></p>	<p><i>17 березня Математичний диктант</i></p>
---	---

У 1–4 класах рекомендується використовувати для письма кулькову ручку з пастою синього або фіолетового кольору, а для креслення — олівець.

Під час виконання письмової роботи учням рекомендується дотримуватися однакових інтервалів між словами, дописувати кожен рядок до кінця, орієнтуючись на правила переносу і не виходячи за межі рядка, дотримуватися абзаців.

Якщо потрібно виправити помилку, учень має закреслити неправильно написану літеру чи цифру навкіс (справа наліво) і замість неї зверху написати потрібну літеру чи цифру. Якщо треба замінити слово, словосполучення, речення або числовий вираз, то його слід закреслити тонкою горизонтальною лінією, а не брати в дужки, оскільки дужки є пунктуаційним знаком, і далі записати правильно.

Виправлення (закреслення та поновлення) написаного треба робити ручкою, а не олівцем.

Учні мають бережливо використовувати зошит: не починати новий, доки не списано попередній; користуватися обгортками; не бруднити сторінок; не вивирити аркушів.

Заміна зошитів блокнотами або окремими аркушами паперу не рекомендується.

Усі записи в зошиті вчитель здійснює каліграфічно і грамотно.

Ведення робочих зошитів з мов та математики оцінюється щомісяця протягом кожного семестру.

При цьому рекомендується брати до уваги:

— у зошитах з мов: каліграфію, грамотність, культуру оформлення письмових робіт і наявність робіт над помилками. За кожний параметр виставляється від 1 до 3 балів;

— у зошитах з математики: охайність зошита та культуру оформлення робіт (дата, назва та вид роботи, розміщення завдань на сторінці, охайність креслень і виправлень, робота над помилками тощо). За мовні помилки оцінка не знижується. Також не впливають на цю оцінку математичні помилки — вони враховуються під час перевірки кожної письмової роботи.

Оцінку за ведення зошитів заносять до класного журналу і враховують як поточну.

Орієнтовні вимоги до оформлення письмових робіт з мов

<...>

Записи на новій сторінці зошита учні починають робити з першого робочого рядка.

Початок запису тексту і його заголовок мають бути на одній сторінці. Якщо залишаються вільні рядки на сторінці, то їх можна використовувати для виконання інших завдань на розсуд учителя.

Між датою і назвою роботи (класна, домашня), між назвою та видом роботи, а також між видом роботи та заголовком рядок не пропускають. У зошитах з графічними сітками у дві горизонтальні лінії різної інтенсивності з похилими лініями та без них між кінцевим рядком тексту однієї письмової роботи і початком наступної рекомендуємо пропускати один робочий рядок; у зошитах з графічною сіткою з горизонтальними лініями — два робочі рядки для відокремлення однієї роботи від іншої та для виставляння оцінки і записів учителя.

Орієнтовні вимоги до оформлення письмових робіт з математики

Навчальні письмові завдання з математики учні виконують у зошитах у клітинку.

Запис математичних завдань розпочинають на другій повній клітинці зверху та другій клітинці від поля чи згину сторінки зошита.

Між записами дати, назви роботи та її виду в зошитах з математики пропускають одну клітинку.

Між кінцевим рядком завдання однієї письмової роботи і початком наступної в зошитах з математики пропускають чотири клітинки для виставляння оцінки та для поміток учителя.

Літери і цифри рекомендується писати у клітинці зошита похило, кожную цифру, знак і літеру записувати в окремій клітинці.

Цифри в 1–4 класах записуються висотою в одну клітинку. Малі літери в 1–2 класах — висотою в одну клітинку, в 3–4 класах — $2/3$ клітинки. Великі літери в 1–4 класах пишуть заввишки в півтори клітинки.

Математичні вирази можна розміщувати в рядок або в стовпчик.

Між виразами відстань добирають довільно (2–3 клітинки), але з дотриманням симетрії та економії паперу.

Для полегшення пошуку способу розв'язання задачі пропонується записувати текст задачі коротко, використовуючи різноманітні форми: схему, таблицю, графічні умовні позначення, малюнок, орієнтуючись на опорні слова тексту. Добір форми скороченого запису задачі учень здійснює самостійно. Незначні неточності в записі короткої умови не впливають на оцінку.

У запитанні задачі найменування одиниць величини пишуть повністю, наприклад:

Скільки кілограмів картоплі в двох кошиках?

Після чисел найменування пишуть скорочено (відповідно до Державного стандарту України «Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила» (ДТСУ 3582-97), затвердженого наказом Держстандарту України від 4 липня 1997 р. № 391):

— без крапки: 3 мм, 5 см, 7 дм, 9 м, 12 км; 2 г, 7 кг, 9 ц, 10 т; 12 с, 17 хв, 15 год; 15 грн;

— крапка ставиться після скороченого найменування грошової одиниці — копійки: 20 к.

Одиниці швидкості скорочено записують так: 60 м/с (або 60 м за 1 с), 17 км/год (або 17 км за 1 год).

Одиниці площі: 18 см², 31 дм², 73 м². Висота цифри 2 біля літери орієнтовно становить 1/2 клітинки.

Назви предметів біля цифри записують за правилами скорочень: 8 д. (8 дерев), 14 гр. (14 грибіє), 36 ябл. (36 яблук).

У відповіді до задачі назви предметів пишуть повністю: *учень прочитав 5 казок.*

У 1 і 2 класах відповідь задачі записують коротко, наприклад: *7 кг цукру.* Повну відповідь рекомендується записувати, починаючи з 3 класу, її слід будувати за загальними правилами побудови речень (відповідей на запитання).

У складеній задачі після кожної дії, окрім останньої, коротко записується пояснення, наприклад:

1) $18 + 9 = 27$ (кг) — збрали яблук.

2) $27 : 3 = 9$ (кг)

Відповідь: в один ящик умістилось 9 кг яблук.

Орієнтовні вимоги до перевірки письмових робіт

Учителю рекомендується систематично перевіряти та оцінювати якість виконання учнями кожної письмової роботи, оскільки це дає можливість визначити рівень засвоєння знань, умінь та навичок і планувати на діагностувальній основі навчально-корекційну роботу.

Усі письмові роботи навчального і контрольного характеру перевіряються до наступного уроку. Після перевіреної роботи рекомендується виконувати роботу над помилками колективно під керівництвом учителя чи самостійно.

Кожен вид помилок як з мови, так і з математики потребує від учителя відповідного способу виправлення.

Графічно неправильно написану літеру або цифру вчитель підкреслює і на полях чи в окремому рядку для практичного вправлення дає зразок правильного їх написання.

Під час формування графічних навичок допускається виправлення форми літери чи цифри з метою вказування, де саме учень припускається помилки. Неправильність нахилу помічається похилою лінією поряд зі знаком, який дитина написала неправильно.

Граматичні та пунктуаційні помилки вчитель підкреслює і виправляє власноруч.

Стилістичні і лексичні — підкреслює хвилястою лінією. На наступних уроках найтипівіші з них колективно обговорюються, внаслідок чого неправильно побудовані речення удосконалюються і записуються в зошит.

До виправлення помилок у письмових роботах учитель може підходити диференційовано: у зошитах учнів, які навчаються на достатньому і високому рівнях, підкреслити слово з помилкою, в інших учнів — підкреслити помилку. Саме виправлення пропонується зробити учням під час виконання роботи над помилками. Виправляти записи повністю бажано в зошитах учнів, які неспроможні зробити це самостійно. Такий підхід до перевірки учнівських зошитів потребує повторного їх перегляду.

Помічену в обчисленнях помилку вчителю рекомендується тільки підкреслити, а учню — правильно обчислити й виправити її. У зошитах учнів, які самостійно не можуть виправити неправильний результат обчислення, учитель може закреслити його і зверху написати правильний.

Виправляти неправильний результат по написаному не рекомендується.

Якщо учень помилився під час розв'язування складеної задачі в доборі дії чи в обчисленнях у ній, бажано запропонувати, щоб він правильно розв'язав усю задачу і заново записав її розв'язання.

Якщо задача розв'язана правильно, але неправильно сформульовано пояснення чи відповідь, варто підкреслити цей текст і запропонувати учневі правильно його сформулювати й записати заново.

Усі записи, зроблені вчителем в учнівському зошиті (виправлення помилок, підкреслення, зразки письма, оцінка, фрази типу *Правильно*, *Уже значно краще* тощо), виконуються чітко, каліграфічно й охайно пастою червоного кольору.

Далі наводимо рекомендації щодо особливостей оцінювання з окремих навчальних предметів.

УКРАЇНЬСКА МОВА І МОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (МОВИ НАВЧАННЯ)

Об'єктами перевірки й оцінювання навчальних досягнень учнів з мови навчання є складники комунікативної компетентності:

- досвід мовленнєвої діяльності (аудіативні вміння, здатність вести діалог, будувати монологічні зв'язні висловлювання в усній і письмовій формах, вміння виразно читати і розуміти зміст прочитаного);
- знання про мову і мовлення, мовні вміння й навички;
- орфографічні і пунктуаційні вміння й навички;
- графічні навички письма, техніка, швидкість письма, культура оформлення письмових робіт.

І. Оцінювання досвіду мовленнєвої діяльності

1. Аудіювання (слухання і розуміння прослуханого)

Перевірку аудіативних умінь рекомендуємо здійснювати фронтально в 2–4 класах у кінці кожного семестру.

Перевіряються вміння: сприймати на слух незнайомий текст і розуміти в 2 класі елементи фактичного змісту (хто? що? де? коли? як?), запам'ятовувати послідовність подій; у 3–4 класах — фактичний зміст, причиново-наслідковий зв'язки, основну думку висловлювання, образний вислів.

Для перевірки використовується незнайомий текст художнього стилю і запитання з варіантами відповідей.

Обсяги текстів: у 2 класі — 120–200 слів, у 3 класі — 220–300 слів, у 4 класі — 320–400 слів.

У 2 класі пропонується 4 запитання з двома варіантами відповідей на кожне, у 3 класі — 6 запитань з трьома варіантами відповідей, у 4 класі — 6 запитань з чотирма варіантами відповідей.

У 2 класі за кожну правильну відповідь на запитання учень одержує 3 бали, в 3–4 класах — 2 бали.

2. Говоріння і письмо (діалогічне та монологічне висловлювання)

Перевірку сформованості усного (діалогічного і монологічного) мовлення вважаємо за доцільне здійснювати індивідуально в 2–4 класах наприкінці кожного семестру.

Рівень сформованості *діалогічного* мовлення в 2–4 класах рекомендується перевіряти в першому семестрі.

Перевіряються вміння: складати діалог на задану тему, використовувати формули мовленнєвого етикету, дотримуватись правил спілкування, норм літературної мови.

Обсяги утворених діалогів повинні відповідати нормам: у 2 класі — 3–4 репліки на двох учасників розмови, в 3 класі — 4–5 реплік, у 4 класі — 5–6 реплік (без урахування формул мовленнєвого етикету).

Уміння вести діалог оцінюється за такими вимогами (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»):

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця підтримує діалог, відповідаючи на запитання співрозмовника лише «так» чи «ні»
	2	Учень/учениця відповідає на елементарні запитання короткими репліками, однак не ініціює розмови
	3	Учень/учениця вступає в діалог з найпростішої за змістом теми, відповідає лише на окремі репліки співрозмовника, робить спроби формулювати запитання
Середній	4	Учень/учениця бере участь в діалозі з нескладної за змістом теми, але робить довгі паузи, добираючи потрібні слова, окремі репліки співрозмовника залишає без відповіді
	5	Учень/учениця підтримує діалог за нескладною за змістом мовленнєвою ситуацією, але іноді відхиляється від теми, не завжди вживає слова ввічливості, припускається мовних помилок. Обсяг діалогу наближається до норм

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	6	Учень/учениця ініціює і підтримує діалог, буде в основному змістовні репліки, однак не завжди дотримується правил мовленнєвого етикету, припускається окремих мовних помилок. Обсяг діалогу близький до норм
Достатній	7	Учень/учениця буде діалог, що відповідає нормам, в міру швидко добирає потрібні слова, вживає формули мовленнєвого етикету, виявляє толерантність до співрозмовника, однак не висловлює власної думки, свого ставлення до предмета обговорення, припускається незначних мовних помилок
	8	Учень/учениця складає діалог за ситуацією, що містить певну проблему, швидко добирає і правильно використовує потрібні слова, буде змістовні, невимушені репліки, дотримується правил культури спілкування, однак не висловлює свого ставлення до предмета обговорення, припускається незначних мовних помилок. Обсяг діалогу відповідає нормам
	9	Учень/учениця самостійно складає діалог з проблемної теми, чітко формулює запитання, дає влучні відповіді, демонструє належну культуру спілкування, не припускається мовних помилок, робить спроби висловити власну думку з приводу предмета обговорення. Обсяг діалогу відповідає нормам
Високий	10	Учень/учениця складає діалог за проблемною ситуацією, чітко формулює думки, демонструє високу культуру спілкування, висловлює власну позицію, але невпевнено. Обсяг і мовне оформлення діалогу відповідає нормам
	11	Учень/учениця ініціює і підтримує діалог з певної проблеми, впевнено висловлює й аргументує свою позицію, виявляючи повагу до думки співрозмовника, демонструє високу культуру спілкування. Структура діалогу і мовне оформлення реплік відповідає нормам
	12	Учень/учениця складає змістовний і досконалий за формою діалог, демонструє вміння уважно вислухати співрозмовника, виявляє стриманість і коректність у разі незгоди з думкою співрозмовника, доводить свої думки, висловлюючи переконливі аргументи, в тому числі й із власного життєвого досвіду, відстоює власну позицію

Перевірку *усного монологічного* мовлення рекомендується здійснювати в 2–4 класах у другому семестрі. У 2 класі перевіряється вміння будувати усний переказ, у 3–4 класах — усний твір.

Письмне мовлення перевіряється в 3–4 класах.

Письмовий переказ проводиться в 3 класі у кінці навчального року і в 4 класі — наприкінці першого семестру, письмовий твір — у кінці 4 класу.

Обсяги текстів для переказів: у 2 класі — 40–50 слів, у 3 класі — 50–70 слів, у 4 класі — 70–100 слів; обсяги учнівських творів: у 2 класі — близько 40 слів, у 3 класі — близько 60 слів, у 4 класі — 60–80 слів.

За *усне і письмове* висловлювання (**переказ, твір**) доцільно ставити одну оцінку — за зміст.

Оцінювання змісту монологічного зв'язного висловлювання здійснюється за такими вимогами (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»):

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця будує окремі, не пов'язані між собою речення, демонструючи обмежений лексичний запас і припускаючись мовних (лексичних, граматичних) помилок
	2	Учень/учениця будує або переказує окремі фрагменти висловлювання, при цьому його (її) лексичний запас обмежений, наявні мовні помилки
	3	Учень/учениця будує висловлювання, що не становить завершеного тексту. Послідовність викладу потребує вдосконалення, а лексика — збагачення; трапляються мовні помилки
Середній	4	Учень/учениця будує текст, який відзначається певною зв'язністю, але збіднений змістом; наявні відхилення від авторського тексту (переказ) або від теми (твір); порушена послідовність викладу, відсутні зачин або кінцівка, збіднена лексика, є мовні помилки
	5	Учень/учениця створює текст, який певною мірою розкриває тему, однак удосконалення потребує послідовність викладу, зачин чи кінцівка, добір слів, мовне оформлення тексту
	6	Учень/учениця будує досить послідовний текст, розкриває тему, хоч іноді порушує співвідношення основної і другорядної інформації; добір слів потребує вдосконалення; трапляються мовні помилки
Достатній	7	Учень/учениця правильно будує (переказує) текст, розкриває його загальний зміст і головну думку;

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		у тексті наявні зачин, основна частина і кінцівка; проте школяр не висловлює своєї думки з приводу сказаного; текст бідний на виражальні засоби мови; трапляються невинні повтори тих самих слів; мають місце мовні помилки
	8	Учень/учениця самостійно будує достатньо повне зв'язне висловлювання, в цілому ґрунтовно висвітлює тему і головну думку; проте не висловлює свого ставлення до того, про що говорить; припускається окремих мовленнєвих і мовних помилок
	9	Учень/учениця самостійно створює послідовний, логічно завершений текст; вдало добирає (у переказі використовує авторські) виражальні засоби мови; робить спроби висловити свою думку з приводу сказаного, але не дуже вдало; припускається поодиноких лексичних неточностей, мовних помилок
Високий	10	Учень/учениця вправно будує текст чи переказ тексту, що характеризується логічною завершеністю, відповідністю темі й меті, багатством лексичних засобів; у тексті висловлена думка про предмет розмови, але допущено 1–2 мовні чи мовленнєві помилки
	11	Учень/учениця вправно будує послідовний, повний текст чи переказ тексту, враховуючи комунікативне завдання; чітко висловлює власну думку, аргументує її; робота відзначається багатством словника, точністю слововживання, граматичною і стилістичною грамотністю
	12	Учень/учениця створює повноцінне, яскраве, оригінальне за думкою зв'язне висловлювання (твір чи переказ тексту) з певною комунікативною метою; повно і вичерпно висвітлює тему; впевнено висловлює й аргументує своє ставлення до того, про що пише; вдало пов'язує предмет розмови з власним життєвим досвідом; робота відзначається багатством лексики, граматичною правильністю, стилістичною довершеністю

3. Читання

<...>

У 2–4 класах сформованість читацьких умінь рекомендується перевіряти на уроках літературного читання.

<...>

II. Оцінювання знань з мови, мовних умінь і навичок

Оцінювання мовних знань і вмінь рекомендується здійснювати в 2–4 класах не менше як двічі на семестр після вивчення певного розділу (невеликі за обсягом розділи можна об'єднувати, а великі — перевіряти за логічно завершеними частинами).

Перевірці підлягають знання і вміння з мови, необхідні для правильного і грамотного оформлення усних і письмових зв'язних висловлювань.

Перевірка здійснюється фронтально в письмовій формі із застосуванням тестових завдань двох типів: 1) завдання закритого типу, які передбачають вибір одного із запропонованих варіантів відповідей; 2) відкриті завдання, що виконуються без опори на запропоновані варіанти відповідей (самостійне утворення форм слова, добір слів за певною ознакою, побудова речень тощо).

У 2 класі учням пропонується п'ять завдань: три завдання закритого типу (з трьома варіантами відповідей на кожне) і два відкриті. Учні 3 класу — вісім завдань: чотири закритого типу (з трьома варіантами відповідей на кожне) і чотири відкриті. Учні 4 класу пропонується вісім завдань: чотири закритого типу (з чотирма варіантами відповідей на кожне) і чотири відкриті завдання.

У 2 класі за кожне правильно виконане завдання закритого типу учень одержує два бали, за кожне відкрите завдання — три бали (якщо таке завдання виконане частково, то учневі зараховується від одного до двох балів). У 3–4 класах кожне закрите завдання оцінюється одним балом, відкрите — двома балами (якщо таке завдання виконане частково, то учневі зараховується один бал). У разі, якщо при виконанні відкритих завдань учень припустився орфографічних чи пунктуаційних помилок на вивчені правила, рекомендуємо від загальної суми набраних балів віднімати 1 бал за недотримання грамотності.

III. Оцінювання орфографічних і пунктуаційних умінь

Основною формою перевірки орфографічної та пунктуаційної грамотності є контрольне *списування* і контрольний текстовий *диктант*.

Контрольне списування рекомендується проводити в 1 класі — у кінці року, в 2–4 класах — наприкінці кожного семестру.

Контрольний диктант рекомендується проводити: в 2 класі — один раз у кінці першого семестру і двічі в другому семестрі; в 3–4 класах — двічі на кожний семестр.

Обсяги текстів для диктантів і списування: у 1 класі — 20–30 слів, у 2 класі — 30–50 слів, у 3 класі — 50–70 слів, у 4 класі — 70–90 слів.

При *оцінюванні диктантів* доцільно брати до уваги грамотність, каліграфію (правильність написання букв та їх з'єднань) і культуру оформлення письмової роботи: від оцінки за грамотність рекомендуємо віднімати 1–2 бали за помилки в написанні букв і їх з'єднань та недотримання культури оформлення письмової роботи.

Оцінювання грамотності рекомендуємо здійснювати за такими вимогами: — орфографічні і пунктуаційні помилки вважаються рівноцінними;

— помилка в одному й тому самому слові, яке повторюється в диктанті кілька разів, вважається однією помилкою; помилки на одне правило, але в різних словах вважаються різними помилками;

— негрубими вважаються такі помилки: повторення тієї самої букви в слові; недописування букви в кінці слова (не за правилом); двічі підряд написане те саме слово в реченні. Дві негрубі прирівнюються до однієї грубої помилки;

— чотири охайні виправлення (неправильне написання на правильне) прирівнюються до однієї помилки;

— орфографічні та пунктуаційні помилки на невивчені правила виправляються, але не враховуються (якщо відповідні слова не були виписані на дошку під час диктанту, а розділові знаки не диктувалися вчителем).

Норми оцінювання грамотності:

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Кількість помилок
Початковий	1	9 і більше
	2	8
	3	7
Середній	4	6
	5	5
	6	4
Достатній	7	3
	8	2
	9	1
Високий	10	1 негруба помилка або 2–3 виправлення
	11	1 виправлення
	12	–

IV. Оцінювання графічних навичок письма, техніки, швидкості письма, культури оформлення письмових робіт

Графічні навички письма, техніка, швидкість письма і культура оформлення письмових робіт перевіряються шляхом списування з друкованого тексту. У 1 класі списування доцільно проводити на кінець навчального року, в 2–4 класах — у кінці кожного семестру.

За списаний текст рекомендуємо виставляти дві оцінки: одна — за грамотність, друга — за каліграфію, швидкість і культуру оформлення письмової роботи.

Грамотність оцінюється за такими самими вимогами, що й диктант.

При оцінюванні *графічних навичок (каліграфії) і дотримання гігієнічних правил* письма в 1 класі береться до уваги: правильність написання літер та їх поєднання, охайність.

У 2–4 класах рекомендуємо здійснювати перевірку графічних навичок: форми, розміру, нахилу, поєднання літер; культури оформлення письмової роботи і швидкості письма.

Дотримання норм за кожним із зазначених шести параметрів доцільно оцінювати двома балами (в сумі — 12 балів). За незначне відхилення від норми за тим чи іншим параметром радимо знімати 1 бал, за значне — 2 бали. Значними вважаються такі відхилення: зміна форм букв до невпізнаності;

висота букв більша або менша від норми, різнобічний нахил букв, неправильні поєднання букв або їх відсутність, неохайне виправлення, відсутність абзаців. Щодо швидкості письма, то значним вважається відхилення на 5 і більше знаків від меншого показника норми: 2 клас — 16–25 знаків за хвилину, 3 клас — 26–35 знаків за хвилину, 4 клас — 36–45 знаків за хвилину.

V. Зведений перелік перевірних робіт, які проводяться в 1–4 класах

Вид перевірки	1 клас (оцінювання без балів)		2 клас (1 сем. — оцінювання без балів за ріш. пед-ради)		3 клас		4 клас	
	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.
Аудіювання	–	–	1	1	1	1	1	1
Діалог	–	–	1	–	1	–	1	–
Усний переказ	–	–	–	1	–	–	–	–
Усний твір	–	–	–	–	–	1	–	1
Читання	–	1	–	–	–	–	–	–
Письмовий переказ	–	–	–	–	–	1	1	–
Письмовий твір	–	–	–	–	–	–	–	1
Перевірка мовних знань і вмій	–	–	2	2	2	2	2	2
Диктант	–	–	1	2	2	2	2	2
Списування	–	1	1	1	1	1	1	1
Державна підсумкова атестація	–	–	–	–	–	–	–	1
Загальна кількість перевірок за семестр	–	2	6	7	7	8	8	9

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ (УКРАЇНСЬКА, ІНША МОВА НАВЧАННЯ)

2–4 класи

Об'єктами перевірки й оцінювання з літературного читання є складники читацької компетентності:

- навичка читання вголос і мовчки;
- розуміння прочитаного;
- уміння виразно читати;

- досвід читацької діяльності учнів (елементарна обізнаність з колом дитячого читання, практичне засвоєння літературознавчих понять, уміння працювати з текстами різних жанрів, уміння переказувати зміст прочитаного твору (3–4 класи), уміння самостійно працювати з дитячою книжкою, довідковою літературою).

Контроль навчальних досягнень учнів рекомендуємо здійснювати шляхом таких **видів контролю: поточного, семестрового, державної підсумкової атестації.**

Основною формою **поточного контролю** є фронтальне та індивідуальне усне опитування.

Семестровий контроль рекомендуємо проводити так:

- у 2–4 класах наприкінці семестрів здійснюється контроль техніки читання вголос;
- у 3 класі наприкінці I семестру у формі письмової самостійної роботи *під керівництвом учителя*. Така робота проводиться з навчальною метою і не оцінюється в балах;
- у 3 класі наприкінці II семестру і у 4 класі наприкінці I семестру у **формі письмової контрольної роботи, яка оцінюється в балах.**

Основною метою проведення письмових самостійних і контрольних робіт є перевірка розуміння учнями змісту прочитаного.

Водночас наголошуємо, що оцінка за семестр виставляється з урахуванням тематичних оцінок.

Читання вголос

Перевірку розвитку навички читання вголос у 2–4 класах рекомендуємо здійснювати індивідуально у процесі поточного і семестрового контролю. Контроль навички читання вголос здійснює вчитель.

Перевіряються всі якості навички читання вголос (правильність, спосіб, розуміння, виразність, темп).

Читання вголос забезпечується складнішим психофізіологічним механізмом, ніж читання мовчки. У ньому, крім зорового, активно діють мовленнєво-руховий, слуховий канали, які мають вплив на повноту сприймання, запам'ятовування, засвоєння змісту прочитаного.

З огляду на це, не рекомендується здійснювати семестровий контроль розуміння прочитаного вголос на незнайомих текстах.

Перевірку *розуміння учнями* прочитаного вголос рекомендується здійснювати у процесі поточного оцінювання протягом року.

Контроль **техніки читання вголос** (правильність, спосіб, темп) проводиться індивідуально. Залежно від кількості учнів у класі — протягом 2-х останніх тижнів або одного передостаннього тижня I і II семестрів.

Для читання учневі пропонують незнайомий художній, науково-художній текст, який у кожній віковій групі відрізняється обсягом, складністю змісту, мовою, побудовою речень, шрифтом і т. ін. З метою забезпечення рівних умов перевірки вчитель обирає для читання один і той самий текст.

Підсумковий бал за навичку читання вголос виводиться з урахуванням техніки читання та розуміння змісту прочитаного.

Розвиток *уміння читати виразно* радимо перевіряти окремо у процесі поточного контролю лише після попередньої підготовки учнів.

Особливої уваги потребують діти, які мають певні психофізіологічні особливості: природну повільність, заїкання, поганий зір. Під час оцінювання це

не є підставою для зниження бальної оцінки. Контроль за якістю читання у таких дітей здійснюється під час поточного опитування.

Показники темпу читання вголос

Клас	I семестр	II семестр
4	80–85 сл./хв	90–95 сл./хв

Менший і більший числові показники для кожного класу є нормативними. Вони відповідають критеріям найвищого рівня, якщо учень повноцінно оволодів іншими якостями читання, співвідносними з цим рівнем.

<...>

Перевірка й оцінювання уміння читати виразно, читати напам'ять

Перевірку уміння читати виразно радимо здійснювати в процесі поточного контролю (під час поурочного вивчення теми, перевірки домашнього завдання). Виразність читання перевіряється на знайомому тексті, після попередньої підготовки.

Якість виразного читання, читання творів напам'ять доцільно визначати за такими критеріями:

- правильність, повнота відтворення фактичного змісту твору;
- виразність читання (чіткість дикції, інтонаційна правильність, уміння виявити своє ставлення до того, що читається; доречність використання мовленнєвих та позамовних (міміка, жести) засобів виразності);
- дотримання орфоепічних норм (літературна вимова голосних і приголосних звуків у різних позиціях, сполучень звуків у мовленнєвому потоці, а також наголошування слів).

У дітей з органічними порушеннями вимови цей критерій не враховується.

Орієнтовні вимоги до якості читання напам'ять є наскрізними для учнів 2–4 класів.

Перевірку читання напам'ять рекомендуємо здійснювати індивідуально у процесі поточного контролю. Доцільно проводити протягом 2–3 уроків перевірку читання напам'ять вірша чи прозового твору, які визначені для обов'язкового вивчення.

Перевірку вивчення напам'ять творів малих жанрів (скоромовок, прислів'їв, приказок) радимо проводити в процесі поточного оцінювання.

Читання мовчки

Рівень розвитку навички читання мовчки (технічної і смислової її сторін) у 3–4 класах рекомендуємо перевіряти й оцінювати (починаючи з 3 класу, II семестру) під час *поточного і семестрового контролю*.

Враховуються такі характеристики цього виду читання: спосіб (наявність чи відсутність артикуляції — зовнішніх мовленнєвих рухів), розуміння змісту прочитаного, темп читання.

Контроль технічної сторони навички читання мовчки (спосіб, темп) вчитель може здійснювати під час проведення семестрових письмових (самостійної і контрольних) робіт за такою методикою.

Спочатку на матеріалі текстів вчитель перевіряє технічну сторону читання. Для цього пропонує учням взяти в руки олівці. За вказівкою вчителя: «Почали читати!» — школярі заглиблюються в читання. Через 2 хвилини вчитель говорить: «Зупинились!». Кожний із учнів ставить олівцем крапку

над словом, на якому він зупинився. Далі учні дочитують (перечитують) текст і виконують запропоновані завдання.

У процесі перевірки вчитель встановлює кількість прочитаних слів кожним учнем (ученицею) за 2 хвилини, яку ділить на 2, і отримує кількість слів, прочитаних за 1 хвилину.

Учням, у яких темп і спосіб читання не відповідають нормативним показникам, радимо знижувати оцінку на 1 бал за кожний показник.

Показники темпу читання мовчки

Клас	I семестр	II семестр
4	110–130 сл./хв	130–150 сл./хв і більше

Менше число слів у кожному із зазначених показників визначає обов'язковий рівень, досягнення якого впливає на оцінювання; більше число вказує на бажаний (перспективний) результат розвитку читацького уміння і використовується не для оцінювання, а переважно для самоконтролю і самооцінки учнів.

Читання мовчки у 3 та 4 класах оцінюється за такими вимогами (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»):

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця розуміє зміст окремих речень у тексті. читає напівголосно у темпі, суттєво нижчому від меншого нормативного показника (10 і більше слів)
	2	Учень/учениця розуміє окремі події у змісті твору. Читає пошепки, у темпі, суттєво нижчому від меншого нормативного показника (8 і більше слів)
	3	Учень/учениця спроможний(-на) відповісти лише на запитання, що стосуються окремих фрагментів змісту твору. Утруднюється пояснити, як пов'язані між собою події у тексті. Читає з вираженими ознаками беззвучної артикуляції у темпі, нижчому від меншого нормативного показника (7 і більше слів)
Середній	4	Учень/учениця правильно відповідає на окремі запитання, пов'язані з розумінням фактичного змісту твору. Читає з ознаками беззвучної артикуляції у темпі, нижчому від меншого нормативного показника (на 5–6 слів)
	5	Характер відповідей учня/учениці на запитання свідчать про неповне розуміння фактичного змісту твору. Під час читання часто виникають зовнішні мовленнєві рухи. Темп читання є дещо нижчим від меншого нормативного показника (3–4 слова)

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	6	Рівень усвідомлення фактичного змісту нескладного тексту є загалом досягнутим. Учень/учениця читає у темпі приближеному до нормативного. Періодично виникають зовнішні мовленнєві рухи під час читання багатоскладових та важких для розуміння слів
Достатній	7	Учень/учениця виявляє достатнє розуміння фактичного змісту тексту. Виконуючи завдання, припускається помилок, пов'язаних з розумінням основної думки твору, розумінням значення окремих слів, висловів, у т. ч. вжитих у переносному значенні. Спосіб і темп читання відповідають нормативним показникам
	8	Учень/учениця усвідомлює фактичний зміст тексту, але неповно розуміє його основний смисл. Виконуючи завдання, припускається помилок, пов'язаних з розумінням основної думки твору, встановленням причиново-наслідкових зв'язків. Спосіб і темп і читання свідчать про належний рівень сформованості цього виду читання
	9	Учень/учениця виявляє здатність самостійно усвідомлювати фактичний зміст твору, основний смисл — з незначною допомогою вчителя. Припускається окремих неточностей у відповідях на запитання щодо розуміння висловів, ужитих у переносному значенні. Спосіб читання учнів є достатньо сформованим, темп читання дещо перевищує нормативні показники
Високий	10	Учень/учениця у повному обсязі усвідомлює фактичний зміст, основний смисл твору. Мають місце поодинокі випадки неточного розуміння підтексту. Темп читання суттєво перевищує нормативні показники читання вголос
	11	Учень/учениця у повному обсязі поглиблено, усвідомлює фактичний зміст та основний смисл різних за ступенем складності творів. Іноді припускається неточностей щодо розуміння підтексту. Спосіб читання відповідає критеріям цього виду читання, а темп значно перевищує нормативні показники
	12	Учень/учениця у повному обсязі поглиблено розуміє зміст та основний смисл різних за складністю окреслених навчальною програмою текстів; правильно відповідає на всі запитання за змістом прочитаного Темп читання зазвичай у 1,5–2 рази перевищує нормативні показники читання вголос. Спосіб читання відповідає критеріям цього виду читання

Досвід читацької діяльності учнів

Перевірку й оцінювання досвіду читацької діяльності учнів рекомендуємо здійснювати в процесі поточного контролю в усній та письмовій формах і враховувати в підсумковому оцінюванні навчальних досягнень школярів з літературного читання за кожний семестр.

Навчальними програмами у 3–4 класах передбачено цілеспрямоване формування творчої діяльності молодших школярів. Зміст цієї роботи має переважно навчальний характер. Тому у процесі перевірки й оцінювання творчих видів завдань визначальною є мотиваційна і розвивальна функція. В оцінюванні творчих завдань мають переважати оцінювальні судження вчителя позитивного характеру. Не рекомендується здійснювати бальне оцінювання виконання учнями творчих завдань на низькому рівні.

<...>

Вимоги до оцінювання досвіду читацької діяльності учнів у 3–4 класах (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»)

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця переказує фактичний зміст твору з опорою на поданий зразок плану окремими, не пов'язаними між собою реченнями. Припускається численних мовних, мовленневих, орфоепічних помилок. Частково розуміє значення більшості слів, словосполучень у тексті
	2	Учень/учениця відтворює на основі поданого зразка плану окремі, не пов'язані між собою фрагменти змісту твору. Припускається численних мовних і мовленневих помилок
	3	Учень/учениця переказує на основі поданого зразка плану менше половини змісту тексту. Його переказ характеризується непослідовністю, пропуском фрагментів, важливих для цілісного розуміння змісту, наявністю багатьох орфоепічних і мовленневих помилок
Середній	4	Учень/учениця недостатньо зв'язно відтворює з опорою на поданий зразок плану більшу частину фактичного змісту тексту. Порушує послідовність викладу, припускаючись мовних і мовленневих помилок. За допомогою вчителя може назвати 1–2 твори, що вивчались не вказуючи їх авторської приналежності
	5	Учень/учениця зв'язно, але недостатньо повно, відтворює фактичний зміст твору з опорою на поданий зразок плану. Почасти порушує послідовність викладу. Припускається мовних і мовленневих помилок.

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		<p>За допомогою вчителя розрізняє окремі літературні жанри (казка, вірш), окремі структурні елементи дитячої книжки; наводить приклади 2–3 вивчених творів, утруднюючись у визначенні їх авторської приналежності; висловлює (без аргументації) найпростіші оцінювальні судження щодо поведінки, вчинків персонажів («хороший», «поганий»)</p> <p>6 Учень/учениця переказує зміст твору зв'язно, загалом повно, послідовно, хоч не завжди розрізняє основну й другорядну інформацію. Виявляє нестійкі вміння виділяти смислові частини тексту, складати план твору, визначати його тему. Почасти припускається мовних і мовленнєвих помилок. З частковою допомогою вчителя висловлює (без аргументації) своє ставлення до подій, вчинків персонажів, користуючись елементарною оцінювальною лексикою; практично розрізняє казку, вірш, оповідання; наводить кілька прикладів літературних творів, що вивчались, окремі з них — за авторською приналежністю. За допомогою вчителя усвідомлює в тексті роль окремих яскравих, образних висловів. Виконує завдання на словесне малювання, придумування творів за аналогією з прочитаним, вміє читати за ролями.</p> <p>Практично розрізняє структурні елементи дитячої книжки (неповно); виявляє нестійкі вміння знаходити їх у конкретних книжках; пояснювати призначення; недостатньо володіє способами пошуку навчально-пізнавальної інформації у виданнях довідкового характеру</p>
Достатній	7	<p>Учень/учениця відтворює зміст твору (з урахуванням виду переказу) зв'язно, достатньо повно, послідовно, з елементами аргументації поведінки, вчинків персонажів. Припускається окремих мовних та мовленнєвих помилок.</p> <p>З незначною допомогою вчителя складає план, визначає тему твору; практично розрізняє програмові твори за жанровими ознаками; правильно наводить приклади 3–4 вивчених творів та їх авторів. Знаходить у тексті засоби художньої виразності, хоч і неповно розуміє їх функції у творі. Розрізняє структурні елементи дитячої книжки, іноді припускається неточностей, визначаючи їх у конкретних книжках. Виявляє нестійкі вміння здійснювати пошук навчально-пізнавальної інформації у довідкових виданнях</p>

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	8	<p>Учень/учениця загалом самостійно, зв'язно, логічно, послідовно переказує (з урахуванням виду переказу) зміст твору, формулює його тему, складає план; висловлює та частково аргументує власне ставлення до подій, вчинків персонажів, спираючись на текстовий матеріал. Використовує у мовленні авторські засоби художньої виразності, почасти невдало замінюючи їх власними. Є поодинокі мовленнєві помилки. Вміє за перерахованими вчителем ознаками визначити жанр твору та навести 1–2 приклади. Правильно наводить 4–5 прикладів творів, що вивчались. Загалом правильно орієнтується у структурі дитячої книжки, хоч не завжди застосовує набуті знання у практичній діяльності. Потребує удосконалення уміння знаходити навчально-пізнавальну інформацію у виданнях довідкового характеру</p>
	9	<p>Учень/учениця самостійно, зв'язно, послідовно, повно переказує (з урахуванням виду переказу) зміст твору, вміє самостійно сформулювати його тему, скласти план.</p> <p>Висловлює й аргументує власне ставлення до подій, вчинків героїв, спираючись на текстовий матеріал. Загалом вдало використовує у мовленні авторські засоби художньої виразності, хоч не завжди може пояснити роль окремих з них у творі. Припускається поодиноких мовленнєвих помилок. Правильно наводить 5–6 прикладів програмових творів та їх авторів; самостійно перераховує основні жанрові ознаки творів (іноді припускається помилок).</p> <p>Вміє знаходити у текстах порівняння, творчо переказати текст, читати за ролями, складати за допомогою вчителя казки.</p> <p>Орієнтується у змісті дитячої книжки з опорою на її довідково-ілюстративний апарат. Володіє операційною стороною діяльності з пошуку потрібної книжки, навчально-пізнавальної інформації у довідкових виданнях</p>
Високий	10	<p>Учень/учениця самостійно, зв'язно, логічно, повно переказує (з урахуванням виду переказу) зміст твору, акцентуючи увагу на головному; правильно визначає тему твору. Висловлює та аргументує своє ставлення до подій, вчинків персонажів, використовуючи авторські засоби художньої виразності. Розуміє їх функції у творі.</p>

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		<p>Орієнтується у світі дитячих книжок, може навести приклади творів за авторською, тематичною приналежністю, визначити жанр конкретного твору та обґрунтувати свій вибір. Іноді припускається неточностей у визначенні авторської приналежності та перераховуючи жанрові ознаки твору.</p> <p>Самостійно здійснює пошук навчально-пізнавальної інформації у довідкових виданнях</p>
	11	<p>Учень/учениця самостійно, зв'язно, логічно, повно переказує (з урахуванням виду переказу) зміст твору, виділяючи головне. Під час переказу замінює діалоги розповіддю. Висловлює та аргументує своє ставлення не лише до подій, а й до змісту твору загалом, вдало використовуючи авторські засоби художньої виразності під час опису подій, вчинків персонажів, опису природи та ін. Самостійно визначає тему і основну думку твору. В окремих випадках не точно розуміє підтекст (4 кл.).</p> <p>Орієнтується у світі дитячих книжок, розрізняє та порівнює їх за жанрово-родовими ознаками, тематичним спрямуванням, авторською приналежністю. Самостійно володіє операційною стороною пошуку навчально-пізнавальної інформації у виданнях довідкового характеру; застосовує знання, уміння й навички під час вивчення інших шкільних предметів</p>
	12	<p>Учень/учениця самостійно, буде розповідь, виділяючи головне та узагальнюючи зміст прочитаного. Висловлює власне ставлення до змісту твору, добираючи відповідні аргументи щодо певної позиції. Виявляє уміння використовувати під час переказу засоби художньої виразності. Самостійно орієнтується в колі дитячого читання: розрізняє, порівнює, наводить приклади книжок за жанровим, тематичним спрямуванням, авторською приналежністю.</p> <p>Вміє знаходити в текстах порівняння, придумувати порівняння; складати за допомогою вчителя і самостійно казки, лічилки, загадки, римовані рядки; придумувати продовження прочитаних творів.</p> <p>Орієнтується в структурі і змісті різних типів дитячих видань; самостійно користується різними видами бібліотечно-бібліографічної допомоги під час вибору книжок; виявляє уміння правильно формулювати свої читацькі запити; застосовує набуті знання та вміння у практичній діяльності</p>

Самостійні та підсумкові контрольні роботи

Метою самостійної та підсумкової роботи у 3–4 класах є перевірка рівня сформованості в учнів умінь самостійно усвідомлювати зміст незнайомого тексту, застосовуючи знання, уміння, навички, способи діяльності, якими учень оволодів протягом навчання.

Рекомендуємо таку роботу проводити на основі незнайомого тексту, завдань різного рівня складності. Для перевірки пропонувати завдання трьох типів: 1) завдання, які передбачають вибір однієї правильної відповіді із трьох (чотирьох) запропонованих варіантів; 2) завдання з короткою письмовою відповіддю, завдання на встановлення відповідності, завдання на встановлення правильної послідовності; 3) завдання, які потребують розгорнутої відповіді.

<...>

Підсумкову контрольну роботу рекомендуємо проводити в 3 класі наприкінці II семестру і у 4 класі наприкінці I семестру.

<...>

У 4 класі (I семестр) — із незнайомого тексту (обсягом 350–420 слів) і 12 завдань (6 завдань першого типу, 5 — другого і 1 — третього типу).

Оцінювання виконаної роботи рекомендуємо здійснювати таким чином.

За правильне виконання завдань, які передбачають вибір однієї правильної відповіді із кількох запропонованих варіантів виставляється по 1 балу.

Завдання з короткою письмовою відповіддю, завдання на встановлення відповідності, завдання на встановлення правильної послідовності оцінюються у межах 2 балів кожне: 2 бали — завдання виконано правильно, дано повну ґрунтовну відповідь, правильно встановлено послідовність чи відповідність, план повністю відповідає тексту; 1 бал — завдання виконано частково, допущено неточності, відповідь не обґрунтовано. Якщо завдання складається з двох частин, то виставляється по 1 балу за правильно виконану кожен частину завдання; 0 балів — учень виконав завдання неправильно чи не приступив до виконання завдання.

Завдання, які потребують розгорнутої відповіді оцінюються в межах 3 балів. Ураховується зміст; логічність і послідовність викладу; висловлення (обґрунтування) власної думки, використання засобів художньої виразності у висловлюванні.

Бали за роботу з читання виставляються без урахування помилок за грамотність.

Усі бали за виконані завдання додаються, й одержаний загальний бал переводиться в оцінку за поданою таблицею:

Таблиця переведення тестового бала в оцінку

Оцінка	«1»	«2»	«3»	«4»	«5»	«6»	«7»	«8»	«9»	«10»	«11»	«12»
Тестовий бал	1	2	3	4–5	6–7	8	9–10	11–12	13	14	15	16
Тестовий бал	1	2–3	4–5	6–7	8–9	10	11–13	14–16	17	18	19	20

Семестровий бал навчальних досягнень учнів ставиться з урахуванням поточного оцінювання досвіду читацької діяльності, **результатів поточного і підсумкового оцінювання навички читання вголос, якості вивчення**

віршів чи уривків з прозових творів напам'ять, поточного оцінювання навички читання мовчки, результатів виконання підсумкових контрольних робіт.

Річний бал виставляється на основі підсумкових балів за семестри.

УКРАЇНЬСЬКА МОВА І МОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЯК МОВИ ВИВЧЕННЯ

Оцінювання навчальних досягнень з української мови як державної та інших мов як навчальних предметів рекомендуємо здійснювати згідно з основними цілями навчання, які передбачають формування комунікативної компетентності з урахуванням інтересів і можливостей учнів початкової школи.

Об'єктами перевірки й оцінювання є:

- мовленнєві уміння з аудіювання, говоріння, читання, письма;
- сформованість певного кола знань про мову, мовні та правописні уміння, графічні навички письма.

У 1–4 класах проводиться:

- поточне оцінювання (у 1–2 (I семестр) класах — безбальне, у 3–4 — бальне за знання з мови й мовні вміння — усне опитування, тестові завдання);

- періодичний контроль й оцінювання рівня сформованості умінь з аудіювання, говоріння (діалогічне й монологічне мовлення), читання й письма та фонетико-графічні й орфографічні уміння у 3–4 класах;

- підсумкове оцінювання за семестр, рік.

Періодичний контроль сформованості тих чи інших видів навчальної діяльності радимо проводити фронтально (аудіювання, списування чи диктант) й індивідуально (діалогічне й монологічне мовлення). Діалогічне мовлення перевіряється в I семестрі, а монологічне — у II.

Кожен вид навчальної діяльності рекомендуємо перевіряти один раз на семестр, а орфографічні й граматичні уміння — двічі на семестр.

Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень з української мови як державної й національних мов як навчальних предметів залежать від спорідненості чи неспорідненості з рідною, що дає можливість, урахувати ступінь складності оволодіння цими мовами та кількість годин, відведених на їх засвоєння, диференціювати вимоги.

Вимоги до перевірки й оцінювання навичок мовленнєвої діяльності

I. Аудіювання (слухання і розуміння прочитаного)

Перевірці підлягають вміння вислухати незнайомий художній текст з 1–2 прослуховувань у 1 класі й з 1 — у 2–4 класах у школах зі спорідненими мовами навчання та з 2–3 прослуховувань — у 1–2 класах і 1–2 — у 3–4 класах у школах із неспорідненими мовами навчання та зрозуміти його. Перевірку доцільно здійснювати раз на семестр.

Розуміння прослуханого радимо виявляти за допомогою завдань тестового характеру — використовувати серію запитань з варіантами відповідей на них. <...> Для учнів 4 класу складають 6 запитань, кожне з яких супроводжується трьома відповідями на вибір (I варіант) чи двома — (II варіант). Запитання охоплюють зміст твору, головну думку та окремі особливості мови художнього твору (3–4 класи).

Правильна відповідь на кожне із запитань за прослуханим текстом у 1 класі оцінюються безбально, 2–3 класах — 3 балами; у 4 класі — 2.

Обсяг тексту визначається таким чином, щоб при неквапливому інтонаційно оформленому читанні вчителем (зі швидкістю 70–100 слів за хвилину) час його неперервного звучання був у таких межах:

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
	Кількість слів	Кількість слів
4	230–300	200–250

II. Говоріння (діалогічне та монологічне мовлення)

Вимоги до оцінювання діалогічного мовлення

Рекомендуємо перевіряти вміння: складати, розігрувати діалог і будувати усний переказ чи усний твір.

Вважаємо за доцільне, щоб протягом року учень одержав дві оцінки, які покажуть його успіхи у розвитку усного мовлення: одну — за діалогічне та другу — за монологічне мовлення.

Під час перевірки навички говоріння радимо враховувати ступінь самостійності роботи, міру допомоги вчителя. Учням початкового та середнього рівня доцільно пропонувати різноманітні допоміжні матеріали: малюнки, окремі репліки (підказки), зразки діалогу, план висловлювання тощо. Учні, які досягли достатнього рівня, можуть виконувати відповідні завдання за незначною допомогою, високого — самостійно.

Діалогічне мовлення

Одиницями контролю є уміння:

— складати й розігрувати діалог відповідно до запропонованої ситуації чи ситуативного малюнка й мети спілкування (мовленнєвого завдання);

— додержуватися правил етикету;

— вживати етикетну лексику й форми звертання;

— дотримуватись норм літературної мови (лексична й граматична правильність);

— орієнтація на слухача,

а також:

— відповідність вжитих реплік-відповідей змісту запитань;

— міра самостійності у веденні діалогу;

— відповідність кількості вжитих реплік зазначеному обсягу.

Монологічне мовлення:

Одиницями контролю є:

— змістовність, послідовність (логіка), чіткість розповіді;

— відповідність темі;

— лексична, орфоепічна та граматична правильність мовлення;

— орієнтація на слухача;

— відповідність обсягу розповіді зазначеним вимогам.

**Орієнтовний обсяг складеного учнями діалогу
(кількість реплік на кожного із співрозмовників)**

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
4	6 реплік без урахування етикетних формул початку й кінця розмови	5 реплік, не враховуючи етикетні формули початку й кінця розмови

Перевірку монологічних висловлювань рекомендуємо здійснювати з урахуванням умов, у яких вивчаються мови (близькоспоріднені чи не близькоспоріднені). У першому випадку у 2–3 класах перевіряється вміння переказувати короткий текст за малюнком і планом, у 4 класі — складати власний твір на задану тему. У другому випадку у 3 класі перевіряється вміння переказувати текст з опорою на план, у 4 класі — складати твір за малюнком і планом.

<...>

Для усного твору доцільно пропонувати учням тему (в умовах спорідненості), малюнок і план (в умовах неспорідненості).

Обсяг складеного тексту в умовах спорідненості має бути орієнтовно 5–7 речень. В умовах неспорідненості — відповідно до кількості пунктів плану.

Час виголошення складеного твору орієнтовно 1,5–2 хв в умовах спорідненості та 2–3 хв в умовах неспорідненості.

Письмові твори у 3 класі і I семестрі 4 класу мають навчальний характер. У II семестрі 4 класу перевіряються уміння самостійно складати й записувати тексти у школах із спорідненими мовами навчання за сюжетним малюнком, у школах із неспорідненими мовами — за нескладним за змістом сюжетним малюнком і планом із 4–5 пунктів.

Обсяг тексту для письмового переказу

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
4	75–80 слів	5–6 речень

III. Читання

Читання вголос

<...> У 3–4 класах доцільно здійснювати поточну перевірку вмінь учнів читати вголос у міру швидко, плавно, з дотриманням орфоепічних, фонологічних та інтонаційних норм, логічних пауз, з орієнтацією на слухачів; розуміти прочитане.

Під час оцінювання бажано враховувати вміння визначати жанри вивчених творів (казку, вірш, оповідання та ін.), тему й головну думку твору, його героїв, уміння знаходити образні слова та вирази і пояснювати їх значення.

Перевірку радимо здійснювати індивідуально. Обсяг тексту визначається так, щоб час його озвучення учнем (з нормальною швидкістю) дорівнював 1–2 хвилинам.

Протягом семестру виводиться середній бал як результат поточного оцінювання за читання вголос. Середній бал виставляється в окремій колонці журналу, не позначеній датою.

Швидкість читання вголос

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
4	65–80 слів за хвилину	55–65 слів за хвилину

Читання українською мовою мовчки

Перевіряється вміння прочитати *незнайомий* текст і зрозуміти його.

Перевірку рекомендуємо здійснювати *один раз на семестр* у 4 класі.

Рекомендована швидкість читання мовчки наприкінці 1 семестру — не менша, ніж 100–110 слів за хвилину, наприкінці року — 120–180 слів за хвилину (для споріднених мов) і 120–150 слів (для неспоріднених).

Розуміння прочитаного виявляють за допомогою завдань тестового характеру — учням пропонують 6 запитань за текстом з 3 варіантами відповідей для вибору. Запитання стосуються розуміння фактичного змісту твору, його головної думки та окремих особливостей мови художнього твору.

Орієнтовні вимоги до оцінювання читання мовчки: правильна відповідь на кожне із запитань за прочитаним текстом оцінюється 2 балами.

У виведенні балів, крім розуміння прочитаного, радимо враховувати:

— швидкість читання мовчки, яка оцінюється 2 балами (учень, швидкість читання якого нижча за норму, одержує на 1 бал менше);

— наявність зовнішніх артикуляційних рухів (учень, який ще не позбувся зовнішніх артикуляційних рухів, одержує на 1 бал менше (для споріднених мов).

IV. Письмо

Письмо як вид мовленнєвої діяльності передбачає уміння правильно висловити свою думку (переказати, розповісти) в письмовій формі, користуючись графічною системою мови, яка є предметом вивчення, дотримуючись техніки письма, правил правопису та уміння належним чином оформити письмову роботу.

Починаючи з II семестру 3 класу, в умовах вивчення споріднених мов раз на семестр, рекомендуємо перевіряти вміння писати переказ за поданим планом, а в 4 класі — переказ (I семестр) і твір на задану тему (II семестр).

За вивчення неспоріднених мов — письмовий переказ з опорою на план у I семестрі 4 класу, а письмовий твір за малюнком і планом — у II семестрі.

Обсяг тексту для письмового переказу — 60–80 слів (споріднені мови) і 50–70 слів (неспоріднені мови).

Уміння володіти письмом як видом мовленнєвої діяльності, що передбачає уміння побудувати висловлювання в писемній формі — переказати, розповісти про побачене, про себе і свою родину, друзів формується протягом навчання у 3–4 класах.

За письмову роботу (переказ і твір) в журналі виставляють **одну** оцінку за зміст.

Правописні та граматичні помилки виправляють і опрацьовують у ході аналізу письмових робіт.

Орфографічні та граматичні уміння

<...> У 3–4 класах в умовах спорідненості мов у I семестрі з метою перевірки пропонується списування (I семестр) і слуховий диктант (II семестр).

В умовах вивчення неспоріднених мов у кінці I семестру 2 класу проводять списування, у 3–4 класах у I семестрі також проводять і оцінюють списування, у II семестрі — зорово-слуховий диктант.

Обсяг тексту для списування та диктанту

Клас	Споріднені мови		Неспоріднені мови	
	Списування	Слуховий диктант	Списування	Зорово-слуховий диктант
4	55–60 слів	56–60 слів	50–55 слів	50–55 слів

Орієнтовні вимоги до оцінювання списування та слухового й зорово-слухового диктанту

Рівні навчальних досягнень	Бали	Кількість помилок	
		Споріднені мови	Неспоріднені мови
Початковий	1	Понад 10	Понад 12
	2	До 10	До 11
	3	До 9	До 10
Середній	4	До 8	До 9
	5	До 7 з них 2 негрубих*	До 8
	6	До 6 з них 2 негрубих	До 7 з них 2 негрубих
Достатній	7	До 5 з них 2 негрубих	До 6 з них 1 негруба
	8	4 з них 2 негрубих	До 5 з них 1 негруба
	9	3 з них 1 негруба	4 з них 1 негруба
Високий	10	2 з них 2 негрубі	3 з них 1 негруба
	11	1 негруба	2 з них 1 негруба
	12	1 виправлення	1 негруба + 1 виправлення

Техніка письма та культура оформлення письмових робіт

Об'єктами перевірки є вміння писати, вживаючи букви українського чи алфавіту мови, яка вивчається як друга, з належною швидкістю, правильно відтворюючи форму великих і малих рукописних букв, правильно поєднувати їх у слові і розташовувати слова на лініях сітки зошита. Перевіряється також охайність і вміння оформити письмову роботу (розташувати на рядку заголовок тексту, дотримуватися полів тощо).

Оцінювання техніки письма та культури оформлення письмових робіт рекомендуємо здійснювати шляхом списування з друкованого тексту 1 раз на рік, починаючи з 3 класу.

Нормативно вважається така швидкість письма (на кінець навчального року):

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
4	26–30 знаків за хвилину	21–25 знаків за хвилину

* До негрубих помилок відносяться неправильне написання, пропуск чи заміна букви, букви іншого алфавіту, якщо таких помилок не більше 2. Якщо помилок допущено більше, то 2 — зараховуються як одна груба. Акуратно зроблене виправлення не вважається помилкою. Повтор помилки в одному й тому ж слові вважається як одна помилка.

За списування рекомендуємо виставляти дві оцінки — за фонетико-графічні й правописні уміння та графічні навички письма.

Орієнтовні вимоги до оцінювання графічних навичок і дотримання гігієнічних правил письма в 3–4 класах:

початковий рівень — списаний текст нелегко прочитати. Літери переважно непропорційні, мають різний нахил, трапляється дзеркальне зображення літер. Поєднання букв переважно неправильне або відсутнє, *при цьому слід враховувати особливості графічної системи другої мови, переважно неспорідненої з українською*. Багато слів написано зливо, допущено заміну букв буквами рідної мови. Лінійності майже не дотримано;

середній рівень — списаний текст читається. Однак є значні відхилення від нормативної форми літер. Поєднання букв дуже розтягнуті або надто стислі. Багато слів написано зливо, є помилки (4) на заміну букв;

достатній рівень — списаний текст легко читається. Літери переважно пропорційні, з однаковим нахилом, переважно з правильним поєднанням. Однак трапляється 3–4 відхилення від норми у формі букв та їх поєднанні. Деякі слова злиті, букви замінені буквами рідної мови (до 3 помилок);

високий рівень — списаний текст легко читається. Літери пропорційні, з однаковим нахилом, правильно поєднані. Допускається 1–2 відхилення у формі букв чи їх поєднанні та заміні букв, які не порушують загального позитивного враження від письма.

Під час оцінювання техніки письма враховуються такі параметри:

а) форма букв, б) нахил букв в одну сторону, в) поєднання букв (не вважається за помилку вживання поєднань, прийнятих у рідній мові), г) швидкість письма, д) охайність та культура оформлення роботи.

Орієнтовні вимоги до оцінювання графічних навичок і дотримання гігієнічних правил письма у 3–4 класах

Дотримання норм за кожним із зазначених параметрів дає учневі 2 бали, в цілому — 12 балів. За незначне відхилення від норми за тим чи іншим параметром радимо знімати 1 бал, за значне відхилення — 2 бали. Стосовно швидкості письма незначним відхиленням вважається 1–5 знаків від меншого показника норми, значним — понад 5 знаків.

Нормативною вважається така **швидкість письма** (на кінець навчального року):

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
4	26–30 знаків за хвилину	21–25 знаків за хвилину

V. Знання з мови, мовні вміння

Перевірку знань з мови та мовних умінь радимо здійснювати під час поточного опитування та виконання завдань тестового характеру.

Рекомендуємо перевіряти знання та уміння, що стосуються матеріалу, який не збігається в рідній та українській (іншій) мові, що вивчається як друга: правильно визначати наголос, добирати слова на певну тему; розрізняти значення слів, добирати синоніми й антоніми; розпізнавати народні вислови та слова, вжиті в переносному значенні; змінювати форму слова в залежності від іншого; правильно вживати родові та відмінкові закінчення іменників, прикметників та особові форми дієслів; будувати

(доповнювати, перетворювати) сполучення слів та різні за синтаксичною структурою речення.

З цією метою пропонується комбінована перевірна робота із застосуванням завдань тестового характеру. Учні пропонують 6 завдань з трьома варіантами відповідей. З них 2 — на перевірку мовних знань, 4 — на перевірку мовних умінь.

Правильне виконання кожного із завдань, що стосуються мовних знань оцінюється 1 балом, правильно наведений приклад до кожного завдання додає ще по 1 балу. Завдання, що стосуються мовних умінь оцінюються 2 балами.

Зведений перелік перевірних робіт у 1–4 класах

(1/1 — кількість робіт за вивчення споріднених/неспоріднених мов)

Види перевірки	Кількість перевірок по класах							
	1		2		3		4	
	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.
1. Аудіювання	–	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1
2. Усне діалогічне мовлення	–	1/1	1/1	–	1/1	–	1/1	–
3. Усне монологічне мовлення	–	–	–	1/1	–	1/1	–	1/1
4. Читання вголос	–	–	–	1/1	–	1/1	–	–
5. Читання мовчки	–	–	–	–	–	–	1/–	1/–
6. Письмовий переказ	–	–	–	–	–	1/–	1/1	–
7. Письмовий твір	–	–	–	–	–	–	–	1/1
8. Списування	–	–	–	1/1	1/1	–/1	1/1	–
9. Диктант	–	–	–	–	–	1/1	–	1/1
10. Знання з мови, мовні вміння (поточно)	–	–	–	–	–	–	–	–
Загальна кількість перевірок	–	2/2	2/2	4/4	3/3	5/5	5/4	5/4
11. ДПА з української мови	–	–	–	–	–	–	–	1
12. ДПА з українського літературного читання в школах з навчанням російською мовою	–	–	–	–	–	–	–	1

МАТЕМАТИКА

Об'єктами перевірки й оцінювання навчальних досягнень учнів з математики є складники предметної компетентності — знання, уміння та навички, здатність їх застосовувати у навчальних і життєвих ситуаціях.

Контроль навчальних досягнень учнів рекомендуємо здійснювати шляхом поточної перевірки (1–4 класи) і тематичної перевірки (2–4 класи).

Поточну перевірку рекомендуємо проводити в усній і письмовій формі систематично в межах кожної теми, визначеної навчальною програмою. Цей вид контролю передбачається учителем під час підготовки до кожного уроку і знаходить своє відображення у поурочних планах (конспектах) уроків. Поточна перевірка може здійснюватись у формі самостійної роботи — короткотривалої (10–15 хвилин) письмової роботи, яка охоплює певну частину навчального матеріалу. Поточний контроль не обов'язково проводиться фронтально; його результати не завжди відображаються у балах.

Тематичну перевірку радимо здійснювати в письмовій формі. Вона охоплює зміст теми або логічно завершеної її частини. Проводити її доцільно у вигляді контрольної роботи — комбінованої або роботи тестового характеру — 4 рази за семестр. Бажано, щоб робота містила 14 математичних операцій (арифметичних дій, визначення порядку дій, встановлення відношень, перетворення одиниць величини, логічних дій тощо) у другому класі, 16 — у третьому, 18 — у четвертому.

Орієнтовна тривалість виконання роботи становить у другому класі близько 30 хв, у третьому й четвертому класах — близько 35 хв.

Окремим видом тематичного контролю може бути перевірка навичок усних обчислень у межах програмових вимог. Перевірку доцільно здійснювати один раз за семестр у письмовій формі (математичний диктант, робота на картках тощо). Обсяг роботи має містити не більше 12 математичних операцій.

Перевірка навчальних досягнень учнів в усній формі

Критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів в усній формі є: якість знань та умінь — правильність, повнота, глибина, дієвість, гнучкість, конкретність і узагальненість, системність, усвідомленість, міцність; культура математичного мовлення — послідовність викладу матеріалу, правильне вживання термінів, повнота у формулюванні висновків.

Усні відповіді учнів оцінюються за такими показниками (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»):

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця розрізняє математичні об'єкти, подані в готовому вигляді (поняття, дії, правила, окремі геометричні форми в довікллі); виконує найпростіші математичні операції за допомогою вчителя

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	2	Учень/учениця розрізняє окремі об'єкти вивчення (математичні поняття за їх ознаками, формули); виконує найпростіші математичні операції на рівні копіювання зразка виконання
	3	Учень/учениця розрізняє об'єкти вивчення (математичні операції, моделі задач); виконує елементарні математичні операції після детального кількаразового їх пояснення вчителем
Середній	4	Учень/учениця частково відтворює засвоєну навчальну інформацію, наводить приклади за аналогією або за підказкою вчителя; розуміє математичну термінологію; розв'язує однотипні математичні операції за наданим зразком
	5	Учень/учениця відтворює засвоєну навчальну інформацію за допомогою вчителя (називає суттєві ознаки математичних об'єктів); частково використовує математичну термінологію; виконує математичні операції, але не вміє пояснити свої дії
	6	Учень/учениця відтворює навчальну інформацію у засвоєній послідовності (за допомогою вчителя формулює правила, закони й залежності, ілюструє їх прикладами); частково коментує способи виконання математичних операцій
Достатній	7	Учень/учениця виділяє суттєві ознаки математичних понять; формулює прості висновки; застосовує знання й уміння під час виконання математичних завдань за знайомим алгоритмом; частково пояснює свої дії
	8	Учень/учениця розкриває сутність математичних понять, ілюструє їх прикладами; самостійно виконує математичні операції; детально пояснює свої дії
	9	Учень/учениця усвідомлено відтворює навчальний зміст, ілюструє відповіді прикладами з реального життя; виконує завдання, які потребують значної самостійності; виправляє помилки, на які вказує вчитель
Високий	10	Учень/учениця вільно володіє програмовим матеріалом, встановлює міжпонятійні зв'язки, комбінує елементи навчальної інформації і способи діяльності для одержання іншого шляху виконання завдання; аналізує та обґрунтовує способи виконання математичних операцій; знаходить і виправляє власні помилки

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	11	Учень/учениця демонструє гнучкі знання; описує варіативні ситуації, в яких можна застосовувати певне знання чи вміння; будує алгоритми виконання математичних завдань; застосовує елементи пошукової діяльності; володіє навичками самоконтролю
	12	Учень/учениця виявляє системність знань і способів математичної діяльності, використовує набутий досвід у змінених навчальних умовах і життєвих ситуаціях; демонструє нестандартний підхід до розв'язування навчальних і практично орієнтованих задач; об'єктивно оцінює свою роботу

Критеріями оцінювання письмових робіт є правильність і обсяг виконаної роботи.

Під час перевірки слід розрізняти грубі й негрубі помилки. Дві негрубі помилки рекомендуємо прирівнювати до однієї грубої.

До грубих помилок належать:

- неправильне обчислення у завданні, мета якого — перевірка обчислювальних умінь і навичок;
- неправильне розв'язання задачі (пропуск дії, неправильний добір дії, зайва дія);
- незнання або неправильне застосування властивостей, правил, алгоритмів, залежностей;
- невідповідність виконаних вимірювань та геометричних побудов умові завдання.

Негрубими помилками є:

- неправильно виконане обчислення у випадку, коли метою завдання не передбачена перевірка обчислювальних умінь і навичок;
- відсутність пояснювального тексту, відповіді завдання, назви величин або невідповідність їх виконаним діям та отриманим результатам;
- не доведене до логічного кінця перетворення величин;
- неправильне за стилістикою формулювання запитання чи відповіді задачі;
- неправильне списування даних завдання за умови правильного його виконання;
- помилки у записах математичних термінів, символів, позначеннях геометричних фігур.

Якщо учень (учениця) самостійно знаходить і охайно виправляє допущену помилку, то це не вважається недоліком роботи.

Письмові роботи оцінюються за такими показниками (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»):

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Робота виконувалась, але допущено 9 і більше грубих помилок
	2	Правильно виконано менше 1/3 роботи або в роботі допущено 8 грубих помилок
	3	Правильно виконано 1/3 роботи або в роботі допущено 7 грубих помилок
Середній	4	Правильно виконано 2/5 роботи або в роботі допущено 6 грубих помилок
	5	Правильно виконано половину роботи або виконано роботу в повному обсязі й допущено 5 грубих помилок
	6	Правильно виконано 3/5 роботи або виконано роботу в повному обсязі й допущено 4 грубі помилки
Достатній	7	Правильно виконано 2/3 роботи або виконано роботу в повному обсязі й допущено 3 грубі помилки
	8	Правильно виконано 3/4 роботи або виконано роботу в повному обсязі й допущено 2 грубі помилки
	9	Робота виконана в повному обсязі, але допущено 1 грубу й 1 негрубу помилку
Високий	10	Робота виконана в повному обсязі, але допущено 1 негрубу помилку
	11	Робота виконана правильно в повному обсязі окрім завдання підвищеної складності або творчого
	12	Робота виконана правильно в повному обсязі, в тому числі завдання підвищеної складності або творчого

Оцінювання контрольної роботи тестового характеру рекомендуємо здійснювати таким чином: якщо завданням перевіряється одна математична операція, то за кожну правильну відповідь виставляється 1 бал, за неправильну відповідь або невиконане завдання — 0; якщо перевіряється дві та більше математичні операції, за кожну виконану правильно виставляється по 1 балу. Водночас, якщо в складеній сюжетній задачі правильно виконано деякі дії, але правильного розв'язку задачі не одержано, то ставиться 1 бал. Всі бали додаються й одержаний загальний бал переводиться в оцінку за шкалою.

Шкала переведення тестового бала в оцінку

Оцінка	«1»	«2»	«3»	«4»	«5»	«6»	«7»	«8»	«9»	«10»	«11»	«12»
Загальний бал	1	2	3	4	5–6	7	8–9	10	11	12	13	14
Загальний бал	1	2	3	4–5	6–7	8	9–10	11–12	13	14	15	16
Загальний бал	1	2	3–4	5–6	7–8	9	10–11	12–13	14–15	16	17	18

ПРИРОДОЗНАВСТВО

Об'єктами контролю у процесі навчання природознавства є складники предметної природознавчої компетентності:

- знання (у формі фактів, уявлень, понять) про предмети і явища **природи**, їх взаємозв'язки і залежності між ними;
- уміння виконувати різні види навчально-пізнавальних дій щодо об'єктів природи та інформації про них;
- уміння застосовувати спеціальні методи пізнання об'єктів **природи** (дослід, практичну роботу, спостереження);
- уміння виконувати практичні дії з об'єктами природи;
- уміння оцінювати об'єкти природи, а також власну поведінку та **інших** людей серед природи;
- уміння застосовувати набуті знання й навички у своєму повсякденному житті;
- уміння творчого застосування набутих природничих знань і способів діяльності в змінених ситуаціях;
- досвід емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу і природи, до різноманітних видів діяльності, зокрема природоохоронної.

У процесі навчання природознавства застосовуються різні види контролю: поточний, тематичний, семестровий та річний.

Поточний контроль здійснюється на різних етапах оволодіння учнями змістом теми. Основна його функція — навчально-коригуюча. Цей вид контролю доцільний на етапі засвоєння нових знань та умінь. Він дозволяє своєчасно виявити помилки, усунути їх причини.

Поточний контроль спрямований на визначення якості і рівнів засвоєння навчального змісту.

Оцінювання відбувається за допомогою усного або письмового опитування (згідно з наказом Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти») відповідно до вимог навчальної програми за результатами бесід, спостережень, практичних робіт, дослідів, проектів, тестових і творчих завдань, дидактичних ігор тощо.

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця відтворює окремі факти та елементарні уявлення не усвідомлюючи їх суті. Спостерігає за виконанням практичних робіт, але не може пояснити сутність виконання кожної з її частин.
	2	Учень/учениця відтворює незначну частину навчального матеріалу на рівні копіювання зразка, має елементарні уявлення лише за допоміжними запитаннями вчителя, допускаючи неточності і помилки, частково розуміючи відтворене.

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		<p>Спостерігає за виконанням практичних робіт, повторює висновки про результати спостережень зі значними помилками, не усвідомлюючи їх суті.</p>
Середній	3	<p>Учень/учениця відтворює незначну частину навчального матеріалу; за допомогою вчителя виконує елементарні завдання, потребує детального кількісного пояснення їх виконання.</p> <p>Практичні роботи виконує зі значною допомогою вчителя; спостерігає за дослідами, які проводить вчитель, але не може їх пояснити; може назвати окремі норми екологічної поведінки в місцевому природному середовищі; включається в роботу малої групи співробітництва, але не виявляє ініціативи і виконує роботу лише за зразком.</p>
	4	<p>Учень/учениця відтворює частину навчального матеріалу у формі понять за допомогою вчителя, віддає перевагу конкретному перелічуванню тіл, явищ, їх ознак; має утруднення встановлювати зв'язки й залежності між тілами і явищами природи, спрогнозувати результат діяльності людини та її вплив на природу.</p> <p>Під час практичної роботи може повторити за зразком певну операцію, дію; виконує елементарні завдання.</p>
	5	<p>Учень/учениця за допомогою вчителя відтворює основний навчальний матеріал, дає визначення понять, допускаючи помилки й неточності, за допомогою вчителя встановлює нескладні зв'язки між природними тілами; виявляє істотні й неістотні ознаки об'єктів, але має утруднення аналізувати об'єкти у логічній послідовності; порівнює природні тіла і явища за однією ознакою та за навідними запитаннями вчителя.</p> <p>Під час виконання практичних робіт виконує прості досліди за детальною інструкцією вчителя, уміє копіювати зразок виконання певної навчальної дії.</p>
	6	<p>Учень /учениця будує відповідь у засвоєній послідовності; виконує дії за зразком у подібній ситуації; відповіді доповнює й уточнює за навідними запитаннями вчителя, ілюструє її прикладами з підручника, зошита з друкованою основою, з дидактичних матеріалів; порівнює природні об'єкти не менш, ніж за 2 вказаними ознаками.</p>

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		Практичні роботи виконує за зразком або алгоритмом (планом) наданим вчителем; за вказівкою визначає та виконує завдання у малій групі співробітництва.
Достатній	7	<p>Учень/учениця відтворює зміст природничих понять, називає їх істотні та неістотні ознаки, уміє наводити приклади з підручника на підтвердження певних думок, стисло переказує доступний за обсягом текст природничого характеру; порівнює природні об'єкти не менш, ніж за 3 вказаними ознаками; робить спроби висловлювати власні судження.</p> <p>Практичні роботи проводить самостійно, користуючись планами, інструкціями, складеними за допомогою вчителя; частково контролює і оцінює власні навчальні дії.</p>
	8	<p>Учень/учениця достатньо повно відтворює навчальний матеріал і застосовує його у стандартних ситуаціях; володіє способами діяльності за певним алгоритмом; відповідає на питання логічно, але з окремими неточностями; знаходить значення зазначених термінів у довідковій літературі; знаходить і систематизує інформацію за двома і більше заданими джерелами.</p> <p>Практичні роботи, дослідження та спостереження виконує за інструкцією з незначною допомогою вчителя і правильно робить часткові висновки про результати і способи виконання робіт; оцінює конкретні приклади поведінки у природі, власну діяльність.</p>
	9	<p>Учень/учениця володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в стандартних та частково змінених ситуаціях; може спланувати дії для здійснення пошукової діяльності; знаходить необхідну інформацію в додаткових джерелах інформації; обговорює отриману інформацію, застосовує отримані знання в повсякденній діяльності; проводить самооцінку рівня власних навчальних досягнень за запропонованим зразком.</p> <p>Самостійні і практичні роботи виконує під опосередкованим керівництвом. Називає основні етапи виконання дослідів і практичних робіт та знає основні прилади, їх призначення.</p>

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Високий	10	Учень/учениця володіє системою природничих понять у межах, визначених навчальними програмами, встановлює як внутрішньопонятійні, так і міжпонятійні зв'язки; вміє розпізнавати тіла і явища природи, які охоплюються засвоєними поняттями різного рівня узагальнення; порівнює природні об'єкти не менш ніж за 3–4 ознаками; відповідь аргументує, використовуючи приклади із життя, опираючись на власний досвід; вміє користуватися найпростішими вимірвальними приладами, використовувати карту, застосовувати знання для пояснення та оцінки різноманітних процесів і явищ; планує власну навчальну діяльність з предмета, навчально-дослідних або іншого типу завдань, користується картографічною інформацією.
	11	Учень /учениця має гнучкі знання в межах вимог навчальної програми, вміє застосовувати набуті навички за аналогією і в нових нестандартних ситуаціях; здатен і готовий використовувати отримані знання та вміння в повсякденному житті; фіксує основний зміст навчального тексту у вигляді плану; заповнює запропоновані таблиці; використовує додаткові джерела інформації при вирішенні навчальних завдань; самостійно виконує практичні, творчі завдання, спостереження і дослідження; працює з атласом і контурною картою; виступає перед класом; оцінює власний внесок у діяльність малої групи співробітництва.
	12	Учень/учениця має системні, міцні знання про різноманіття тіл, речовин та явищ природи і їх найпростіші класифікації; методи (визначені програмою) вивчення природи; усвідомлено використовує їх у стандартних та нестандартних ситуаціях; використовує природничо-наукову лексику у власних усних повідомленнях із застосуванням ілюстративного матеріалу і в письмових розповідях; виступає перед класом; організовує роботу в групі; бере участь у роботі малої групи співробітництва відповідно до зазначеної ролі; описує власні спостереження або досліди, розрізняє в них мету, умови проведення роботи і отримані результати; використовує набуті знання, уміння та навички в практичній діяльності та в повсякденному житті.

Усна перевірка дозволяє вчителю перевірити не лише знання, якими володіють учні, а й уміння будувати відповідь у логічній послідовності, їхній словниковий запас, темп відповідей, а також розвивати зв'язне мовлення, логічне мислення та інші пізнавальні процеси. Вона дозволяє одразу коригувати одержані відповіді, спонукати учнів до усвідомлення помилок і причин їх виникнення, до виправлення допущених помилок і засвоєння досвіду аналізувати й оцінювати свою діяльність й діяльність інших учнів.

Для усної перевірки застосовують завдання типу: пригадай, прочитай, розкажи, вибери тощо, для письмової — продовж речення, встав пропущені слова, напиши, підпиши, познач, з'єднай, допиши тощо.

Усна перевірка потребує багато часу, обмежує можливість охопити перевіркою на уроці значну частину учнів класу. Тому доцільно застосовувати як усну, так і письмову перевірку знань.

Письмова перевірка здійснюється шляхом виконання завдань різного характеру. Здебільшого — це репродуктивні, продуктивні, відкриті (життєві, компетентісно-орієнтовані) та інтегровані завдання. Письмова перевірка охоплює й графічні завдання (доповни схему, склади схему, склади таблицю тощо).

Письмові завдання спрямовані на відтворення, пояснення, доведення, обґрунтування, застосування знань. За змістом вони є засобом перевірки рівня засвоєння фактичного матеріалу, сутності елементів природознавчих знань, певних взаємозв'язків і залежностей у природі.

Письмові завдання мають бути невеликими за обсягом, а відповіді на них — стислими. Тому вважається за доцільне запроваджувати короткочасні письмові самостійні роботи (15–20 хв).

Тематичний контроль передбачає перевірку й оцінювання навчальних досягнень учнів з однієї або декількох програмових тем. Його мета — виявити й оцінити якість засвоєння системи природознавчих понять, істотних зв'язків і співвідношень між ними, уміння учнів оперувати знаннями в певних видах практичної і навчально-пізнавальної діяльності.

Наприкінці вивчення програмової теми (кількох невеликих за обсягом тем) рекомендуємо проводити контрольну роботу, яка складається із завдань різного рівня складності.

Звертаємо увагу, що тематична оцінка виставляється з урахуванням усіх поточних оцінок.

Оцінювання за семестр здійснюється з урахуванням тематичних оцінок. Підсумкова оцінка за рік виставляється на основі семестрових.

Перевірку в процесі навчання природознавства рекомендуємо організувати за допомогою різних методів: індивідуальна розповідь, бесіда, дослід, практична робота та ін.

Індивідуальна розповідь надає можливість учневі продемонструвати уміння послідовно, логічно та аргументовано викласти власну думку.

Бесіда — фронтальна або індивідуальна. Як метод оцінювання учнів початкових класів бесіда застосовується для перевірки логічно завершеної частини змісту, що містить фактичний матеріал, який поділяється на смислові частини, не має складних взаємозв'язків, а сам зміст не викликав труднощів під час засвоєння.

Дослід слугує способом виявлення знань про: ознаки та властивості об'єктів і явищ природи, умови їх існування; прилади і матеріали, які

використовуються для проведення дослідів, та їх призначення; способи виконання діяльності — склад і послідовність виконання дій у досліді.

Практичні роботи передбачають організацію діяльності учнів із матеріальними об'єктами природи (натуральними предметами, гербаріями, колекціями) або з їх матеріалізованими формами (малюнками, моделями, муляжами, схемами).

Систематичне ведення фенологічних спостережень і навчальну проектну діяльність рекомендуємо оцінювати вербально.

Оцінювання навчального проекту. Залучення до пошукової діяльності відкриває в учнів здібності лідерів, які вчаться організувати роботу в групах, вміння співпрацювати, відчувати себе членом команди, брати відповідальність на себе, реалізовувати результати навчальної діяльності. Проектна діяльність організовується з метою залучення учнів до перетворювальної діяльності, дає змогу поглибити знання учнів з предмету, визначити їхні здібності, розвинути інтерес до дослідницької роботи, сформувані вміння працювати з інформаційними джерелами, проводити спостереження та робити висновки.

Критерії оцінювання навчального проекту — це інструкція розроблена спільно з усіма учасниками проекту на початковому етапі.

Під час роботи над навчальним проектом застосовують зовнішнє оцінювання (вчитель, учні) та самооцінювання.

Навчально-пізнавальна діяльність учнів під час контролю може бути репродуктивною, реконструктивною, творчою.

Обов'язковими компонентами процесу перевірки є взаємо- і самоперевірка.

«Я У СВІТІ»

Об'єктами контролю у курсі є такі суспільствознавчі аспекти:

— знання, які відображають усі види соціального досвіду (переважно на рівні уявлень і понять);

— досвід здійснення способів діяльності в соціальній сфері;

— досвід творчого застосування набутих способів діяльності в змінених ситуаціях;

— досвід емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, до різноманітних видів діяльності, зокрема навчальної, громадянської.

Вимогами до оцінювання навчальних досягнень учнів визначено:

— обсяг інформації про предмети, об'єкти і явища соціальної дійсності; її якість (знання конкретних фактів, правил чи зв'язків і залежностей);

— активність (від репродуктивної до творчого вираження) у набутті досвіду спілкування, поведіння, взаємодії у праці, навчанні, грі; прогнозування результатів власних вчинків; випробовуванні різних соціальних ролей;

— вияв інтересу до навколишньої дійсності, надання переваги знанням, які можна здобути самостійно з різних джерел; зосередженість на досягненні результату, прагнення до успіху;

— вияви громадянських почуттів у різноманітних ситуаціях (обов'язку, патріотизму, відповідальності тощо).

Навчальною програмою передбачено періодичний, тематичний, семестровий, річний контроль.

Перевірка навчальних досягнень учнів здійснюється під час поточного і тематичного контролю.

Поточна перевірка — динамічна і гнучка перевірка результатів навчання, що супроводжує процес становлення умінь і навичок. Поточна перевірка застосовується на всіх етапах уроку як у фронтальній, так і в індивідуальній та груповій формах різними методами: усної перевірки (бесіда, розповідь учня); письмової перевірки (письмова самостійна робота).

Засобами оцінювання навчальних досягнень учнів під час поточної перевірки можуть бути: текстовий та ілюстративний матеріали, методичний апарат підручника; життєві ситуації до окремих тем; сконструйовані різноманітні завдання; практичні роботи в практично дієвій формі та на виконання мислительних дій; самооцінювання та оцінювання однокласниками та ін.

Тематична перевірка здійснюється після засвоєння учнями змістових ліній (розділів) на основі поточного оцінювання. Під час тематичної перевірки знання учнів уточнюються, поглиблюються, розширюються, систематизуються. Вона вимагає від учнів максимальної самостійності і здійснюється переважно у письмовій формі (виконання тестових і текстових завдань).

Семестрова оцінка виставляється на основі тематичних балів.

Річний бал виставляється на основі підсумкових балів за семестри.

Оцінювання відбувається за результатами усного або письмового опитування (згідно з наказом Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти») відповідно до вимог програми за допомогою бесід, розповідей, дидактичних ігор.

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця розрізняє об'єкти вивчення серед інших і виконує окремі навчальні дії без усвідомлення мети роботи (за зразком, за детальною інструкцією)
	2	Учень/учениця фрагментарно відтворює незначну частину матеріалу, має поверхові уявлення про об'єкт вивчення; особливо утруднюється в ситуаціях вибору й аргументації правильної поведінки, оцінки вчинків тощо; виявляє здатність до елементарного викладу думки
	3	Учень/учениця відтворює менше половини навчального матеріалу. Віддає перевагу конкретному перелічуванню фактів, дій, вчинків, утруднюється аргументувати, робити висновки, узагальнення

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Середній	4	Учень /учениця знає близько половини навчального матеріалу; утруднюється встановити зв'язки й залежності між явищами; спрогнозувати результат діяльності людини, вчинків своїх ровесників, ланцюжки походження речей тощо. Може діяти відповідно до зорової опори, детальної інструкції
	5	Учень/учениця розуміє основний навчальний матеріал, може, хоча й неточно, відтворити конкретні факти, правила. Утруднюється в оцінних судженнях, висловленні власної думки; ілюструванні правил прикладами
	6	Учень/учениця знає близько половини навчального матеріалу; утруднюється встановити зв'язки й залежності між явищами, спрогнозувати результат діяльності людини, вчинків своїх ровесників, ланцюжки походження речей тощо. Може діяти відповідно до зорової опори, детальної інструкції. Відповідь правильна, але недостатньо осмислена й переконлива. Утруднюється робити узагальнюючі висновки на основі засвоєної конкретної інформації. За допомогою вчителя може аналізувати, порівнювати, робити висновки, висловлювати оцінні судження
Достатній	7	Учень/учениця правильно, логічно відтворює навчальний матеріал, підтверджує думку прикладами з власного життя; застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; соціальна взаємодія, виконання тривалих (наприклад, проектних завдань) потребують незначного стимулювання і підтримки
	8	Обсяг знань в учня (учениці) достатньо повний; він (вона) застосовує їх у стандартних ситуаціях; прагне встановлювати зв'язки й залежності між окремими явищами, фактами, загалом контролює власну поведінку. Виявляє інтерес до соціальної тематики, ініціює різноманітні проекти, але не завжди активний у їх завершенні
	9	Обсяг знань в учня (учениці) достатньо повний; він (вона) застосовує їх у стандартних ситуаціях; прагне встановлювати зв'язки й залежності між окремими явищами, фактами, загалом контролює власну поведінку.

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		Уміє засвоїти цінності, норми поведінки частково застосовувати в змінених ситуаціях
Високий	10	Учень/учениця володіє глибокими і міцними знаннями, шукає додаткову інформацію з інших джерел (книг, довідників тощо). Виявляє стійкий інтерес до змісту й процесу навчальної діяльності. Застосовує норми поведінки в змінених ситуаціях, оцінює поведінку власну та однокласників
	11	Учень/учениця володіє узагальненими знаннями, користується додатковими джерелами інформації. Використовує їх для постановки й дослідження інших проблем. Виявляє сприйнятливості до нових знань, випробовує різні шляхи для досягнення результату, прагне успіху. Виявляє ініціативу в реалізації норм і правил поведінки в класі, спонукає до цього інших
	12	Учень/учениця володіє дієвими знаннями, які охоплюють не лише конкретні факти, але й сутнісні характеристики, взаємозв'язки й залежності між явищами в сфері соціального життя (вчинок і наслідки, зв'язок між якістю праці і результатами тощо). Виявляє сприйнятливості до нових знань, випробовує різні шляхи для досягнення результату, прагне успіху. Виявляє ініціативу в реалізації норм і правил поведінки в класі, спонукає до цього інших. Самостійно ставить пізнавальну мету, ініціює нові ідеї, які втілює на практиці (це можуть бути соціальні проекти). Володіє загальними способами діяльності в межах навчальної програми

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ

Зміст предмета спрямовано на реалізацію пріоритетних напрямків технологічної освіти — долучення до мистецтва як до духовного досвіду поколінь, оволодіння способами художньо-технологічної діяльності та розвитку

творчої обдарованості дитини, її самоконтролю. Діти вчаться працювати з найбільш поширеними та сучасними матеріалами, оволодівають основними прийомами майстерності для того, щоб за короткий час відповідно до власного задуму зробити самостійно або за допомогою дорослих корисний та привабливий виріб.

Важливим завданням трудового навчання є розвиток творчої, активної, креативної особистості, яка має уявлення про технології обробки матеріалів, національні традиції та духовну культуру народу. Опора на інтегрування з іншими навчальними предметами дозволяє здійснити розвивальний характер трудового навчання.

Об'єктами перевірки та оцінювання є:

- виконання практичних робіт;
- знання про види, властивості та прийоми обробки різних матеріалів відповідними інструментами та способами;
- уміння читати просту техніко-технологічну документацію (ескізи, креслення, схеми) та працювати за нею;
- уміння самостійно аналізувати конструкцію виробу, визначати послідовність виконання дій під час виготовлення виробів;
- уміння творчо використовувати декоративні та конструктивні властивості форми, матеріалів, кольору для розв'язання конкретних завдань;
- уміння використовувати різні техніки у відповідності з конструктивною або декоративно-художньою задачею;
- уміння створювати творчий задум та практично втілювати його у виготовлені виробу;
- знання про світ професій: їх зовнішні характерні ознаки і результати, інструменти, матеріали і способи праці, мету і умови праці;
- навички правильного і безпечного користування ручними інструментами і пристосуваннями, економного використання матеріалів.

Виконання всіх практичних робіт на уроках трудового навчання рекомендується оцінювати. При цьому, оцінюватися в балах на розсуд учителя можуть кращі роботи або роботи, при виконанні яких учень проявив старанність та результативність власної діяльності. Разом з тим, рекомендується організувати завершення роботи тим учням, які не встигли закінчити виріб на уроці.

Виявлення рівня знань учнів вчитель може здійснювати за допомогою бесід, розповідей, дидактичних ігор тощо.

Оцінювання здійснюється згідно з наказом Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця може розпізнавати деякі об'єкти вивчення (матеріали, інструменти, моделі тощо) та називає їх (на побутовому рівні)
	2	Учень/учениця описує незначну частину об'єктів вивчення; частково розпізнає інструменти та обладнання для виконання практичних робіт

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	3	Учень/учениця має фрагментарні уявлення з предмета вивчення; за допомогою вчителя виконує елементарні практичні завдання після детального кількарізного повторення; використовує за призначенням робочі інструменти та обладнання
Середній	4	Учень/учениця знає окремі відомості, що стосуються практичних робіт; застосовують елементарні прийоми роботи інструментом; може повторити за зразком певну операцію
	5	Учень/учениця відтворює навчальний матеріал, необхідний для виконання практичних робіт, за допомогою вчителя; виконує окремі операції практичних робіт з недоліками
	6	Учень/учениця самостійно відтворює значну частину навчального матеріалу, необхідного для виконання практичних робіт; виконує дії за зразком і за допомогою вчителя
Достатній	7	Учень/учениця самостійно відтворює навчальний матеріал, необхідний для виконання практичних завдань; частково контролює власні навчальні дії; виконує операції за зразком з окремими незначними відхиленнями
	8	Учень/учениця виявляє розуміння навчального матеріалу, наводить приклади, намагається аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежності між матеріалами та способами їх обробки; використовує набуті знання і уміння в стандартних ситуаціях
	9	Учень/учениця володіє навчальним матеріалом і реалізує свої знання та вміння в практичній діяльності; практичні роботи виконує з незначними відхиленнями в кінцевому результаті
Високий	10	Учень/учениця володіє глибокими знаннями та вміннями і застосовує їх у нестандартних ситуаціях; бере активну участь в розробленні та реалізації практичних робіт; практичні роботи виконує відповідно до запланованих вимог
	11	Учень/учениця володіє гнучкими знаннями і навичками в межах вимог навчальної програми, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях; знаходить і аналізує додаткову інформацію; самостійно розробляє варіативну складову практичних робіт та забезпечує її виконання

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	12	Учень/учениця має системні знання та навички з предмета, свідомо використовує їх, у тому числі, в проблемних ситуаціях; самостійно розробляє технологічний процес виготовлення виробу та забезпечує його якісне виконання

Тематична оцінка виставляється на основі поточних балів. Семестрова — на основі тематичних балів з урахуванням загального результату роботи учнів протягом відповідного семестру. На основі семестрового оцінювання виставляється річна оцінка з урахуванням динаміки особистих досягнень учня.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
-------------	---

**Витяг із додатка до листа Міністерства
освіти і науки України від 26.06.2015 р. № 1/9-305**

Особливості вивчення базових дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах у 2015/2016 навчальному році	5
---	---

**Методичний коментар щодо вивчення
базових предметів у 4-му класі загальноосвітніх навчальних закладів
у 2015/2016 навчальному році
з урахуванням змін у навчальних програмах**

Українська мова	8
Літературне читання	10
Математика	13
Природознавство	17
«Я у світі»	20
Інформатика	22
Російська мова та мови національних меншин	25

**Навчальні програми
(зі змінами, внесеними 2015 року)**

Українська мова (мова навчання)	30
Літературне читання	56
Математика	70
Природознавство	82
«Я у світі»	85
Інформатика	90

**Інструктивно-методичні матеріали щодо контролю та оцінювання
навчальних досягнень учнів початкових класів
загальноосвітніх навчальних закладів**

Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 28 січня 2014 № 1/ 9-74	100
---	-----

Українська мова і мови національних меншин (мови навчання)	113
Літературне читання (українська, інша мова навчання)	120
Українська мова і мови національних меншин як мови вивчення.	130
Математика	137
Природознавство	141
«Я у світі»	146
Трудове навчання.	149

П65 Початкова школа. 4 клас: методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2015/2016 навчальному році з коментарем провідних фахівців. — Харків: Видавництво «Ранок», 2015. — 160 с.

ISBN 978-617-09-2591-6.

Посібник містить нормативні документи Міністерства освіти і науки України, необхідні вчителів для організації навчально-виховного процесу протягом усього року, коментарі провідних фахівців Інституту педагогіки НАПН України, а також порівняльні таблиці, за допомогою яких можна адаптувати підручники до змін у програмах.

Призначено для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів.

УДК 373.3.016(073)

ББК 74.202.5

Навчальне видання Ф580010У. Підписано до друку 14.08.2015.
Формат 60×90/16. Папір офсетний.
Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 10,00.
ТОВ Видавництво «Ранок».

ПОЧАТКОВА ШКОЛА
4 клас
Методичні рекомендації

Свідоцтво ДК № 3322 від 26.11.2008.
61071 Харків, вул. Кібальчича, 27, к. 135.
Для листів: 61045 Харків, а/с 3355.

Редактор *І. В. Копитіна*
Технічний редактор *І. А. Кожанова*

E-mail: office@ranok.com.ua
Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.
З питань реалізації: (057) 727-70-80, 727-70-77.
E-mail: commerce@ranok.com.ua

www.ranok.com.ua

A series of horizontal lines for taking notes, consisting of 26 evenly spaced lines that fill the majority of the page.

A series of horizontal lines for taking notes, consisting of 28 evenly spaced lines that span the width of the page.